

HISTORICKO - PEDAGOGICKÉ FÓRUM

H
P
F

1 - 2
2022

Periodikum
o dejinách
školstva a
pedagogiky
a školskom
múzejníctve

MÚZEUM ŠKOLSTVA
a PEDAGOGIKY

Obsah

Dejiny školstva a pedagogiky

Výchova novicov v jezuitskej reholi na príklade noviciátu v Trenčíne v rokoch 1655 – 1773 (Libor Bernát)	3
Pohľad do denníka učiteľa Ondreja Kálnického (Michaela Moravcová)	19
Martin Čulen a prvá stredoškolská učebnica matematiky v slovenskom jazyku (Miroslava Slezáková)	25
Ľudové školstvo na pozadí Malého školského zákona z roku 1922 (Daniela Vaněková)	34
Pedagogické vyznamenania v Československu v rokoch 1953-1990 (Jana Nenčevová Hradská)	43
Študent a učiteľ: k vzťahu Ondreja Pavlíka a Vladislava Ružičku (Vladimír Michalička)	55
Doc. PhDr. Štefan Holček, CSc. – príbeh s trpkým koncom pedagóga snažiaceho sa o didaktické inovácie (Eduard Lukáč)	65

Kronika

Storočnica Jána Gallu (Vladimír Michalička)	75
Viktor Šándor - prvý riaditeľ Múzea školstva a pedagogiky (Vladimír Michalička)	77
Anotácie	80
Pokyny pre autorov	82

DEJINY ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

VÝCHOVA NOVICOV V JEZUITSKEJ REHOLI NA PRÍKLADE NOVICIÁTU V TRENČÍNE V ROKOCH 1655 – 1773

Libor Bernát

Abstrakt: V štúdiu sa zaoberáme výchovou novicov v Spoločnosti Ježišovej. Vychádzame z archívnych materiálov a sledujeme kandidáta od prijímacieho pohovoru cez vstup do rádu a následnú formáciu. V jezuitskej reholi sa spolu formovali novici-frátri a novici-školastici. Školastici museli študovať na filozofickej a teologickej fakulte, následne si vykonať tretiu probáciu. Obidve skupiny však zjednocovali ignaciánske duchovné cvičenia, z ktorých vychádzali potom v činnosti pre rehoľu.

Kľúčové slová: jezuita, novic, noviciát, výchova, vzdelanie

Abstract: The study deals with the education of novices in the Jesuit order. We are based on archival materials and follow the candidate from his interview to the order and subsequent formation. In the Jesuit order, novice-fratresses and novice-scholasticists formed together. The scholasticists had to study at the Faculty of Arts and Theology, followed by a third probation. However, both groups united the Ignacian spiritual exercises, which were then based on the work of the council.

Key words: jesuit, novice, novitiate, education

Každá rehoľa alebo rád, ak sa chce rozvíjať, musí zvládnuť otázku prijímania a formovania členov. Úlohou noviciátu bolo prejsť duchovnou sústredenosťou a formovať jedinca, preto sa noviciátu v rôznych rádoch a reholiach hovorí tiež formácia. V našom príspevku sa sústredíme na výchovu a vzdelávanie novicov jezuitskej rehole. Analýzu vykonáme predovšetkým pomocou prameňov týkajúcich sa Rakúskej provincie, resp. z noviciátu v Trenčíne v rokoch 1655 – 1773.

Spoločnosť Ježišova (Societatis Iesu, Tovarýšstvo Ježišovo) bola založená ako rehoľa s obmedzeným počtom rehoľníkov-kňazov. Až v roku 1546 bolo možné prijímať koadjutorov-pomocníkov, ktorí by pomáhali profesom v ich duchovných úlohách a odbremenili ich od domácich každodenných starostí.¹ „Týmto sa spoločnosť rysuje ako corpus alebo telo, v ktorého centre sa nachádzajú profes, skutočné opory inštitútu ... Okrem toho sú tu koadjutori – pomocníci v duchovných alebo časných veciach a školastici. Všetci tvoria jednu rodinu, zúčastňujú sa na tom istom diele, každý na svojom mieste: pri katedre alebo v lavici, v kuchyni alebo na vrátnici“.²

Noviciát zrejme vychádzal z osobnej skúsenosti jedného z spoluzakladateľov rehole Ignáca z Loyoly (1491 – 1556). Prví novici do trenčianskeho noviciátu boli poslaní z viedenského noviciátu (Martin Pipa, Martin Cheri, Juraj Tassi, Ján Gajarský – frátri Filip Jablonay a Štefan Tornich) a leobenského noviciátu (Baltazár Stranovius, Alexander Geczí). Noviciát v Trenčíne vlastne nahradil noviciát v Leobene.³ Prvým magistrom novicov bol Ladislav Vid (Vith, 1619 – 1686), ktorý bol tiež špirituálom, admonitorom a poradcom.⁴ Ako prvý pomocník magistra novicov je uvedený v roku 1657 Alois Medek (Medeck, Nedeck, 1623 – 1664), pochádzajúci z neďalekých Valašských Klobouk.

¹ Ignác z Loyoly, hoci nebol magistrom novicov, sa osobne staral o výchovu nových adeptov. O tom podrobnejšie pozri Tellechea Idigoras, José Ignatio: *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*. Trnava: Dobrá kniha, 2012, s. 423 a n. ISBN: 978-80-7141-757-6.

² Tamže, s. 441.

³ V Leobene bol obnovený noviciát ešte v rokoch 1669 – 1673, 1687 – 1689.

⁴ *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. III. 1641 – 1665*. Ed. Ladislaus Lukács. Romae: Institutum

Zrealizovala sa tak myšlienka asi z počiatku 40. rokov 17. storočia. Šiesty generálny predstavený jezuitskej rehole Mutio Vitelleschi (1563 – 1645) 10. decembra 1644 napísal pátrovi Štefanovi Kerestešovi (Kerestes, 1600 – 1666) do Trnavy, v ktorom ho žiadal, aby získal súhlas nitrianskeho biskupa na založenie misijného domu v Skalke a otvorenie noviciátu v Trenčíne. V noviciáte malo byť umiestnených 25 novicov.⁵

Základy novej budovy noviciátu a kolégia položili roku 1656 a o päť rokov sa novici do nej presťahovali. Prvý z novicov-školastikov Martin Pípa zomrel už vo februári 1656. Dejiny noviciátu boli samozrejme úzko prepojené s dejinami kolégia.

Každý záujemca o vstup do Spoločnosti Ježišovej sa najskôr dostavil k vstupnému exámenu (*examen generale*), informačného rozhovoru. Jeho zápis máme len z Viedne. Záznam sa skladal z 18 bodov. V hlavičke sa nachádzali všetky krstné mená, priezvisko kandidáta, trieda (ročník fakulty), miesto a dátum vstupu. Potom sú zaznamenané:

- 1) meno a priezvisko, pričom priezvisko je podčiarknuté. Ďalej je uvedený stav, národnosť, miesto a dátum narodenia;
- 2) rodičia, či ešte žijú, legálnosť ich vzťahu, súrodenci (väčšinou sa uvádza len ich počet) a ich štúdium (zamestnanie);
- 3) konfesia a výchova;
- 4) kedy začal uvažovať o vstupe do rehole, či je jeho povolanie stále;
- 5) zdravotný stav, choroby, ktoré prekonal;
- 6) fyzický stav, či dobre vidí a počuje, resp. aké má poruchy;
- 7) vzdelanie, štúdium, ktorú triedu gymnázia, vysokej školy navštevuje, kde, aké má zručnosti, napr. hudobné atď.;
- 8) aká je jeho povaha, mravy;
- 9) jazykové znalosti;
- 10) či zložil nejaké sľuby, alebo má povinnosti;
- 11) či má nejaké dlhy, podlžnosti;
- 12) iné kvality, často sa tu uvádzali záujmy, napr. že študuje hebrejský a grécky jazyk;
- 13) iné prekážky, závady;
- 14) či má vážny záujem vstúpiť do Spoločnosti Ježišovej, v nej žiť a zomrieť;
- 15) či je pripravený pre Spoločnosť Ježišovu a pre slávu Božiu tvrdo pracovať;
- 16) či je rozhodnutý všetkého „dobrá“, dobrých vecí, sa vzdať, keď to bude rehoľa vyžadovať;
- 17) či je uzročený s tým, že sa bude od neho vyžadovať vyššie vzdelanie;
- 18) záznam, že kandidátovi boli vysvetlené, aké ho čakajú sľuby a povinnosti.

Na konci záznamu je uvedené meno pátra, ktorý ho zapísal, príp. iných pátrov, ktorí sa ho zúčastnili. Obyčajne sa pohovoru zúčastnili celkom štyria pátri. Činnosť skúšajúceho bola v prameňoch označená ako „*examinator candidatorum*“.

Funkciu a priebeh „exámenov“ stručne zhrnul český rímskokatolícky kňaz, jezuita Bohumil Spáčil: „*Účelem této „zkoušky“ jest poučiti čekatele aspoň všeobecně o účelu a prostředcích Tovaryšstva, jestliže jich ještě dobře neznal. Má se též zjistit, není-li nějaká překážka, pro kterou by nemohl býti přijat, nebo nějaký závazek, jemuž by před vstupem ještě měl učinit žádost, které jsou asi jeho v l o h y a n á k l o n n o s t i. Zkoušející zašlou pak svůj úsudek provinciálovi, který o přijetí rozhodne a rozhodnutí oznámí čekateli. Naznačuje mu obyčejně též dobu, kdy se má dostaviti do noviciátního domu*“.⁶

Po príchode do noviciátu o kandidátoch na vstup do rehole boli spísané záznamy, obsahujúce: 1) meno a priezvisko (*nomen, cognomen*); 2) národnosť a miesto narodenia (*natio, patria*); 3) vek vstupu do rehole (*aetas in ingressu, annus, dies, mensis*);⁷ 4) zdravotný stav pri vstupe do rehole

historicum S. I., 1990 (ďalej *LL CPA, III.*), s. 459.

⁵ Šimončič, Jozef: Správa z výskumu k dejinám Trnavskej univerzity v Ríme roku 1993. *Fons Tyrnaviensis II*. Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2007, s. 40. ISBN: 978-80-8082-139-5.

⁶ Spáčil, Bohumil: *Jesuité*. V Praze: tiskem Fr. Obziny ve Vyškově na Moravě, 1923, s. 42.

⁷ Pátri väčšinou písali dátum narodenia.

(vires); 5) dátum vstupu do rehole (*tempus quo est ingressus*); 6) miesto vstupu do rehole (*ubi receptus*); 7) dosiahnuté vzdelanie, v prípade novicov-frátrov remeslo, zručnosť (*professio in saeculo et gradus*); 8) jazykové znalosti (*quas linguas tenet alebo len lingua*); 9) kedy zložil sľuby (*vota ex denotione*) a 10) konfesia, v ktorej sa zisťovalo, či bol novic vždy rímskokatolíkom (*an hereticus fuerit et quando conversus*). Ak bol predtým novic protestantom, tak kedy konvertoval a z ktorej viery prestúpil. Prípadne sa zapisovalo, či rodičia konvertovali.⁸

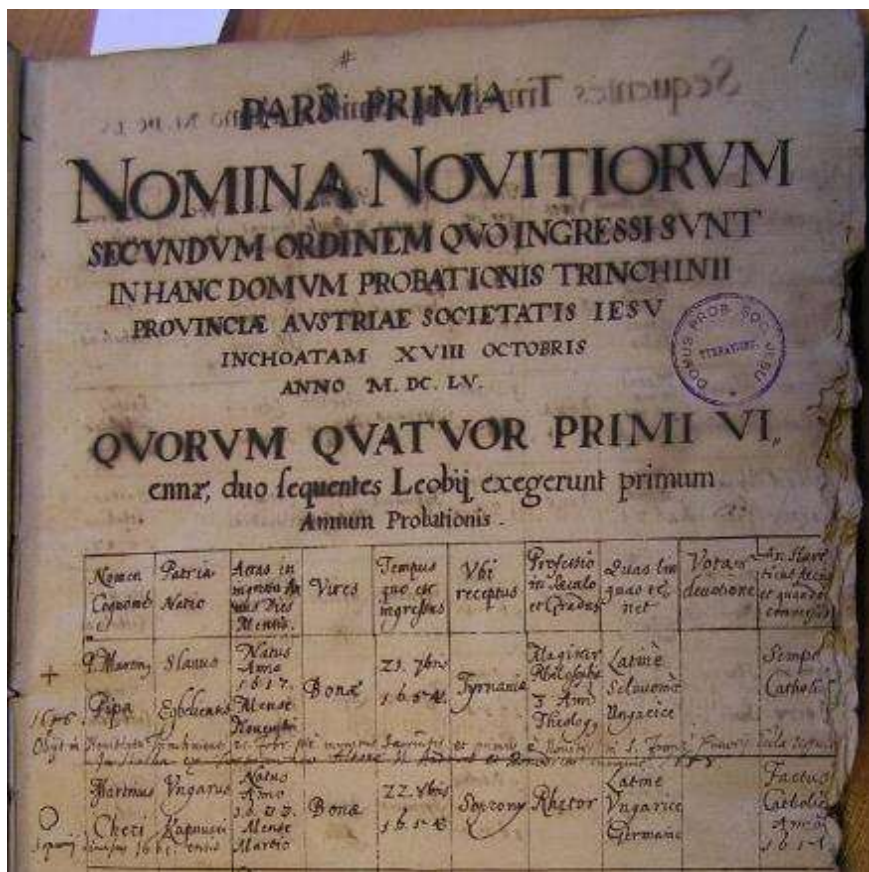
Kandidáti opúšťali vlastnú rodinu a vstupoval do novej komunity. Prichádzali do Trenčína z rôznych častí monarchie, a niekedy aj mimo nej. Potom si k Trenčínu vytvárali vzťah. Došlo k prudkému zlomu v jeho živote novica. Od tej chvíle stred jeho života netvorila profesijná kariéra, ale blízkosť Bohu, nie svet, ale práca pre rehoľu a spása. Rovnakú štruktúru zápisov mal tiež noviciát v Leobene.⁹

Nomen	Patria	Aetas in ingressu	Vires	Tempus quo ingressus	Vbi receptus	Quas linguas tenet	Professio in saeculo	Religio	Vota
Andreas Moser	Bohemia	1686	Bohemia	29. Apr. 1686	Leoben	Germania	Sacerd.	Semper Catholicus	
Josephus Weigl	Bohemia	1686	Bohemia	29. Apr. 1686	Leoben	Germania	Sacerd.	Semper Catholicus	
Thomas Jerpa	Bohemia	1686	Bohemia	29. Apr. 1686	Leoben	Germania	Sacerd.	Semper Catholicus	
Michael Ochsen	Bohemia	1687	Bohemia	5. Janua 1687	Leoben	Germania	Sacerd.	Semper Catholicus	
Georgius	Bohemia	1687	Bohemia	20. Maj 1687	Leoben	Germania	Sacerd.	Semper Catholicus	
Karlus	Bohemia	1687	Bohemia	20. Maj 1687	Leoben	Germania	Sacerd.	Semper Catholicus	

Obr. č. 1: Zápisy v matrike leobenského noviciátu o vstupe novicov-frátrov v rokoch 1686 – 1687. *Nomina Novitiorum secundum ordinem quo ingressi sunt in hanc Domum Probationis Leobensem ...*, f. 120.

⁸ Problematikou sme sa zaoberali Bernát, Libor: *Noviciát fráterov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1655 – 1773*. Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2020 s. 58 a n. ISBN: 978-80-972123-3-9.

⁹ *Nomina Novitiorum secundum ordinem quo ingressi sunt in hanc Domum Probationis Leobensem Provinciae Austriae Societatis Jesu ab anno 1614 uque ad annum 1689*. Pannonhalmi Főapátság Könyvtár, Jesuitica, 118 D 19. Pre porovnanie s Českou provinciou, tak tam sú zápisy zhrnuté najskôr do štyroch položiek: 1) *nomen, cognome, lingua*; 2) *natio, patria*; 3) *aetas, professio in saeculo*; 4) *tempus ingressus, locus, susceptiones* a neskôr do šiestich položiek 1) *nomen, cognomen*; 2) *natio, patria*; 3) *aetas vires*; 4) *tempus ingresss locus unde*; 5) *studies in saeculo*; 6) *lingua, musica*. Moravský zemský archiv Brno, Cerroniho sbírka, sign. II., č. 76, *Catalogus novitiorum Societatis Jesu in novitiatu Brunae ab anno 1655 ad annum 1741*.

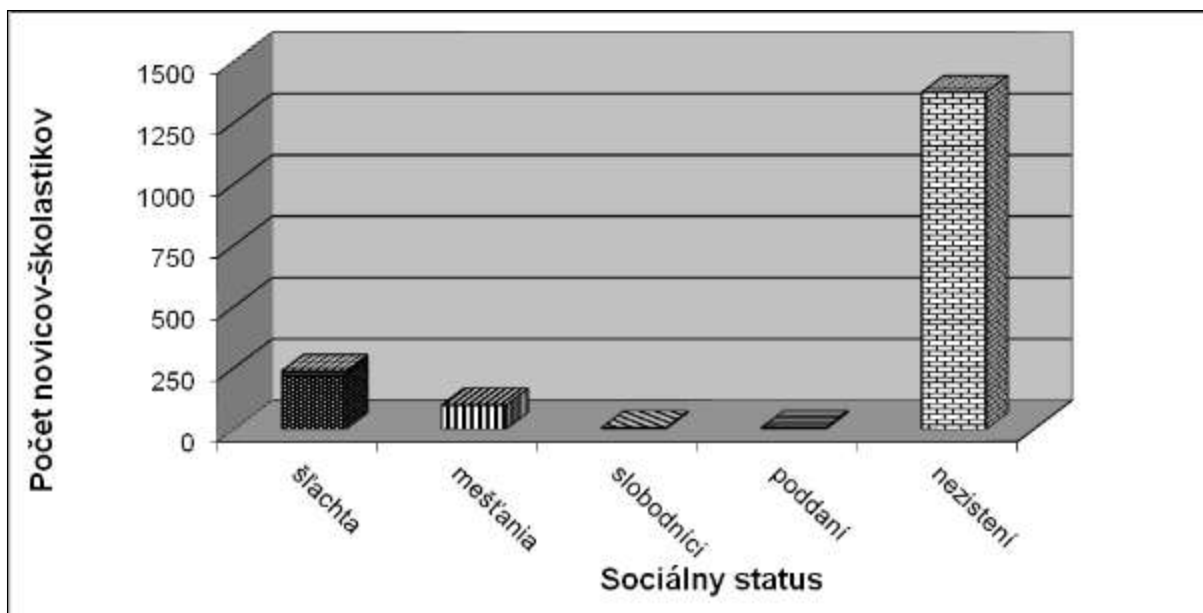

Obr. č. 2: Záznam o vstupe prvých novicov-školastikov Martina Pipu a Martina Cheriho, ktorí prišli do Trenčína z Leobenu v roku 1655. Na prvej strane sú uvedené tiež jednotlivé položky „formuláru“.

Patria „národnosť“ je skôr vo význame bydliska, nie miesta narodenia. V položke je uvedená národnosť, resp. z ktorej oblasti novic pochádzal. V tejto dobe neexistovali národy ako ich ponímalo 19. storočie, ktoré to prevzalo z Herderovho konceptu načrtnutého v diele *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. „Natio“ tak často vychádzalo z krajinského princípu, za súčasť akého územia sa daný kandidát považoval, koho rešpektoval za svojho panovníka. To zakladalo ich identitu. Novici tvorili pestrú národnostnú skupinu, kde boli zastúpení Slováci, Česi, Chorváti, Maďari, Nemci, Sikuli, Slovinci, Taliani atď.¹⁰

Sociálny status kandidátov skúšajúci vždy nezapisovali. Niekedy sa podarilo zistiť pôvod podľa zápisov v školských matrikách, či už gymnaziálnych alebo univerzitných. Z celkového počtu 1722 novicov-školastikov sa nepodarilo zistiť pôvod až u 1373 kandidátov, t. j. asi u 80,1 % zo všetkých novicov-školastikov.

¹⁰ Národnostnej problematike sme sa podrobne venovali už v monografii BERNÁT, L. *Noviciát frátrov Spoločnosti Ježišovej*, c. d., s. 41 a nasl. Pozri tiež graf na s. 284.

Graf č. 1: Sociálny status novicov-školastikov trenčianskeho noviciátu v rokoch 1655 – 1773.

V mnohých zápisoch, ako už bolo upozornené v práci o študentoch trenčianskeho jezuitského gymnázia,¹¹ označenie sociálneho statusu kolíše, takže raz je budúci jezuita označený ako *ignobilis*, potom *libertinus* a tiež ako *nobilis*. Takéto rôzne označenie sociálneho statusu jednej osoby sa nachádza tiež v iných prameňoch.

Medzi novicmi-školastikmi boli kandidáti z rôznych vrstiev: šľachty (237 kandidátov, t. j. 13,8 %), mešťanov (99 kandidátov, t. j. 5,7 %), slobodníkov (šiesti, t. j. 0,3 %, Ján Balazovics, Štefan Gažo,¹² Ján Kogler, Juraj Richtarovics,¹³ Juraj Sartoris, Martin Stiffa)¹⁴ a v ôsmich prípadoch poddaných *ignobilis*, *plebeius* (t. j. 0,4 %, Pavol Büki, Benedikt Demeter, Ján Dubovský, Ignác Ďurčák, Michal Horečný, Ján Krstiteľ Jurikovich, Ondrej Petrovič a Ján Suchanek).¹⁵

Šľachtu môžeme v novoveku rozdeliť na niekoľko skupín, na predialistov, kurialistov, armalistov a vyššiu šľachtu (titulovanú, magnátov). Matrikári rozlišovali medzi vyššou šľachtou (grófi, baróni) a zemianskym stavom (*nobiles*). V zápisoch sú zaznamenaní šľachtici z magnátskeho stavu, štyria baróni (Liber Baro) Jozef de Haller, Štefan Perényi, Karol Pétterffy a Karol de Prinz¹⁶

¹¹ Bernát, Libor: *Jezuitské gymnázium v Trenčíne a jeho žiaci*. Trenčín: DMC, 2018, 57 – 60. ISBN: 978-80-972963-1-5. Tak isto sa s tým stretávame v zápisoch jezuitského gymnázia v Rábe. Napr. Martin Velencei je v roku 1673 označený ako poddaný, v rokoch 1674 – 1675 status nie je uvedený, v rokoch 1676 – 1677 ako mešťan a v roku 1680 ako šľachtic. Fazekas, István, Kádár, Zsófia, Kökényesi, Zsolt: *A győri jezsuita gimnázium diáksága - Anyakönyvi adattár (1630 – 1773)*. I. Budapest: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, 2020, s. 444. ISBN 978-615-5881-10-7.

¹² V matrike jezuitského gymnázia v Rábe je v rokoch 1726 – 1727 označovaný ako *libertinus* a v rokoch 1728 – 1729 ako *civis*. Tamže, s. 945 – 946.

¹³ Počas štúdia na gymnáziu v Rábe bol v rokoch 1718, 1722 – 1723 zapísaný ako slobodník, 1719 – 1720 ako poddaný a v roku 1721 ako mešťan. Tamže 2, s. 830 – 831.

¹⁴ Ako slobodník bol tiež označený Štefan Molnár, potom mešťan a nakoniec v roku 1747 ako šľachtic. Tamže 2, s. 1099 – 1100.

¹⁵ Štefan Jakab v triede *poetae* je zapísaný ako *ignobilis*, ale v poslednom ročníku ako mešťan. Tamže 1., s. 546. O Martinovi Velenceim pozri pozn. 11.

¹⁶ Karol de Prinz najskôr bol v noviciáte vo Viedni, odkiaľ prešiel 15. 9. 1714 do Trenčína. V prameňoch jezuitskej proveniencie týkajúcich sa Trenčína o jeho šľachtickom pôvode nie sú zmienky. Podstatne viac kandidátov z barónskeho stavu vstupovalo do SJ vo Viedni. V rokoch 1699 – 1724 podľa exámenov (*Pnh 118 E 3*) napočítali až 24 barónov (Freiherr von) Liber Baro (František A. ab Andlau, Henrich Apfaltrer, Ignác ā Cierhaim, Ernest Engel ā Wagrain, Anton, Benjamín a Inocent W. ab Erberg seu Erber, Anton, Ferdinand Augustín a Wolfgang ab Hallersteinovci, František Xavér Jeacsovis, Hieroným Ketten, Ľudovít Marenzi, Karol Ferdinand Anton ā Maurburg, Jozef de Neühaus, Ľudovít ā Pestaluzzi, Filip de Pillischgráz, Karol de Prinz, Kajetán Rechpach, František Xavér Scheller, Siegfried ā Tauffrer, Anton

(t. j. 0,2 % zo všetkých novicov-školatíkov). Deväť kandidátov (0,5 %) je označených ako *praenobilis* (Ján Akai, Alexander Brunczwick, Karol Grüber, Alexander Hevenesi, Juraj Hunyadi, Mikuláš Podhorszky, Mikuláš Poka, Ján Krstiteľ Príleský, Krištof Schogg,¹⁷ t. j. % 0,4 %) a štyria kandidáti ako *perillustris* (Adam Jabróczky, Alexander Jacquier, František Parniczky, Gottfried Puchner, t. j. 0,2 %). V matrikách gymnázií a univerzít bývajú niektorí študenti označení *spectabilis*, ale v jezuitských prameňoch týkajúcich sa jezuitov trenčianskeho kolégia sme sa s týmto titulom nestretli.

Ak porovnáme členov Spoločnosti Ježišovej pochádzajúcich z magnátskeho stavu s luteránskymi pastormi, pôsobiacimi v Superintendencii Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej, tak tu bol len J. Sinapius Horčíčka st. Jeho rod pochádzal zo Sliezska,¹⁸ ale jeho potomkovia nepoužívali barónsky titul. Pre mnohých príslušníkov vysokej protestantskej aristokracie v Uhorsku bolo neakceptovateľné, aby nastúpili dráhu evanjelických duchovných. Podobné stanovisko zaujímala aj napr. vysoká aristokracia v Prusku. Teologický a misionársky záujem grófa Mikuláš Ludovít Zinzendorfa, sociálneho reformátora, zakladateľa a biskupa obnovenej Jednoty bratskej, tu nenachádzal pochopenie.

Vysoký počet žiakov šľachtického pôvodu neprekvapí. Bolo to tiež aj z toho dôvodu, že v porovnaní s ostatnými krajinami Európy, s výnimkou Poľska a Španielska, bol v Uhorsku počet príslušníkov šľachty vysoký už koncom stredoveku. Zo súpisov nedokážeme zistiť ich majetkové postavenie. Ak niekto patril k magnátom, ešte to neznamená, že mal väčší majetok a vplyv ako niekto, kto je označený ako *nobilis*.

Drvivá väčšina šľachty žila v skromných pomeroch, čo bolo spôsobené politickou nestabilitou, osmanskými výbojmi a predovšetkým spôsobom delenia majetku. Uhorské zákonodarstvo v oblasti dedičského práva nariad'ovalo dediť rovnakým dielom pre osoby mužského pohlavia, čím sa majetky drobili, alebo pre nepatrný rozsah museli byť spravované spoločne celým rodom alebo aj viacerými rodmi v tzv. „komposesorátoch“.¹⁹ Bez ohľadu na majetok, vzdelanie, rodinné väzby, jednoducho člen šľachtického rodu bol šľachticom pred šľachtickou stolicou.

Zemania sú tiež niekedy diferencovaní a významnejší sú označení ako *perillūstris* alebo *praenobilis*. Pre zapisovateľa to bolo často synonymické označenie. Čo bolo kritériom pre rozlíšenia *nobilis* a *praenobilis*, *perillustris* je diskutabilné. Celkom 213 kandidátov, t. j. 12,3 % je označených ako *nobilis*. Pri niektorých kandidátoch bola šľachtická príslušnosť otázná. Nepodarilo sa predbežne objasniť ich pôvod z dôvodu absencie správ o nich v odbornej literatúre alebo v doposiaľ preštudovaných archívnych prameňoch. Iní používali popri oficiálnom priezvisku aj prezývku, ktorá bola oficiálne zapísaná do zoznamu, čo veľmi sťažuje identifikáciu jednotlivcov.

Zapisovatelia niekedy uvádzajú, že žiak pochádzal ako zo zemianskeho, tak i meštianskeho stavu. Pričom to nie je vylučujúce, pretože ich otec mohol byť ako zemanom, tak i mešťanom, resp. nobilitovaným mešťanom. Zemania a šľachtici vôbec, ak vlastnili mestský dom a platili zaň mestskú daň, mohli sa počítať za mešťanov. V mestských radách sedelo mnoho nobilitovaných mešťanov. Pri rozlíšení sa opierame o súpisy šľachtických rodov, ktoré boli spracované v lexikónoch šľachty jednotlivých stolíc. Špecifikum samozrejme tvoria cudzinci-šľachtici, ktorí v týchto záznamoch prirodzene absentujú.

Úplne výnimočne bol do šľachtického stavu povýšený Adam Brezanóczi (Brezanoczy, Brezanóczi, Brezanóczy, 1751 – 1832), ale až po zrušení Spoločnosti Ježišovej, keď prednášal právo

ã Terzi, Daniel a Wolfgang ã Valvassorovci) a piatich grófov Leopold ab Herberstein, Jozef de Lamberg, Žigmund ã Liechtenberg, Ignác Szunyogh a Ludovít ã Windischgrätz.

¹⁷ Krištof Schogg je ukázkou toho, ako kolísali zápisy sociálneho statusu, keď je zapísaný v rokoch 1720 – 1721 ako *praenobilis*, v rokoch 1722 – 1724 ako šľachtic a v roku 1725 ako mešťan. Fazekas, I., Kádár, Z., Kökényesi, Z.: *A győri jezsuita gimnázium diáksága, c. d. 2, s. 860.*

¹⁸ Minárik, Jozef: Budapeštiansky rukopis o genealógii Horčíčkovcov. In *Slovenská literatúra*, 1959, roč. 6, č. 2, s. 230.

¹⁹ Pongrácz, Denis a kol.: *Šľachta Bratislavskej stolice*. Bratislava: Agentúra LUIGI, 2004, s. 13. ISBN: 80-969027-0-9

na univerzite v Pešti. Podobne bol povýšený do šľachtického stavu riaditeľ Dvorskej knižnice vo Viedni Adam František Kollár (Kolar, Kolárik, Kollar, 1718 – 1783) až po vystúpení z rehole.²⁰

Mešťania sú označovaní ako *civis*, ale ak sme nezistili lokalitu pôvodu, nedokážeme určiť, či išlo o obyvateľa slobodného kráľovského mesta alebo poddanského mestečka (*oppidum*). Hoci obyvatelia miest boli privilegovaní a osobne slobodní, predsa len museli platiť dane. Ich postavenie sa však postupne menilo.

Slobodníci (*libertinus*) tvorili malú zložku obyvateľstva, stojacu medzi šľachtou a poddanými, niekedy splývali zapisovateľom so šľachtou alebo mešťanstvom. Tieto skupiny sa vzájomne prelínali. Slobodníci platili štátnu daň, ale neboli poddaní zemepánovi. Je tiež možné, že niektoré rodiny v priebehu štúdia svojho syna na gymnáziu zmenili stav.

Jezuiti podporovali nadaných študentov z poddanského stavu. Opäť nepoznáme kritérium rozdielneho zapisovania, keď niektorí „matrikári“ zaznamenávali stav výlučne *ignobilis*, iní tiež *plebeius*. Ako vyplýva z analýzy, poddaní netvorili pravdepodobne ani 1 % jezuitov v Rakúskej provincii. U novicov-frátrov bol unikátny vstup šľachtica Alexeja Perghoffera (*1719 – ?).

Ignorovanie sociálneho statusu v rádových prameňoch je pochopiteľné. Pri vstupe do rádu prestával byť kandidát členom rodiny, ktorú mu nahradila Spoločnosť Ježišova. Preto tu tiež nie sú zmienky o rodičoch.

Väčšina novicov poznala presný dátum narodenia, hoci ak nemáme k dispozícii matriku, tak veľmi ťažko verifikujeme tento údaj. Ak pochádzal novice z protestantskej rodiny a v matrike príslušnej farnosti nie je údaj o konverzii, príp. pri tomto údají je len vek, ťažko presnejšie určíme dátum narodenia. V položke sa niekedy nachádzajú údaje, kedy novice vedel rok narodenia, ale len približný termín narodenia – okolo sviatku Jána Krstiteľa, pred Popolcovou stredou, „na jar“ alebo zápis obsahoval približne deň narodenia „1653 in ianuario circa 10.“, „1679 circiter 3. aprilis“ atď.

Takmer vo všetkých prípadoch bol uvedený zdravotný stav ako dobrý, ale v rokoch 1668 – 1671 bola položka nevyplnená. Len u niektorých kandidátov je uvedené oslabenie zdravotného stavu. Ak sa v noviciáte ukázal zlý zdravotný stav, potom bol jedinec prepustený. To je prípad novica-frátra Karola Janotu (z dôvodu psychickej choroby) alebo Anzelma Gittla, ktorý rád opustil rád 14. 10. 1719 z dôvodu zlého zdravotného stavu.

Ignác z Loyoly neodporúčal prijívať ľudí s ťažkou povahou, s neovládanými vášňami, s nestálym duchom. Prekážkou podľa stanov mali byť časté bolesti hlavy, nedostatočné rozumové schopnosti, nedostatok zdravého úsudku a nerozvážne pobožnosti. Tie podľa Ignáca z Loyoly vedú k ilúziám a omylom.

Aj telesné postihnutie, znetvorenie, fyzická deformácia mohli byť prekážkou, od ktorých sa však mohlo upustiť, ak kandidát mal iné významné predpoklady. Nehľadali génirov, ale priamych, rozhodných ľudí, ktorí boli zapálení pre ideál jezuitov, neúnavných a aktívnych robotníkov.²¹

Novici vstupovali do rádu na rôznych miestach, kde mali jezuiti svoje kolégiá, rezidencie a misijné domy. Z rehoľných domov boli poslaní do noviciátov, či už vo Viedni, v Leobene alebo do roku 1655 v Trenčíne. Noviciát v Trenčíne nahradil noviciát v Leobene. Tzn. že kandidát mohol vstúpiť do noviciátu v Trenčíne a presunutý bol do Viedne alebo naopak.

V položke bolo uvádzané zamestnanie v bežnom „civilnom“ živote. Novici-školastici vstupovali do rádu väčšinou počas štúdií na gymnáziu, v poslednom ročníku *rhetores*, štúdia na filozofickej alebo teologickej fakulte. Niekoľko kandidátov vstúpilo do rádu, keď už vykonávali funkciu farára (*parochus*). Unikátne vstúpil do rehole Ján Barna (1684 – 1731) v roku 1718 ako „*Abbas SS. Trin. de Sziklos, canonicus Vaciensis, plebanus Kokeri*, administrator“²² vo veku 34 rokov.

V prípade novicov-frátrov to boli remeselníci – krajčíri, obuvníci, debnári, kuchári atď. Pri niektorých je uvedené, že vedeli čítať a písať, príp. mali základy aritmetiky. Výnimočnú skupinu tvorili lekárnici.

²⁰ Už Ladislav Kollár, predok Adama Františka Kollára, bol v roku 1593 povýšený do šľachtického stavu. Ale otec Adama Františka Kollára je už označovaný ako mešťan.

²¹ Tellechea Idígoras, J. I.: *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*, c. d., s. 423 a n.

²² Petruch, Antal: *A Trencsén jezsuita noviciátus anyakönyve*. Budapest: 1942, s. 88.

Z aspektu pedagogiky je zaujímavá ôsma položka, týkajúca sa jazykových znalostí. Niektorí adepti ovládali popri latinskom jazyku štyri až päť jazykov. Zapísané sú jazyky: arménsky, český, francúzsky, chorvátsky, maďarský, moldavský, „moravský“ (*lingua moravica*), nemecký, poľský, rusínsky, slovenský, slovinský, srbsky, turecký, vlašsky (rumunsky), príp. niektorými dialektmi – dalmátsky, ilýrsky. Z klasických jazykov ovládali latinsky, grécky a unikátne hebrejsky. Ale v prípade novicov bratrov bolo zapísaných 338 kandidátov zo 705, ktorí ovládali len jeden jazyk, materinský.

Položka *Vota ex denotione* bola uvádzaná len v rokoch 1655 – 1665. Sľuby mohli skladať až po ukončení noviciátu a nie pri zápise. Pre túto štúdiu nie sú dôležité.

V 10. bode išlo o odpoveď na otázku, či vstupujúci do noviciátu bol vždy katolíkom (*semper catholicus*), alebo či konvertoval, z ktorej viery a v koľkých rokoch. Konvertita mohol vstúpiť do noviciátu najskôr tri roky po konverzii. Za piateho generála Claudia Aquavivu im bol zamedzený vstup do rádu. Bolo to v protiklade k postulátu Ignáca z Loyoly, ktorý nemal problém pripustiť k sebe ľudí pochádzajúcich zo židovského národa, napr. J. Laineza a F. Borgiu. Svojich spolustolovníkov šokoval tézou: „Bola by to pre mňa veľká milosť od nášho Pána pochádzať z hebrejskej rasy, pretože takýmto spôsobom by som bol, podľa krvi, príbuzným Krista a našej Panej, slávnej Panny Márie“.²³ Zamietnutím vstupu kandidátom židovského pôvodu bol jezuitský rád ochudobnený o kvalitných prípadných členov.

Pri rozhovore ho poučili o povinnostiach, ktoré rád kládol na svojich členov. Ak uspel pri rozhovore, bol poslaný do sídla noviciátu (*domus primae probationis/noviciatus, tirocinium, Noviziatshaus*). K tomuto účelu boli tiež jednotne budované kolégiá, v ktorých sa nachádzali noviciáty. Veľkoryso stavané rehoľné domy boli predovšetkým nositeľmi novej zbožnosti, vonkajšej majestátnosti, citovosti a radosti. Niekedy kolégiá boli najrozsiahlšími komplexmi v meste. To všetko malo viesť k naplneniu hesla *Ad maiorem Dei gloriam* – Na väčšiu slávu Božiu.

Najskôr tu kandidát žil ako hosť a bol mu daný k dispozícii sprievodca, obyčajne novic, ktorý bol v noviciáte druhý rok. Kandidát mal možnosť pozorovať život v ráde a od sprievodcu sa dozvedieť rôzne správy o ráde. Novici mali svojho patróna, jezuitu poľského pôvodu sv. Stanislava Kostku (1550 – 1568). Ten bol tiež ochrancom študentov a zomierajúcich. Veľmi často sa zobrazoval v rehoľných kostoloch.

Obr. č. 3: Portrét sv. Stanislava Kostku v Kostole sv. Františka Xaverského v Trenčíne. Foto: D. Krajčová.

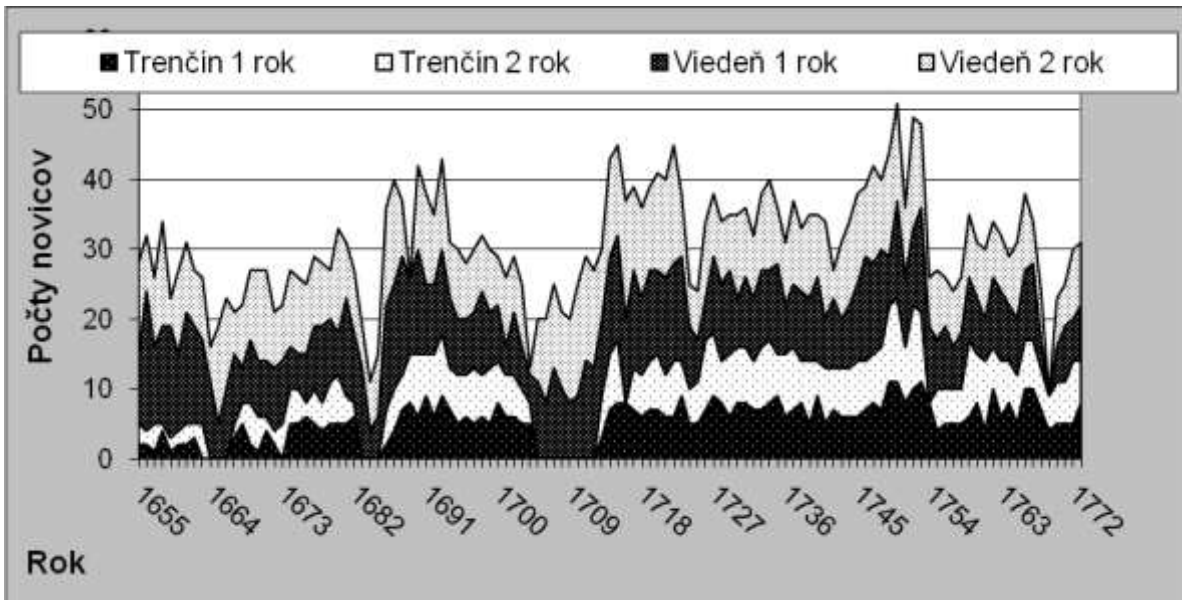
O neúspešných kandidátoch nemáme detailnejšie informácie. S rozvojom rádu narastal aj počet jezuitov, až sa to v niektorých provinciách stalo neúnosné. Preto 8. generálna kongregácia poverila generálneho predstaveného Vincenza Carafu (1585 – 1649), aby boli obmedzené počty

²³ Tellechea Idígoras, J. I.: *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*, c. d., s. 414.

novicov s ohľadom na možnosti provincií.²⁴ V prípade Rakúskej provincie, resp. noviciátu v Trenčíne, sme nenašli odmietnutia z tohto dôvodu. Skôr sa ukazuje nedostatok frátrov v ráde.

Počty novicov v Rakúskej provincii

Ak porovnáme počty pátrov, vrátane školastikov, a frátrov, tak frátri tvorili v Rakúskej provincii približne tretinu členov jezuitského rádu. Asi rovnaký pomer pátrov a frátrov sa vyskytoval tiež v kolégiu v Trenčíne. Celkom bolo v „matrike“ novicov zapísaných 1722 novicov-školastikov 705 novicov-frátrov.

Graf č. 2: Počty novicov-frátrov v trenčianskom a viedenskom noviciáte v rokoch 1655 – 1773.

Noviciát v Trenčíne nefungoval v rokoch 1663, 1679, 1683 – 1685, 1705 – 1712. Špecifikom bol rok 1704, kedy deväť novicov-frátrov absolvovalo prvý rok noviciátu v rezidencii v Žireči vo východných Čechách. Druhý rok potom absolvovali vo Viedni.²⁵

Ani v jednom roku sa nestalo, že by noviciát vo Viedni mal menej novicov-frátrov ako v Trenčíne. Naopak, z Viedne presúvali novicov do Trenčína, aby znížili ich počet. Najviac novicov-frátrov v Rakúskej provincii si robilo noviciát v 50. rokoch a to v roku 1750 (51 kandidátov), v roku 1752 (49 kandidátov) a v roku 1753 (48 kandidátov). V Trenčíne si najviac novicov-frátrov robilo noviciát v roku 1750 (23 kandidátov), v rokoch 1749 a 1752 (22 kandidátov) a v roku 1753 (21 kandidátov). Zodpovedá to nárastu členov jezuitského rádu, ktorý kulminoval okolo roku 1750. Nárast počtu členov vystihol Jose Ignacio Tellechea Idigoras, keď napísal, že „Spoločnosť Ježišova rastie akoby zvláštnou osmózou a šíri sa ako nákaza“.²⁶ V 50. rokoch 18. storočia klesali počty dominikánov, ale aj tak mal dominikánsky rád viac členov ako Spoločnosť Ježišova. Ale ani dominikáni s jezuitmi spolu nemali viac ako františkáni, ktorých počet členov vo všetkých troch vetvách presiahol 140 tisíc.²⁷

Naopak najmenej novicov-frátrov v noviciáte v Trenčíne, ak neberieme do úvahy roky, kedy si nerobil noviciát ani jeden kandidát, bolo v prvých troch desaťročiach po troch kandidátoch (1659),

²⁴ O'Malley, John W.: *Jezuité. Historie rádu Ignáce z Loyoly do súčasnosti*. Hodkvičky: PRAGMA, 2015, s. 64. ISBN: 978-80-7349-472-8.

²⁵ *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. VI. 1700 – 1717*. Ed. Ladislaus Lukács. Romae: Institutum historicum S. I., 1993, s. 270. Z týchto novicov M. Waurick vstúpil do rádu 27. 10. 1703 v Trenčíne. Ale rád ešte počas noviciátu opustil, takže v noviciáte vo Viedni už sa medzi novicmi nenachádza.

²⁶ Tellechea Idigoras, J. I.: *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*, c. d., s. 418.

²⁷ O'Malley, J. W.: *Jezuité*, c. d., s. 64.

štyroch kandidátoch (1656, 1660, 1672) a piatich kandidátoch (1655, 1657 – 1658, 1661 – 1663, 1667, 1673). Je to pochopiteľné, pretože v týchto rokoch sa buď noviciát rozbiehal, alebo prebiehali vojnové udalosti – turecký vpád, stavovské povstania atď.

Priebeh noviciátu

Kandidátovi po desiatich dňoch po vstupe do noviciátu opätovne bola položená otázka, či chce vstúpiť do rádu. Po pozitívnej odpovedi nasledovali krátke exercície, ktoré boli predprípravou ku generálnej spovedi. Obyčajne po troch dňoch vykonal generálnu spoveď. Po nej prijal eucharistiu a dostal rehoľné rúcho.²⁸ Osobitné obrady sa pritom nevykonávali. Kandidát mal naplniť slová Ježiša Krista „... Amen, hovorím vám: Niet nikoho, kto opustil dom, bratov alebo sestry, matku alebo otca, deti alebo polia pre mňa a pre evanjelium“ (Marek, 10, 29). Novic sa síce zriekal rodiny, ale ponechával si krstné meno, eventuálne birmovné meno a priezvisko. Na rozdiel od iných rádov neprijímali novici rehoľné meno.

Novica priviedli medzi ostatných novicov, ktorí boli umiestnení v asceteriu (miestnosť vyhradená pre novicov). Potom absolvoval dva roky asketického vzdelania pod vedením magistra novicov.²⁹

V noviciáte jezuitov sa jedinec pripravoval na svoje poslanie a nepokračoval v štúdiu alebo v rozvíjaní remeselnej zručnosti. Novici vypomáhali fungovaniu kolégia, ale nešlo o systematickú prípravu na určité zamestnanie. To aj odporuje duchu rádových regulí – byť k dispozícii rádu kdekoľvek a vo funkcii, ktorú rád potrebuje. Preto tiež novic strávil mesiac službou v nemocniciach, mal putovať peši a bez peňazí, aby vložil svoj osud do rúk Pána. Nedostatok jedla a spánku oddelil „zdravé jadro“ od slabochov, rojkov.³⁰ Na druhej strane novic nemal žiť príliš asketickým životom, aby mal dostatok síl na vykonávanie úloh, ktoré pred ním stáli.

V priebehu noviciátu absolvoval novic „duchovné cvičenia“ počas štyroch týždňov, resp. „viac-menej za 30 dní“, t. j. „akýkoľvek spôsob spytovať si svedomie, rozjímať, kontemplovať, ústne i v duchu sa modliť a iné duchovné činnosti“.³¹ Úlohou novica bolo hľadať a nachádzať Božiu vôľu v usporiadaní vlastného života. Už cirkevný otec Augustinus Aurelius hlásal cestu k očisteniu človeka „*per Christum hominem ad Christum Deum*“. Podobne aj Tomáš Aquinský učil, že človek prináleží Kristovi, až prenikne duchom Ježiša a stane sa „Kristovým nasledovníkom“.³² Duchovné cvičenia viedli novica k prehĺbeniu motivácie jeho vzťahu k Bohu od služby k láske. K jezuitskému viac „magis“ v duchu hesla „*Ad maiorem Dei gloriam* – K väčšej sláve Božej“.

Cvičenia nie sú určené k čítaniu, ale k užívaniu, aby jedinec nenásilnou cestou a v súlade s vlastnými vlohami, osobnosťou nastúpil na duchovnú cestu. Nepredstavovali všetko z ignaciánskej spirituality.³³ Špiritualita má viesť k Bohu a „nasiaknutý“ bol ňou celý noviciát. Novic si mal osvojiť kristocentrickú špiritualitu, t. j. takú, kde je považovaný Kristus za spoločníka na ceste k Otcovi, zameranú na Krista ako na niekoho, kto kráča s ním.³⁴

O činnosti novica a jeho „experimentoch“, t. j. skúškach bol vedený záznam, rozdelený do troch položiek. V prvej položke boli záznamy o vykonaní exercícií, niekedy sa tu nachádza zápis o peregrinácii a po skončení noviciátu kedy a kam bol poslaný. Posledný údaj niekedy zapisovateľ umiestnil do tretej položky. V strednej položke je meno a priezvisko kandidáta, kedy a kde vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. Ďalej novic-školastik napísal formulu: „*Servare vult qui quid continetur in examine, regulis te constitutionis, aliquis omnia qua illi proposita sunt. In cuius rei fidem*

²⁸ Samotný Ignác z Loyoly bol proti tomu, aby mali jezuiti špecifický hábit. Už jeho spoločníci sa mali obliekať ako slušní kňazi.

²⁹ O'Malley, J. W.: *Jezuité*, c. d., s. 21 – 22.

³⁰ Tellechea Idigoras, J. I.: *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*, c. d., s. 418.

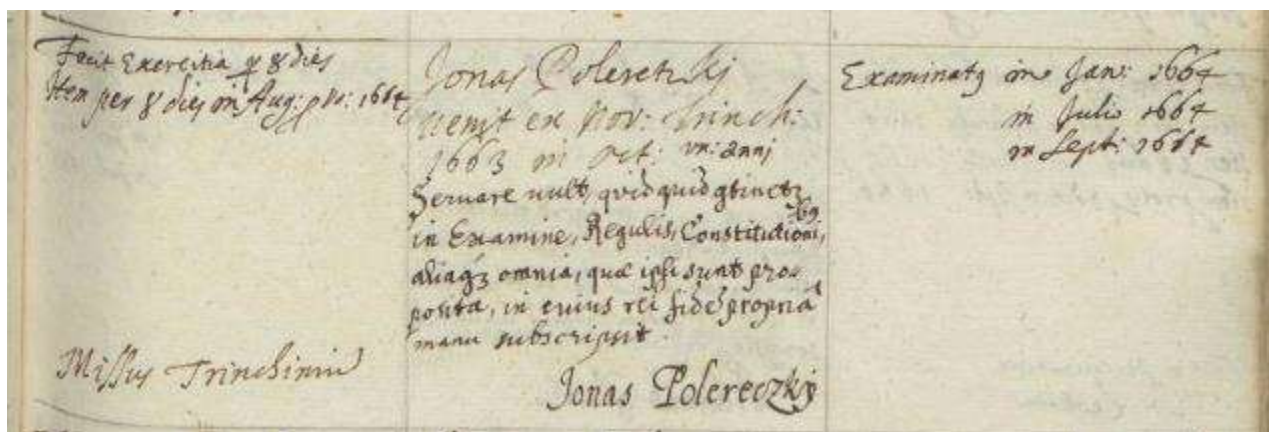
³¹ Svätý Ignác z Loyoly: *Duchovné cvičenia*. Trnava: Dobrá kniha, 2005, s. 18. ISBN 8071414875.

³² Fülöp-Miller, René: *Moc a tajemství jezuitů. Kulturní a duchovní dějiny Tovaryšstva Ježíšova*. Praha: Rybka Publishers, 2000, s. 21. ISBN 8086182983.

³³ Dhôtel, Jean-Claude: *Ignaciánska spiritualita. Orientačné body*. Trnava: Dobrá kniha, 2004, s. 12. ISBN: 8071414433.

³⁴ Tamže, s. 35. Stále pretrvávali kritické názory niektorých teológov, že *Duchovné cvičenia* sú nebezpečnou formou mysticizmu, odsúvajúcich význam sviatostí. Miesto nich mala byť uprednostňovaná priama komunikácia s Bohom.

subscripsit“ a podpis kandidáta. V tretej poločke je zoznam skúšok v januári a februári prvého roku, potom v januári druhého roku. Žiaľ, tieto údaje máme k dispozícii len z vienského noviciátu.

Obr. č. 4: Zápisy o skúškach počas noviciátu Jonáša Polereckého. 118 D 20 *Catalogus Patri examinatorum Provinciae Austriaco-Hungaricae Societatis Jesu ab anno 1628. usque 1711. Coadjutorum ab anno 1607. usque 1692*, f. 185. Pannonhalmi Főapátság Könyvtár, Jesuitica.

Asi po 21 dňoch kandidát vykonal exercície a generálnu spoveď. To sa označuje ako prvá probácia.

Novici sa oboznamovali s charizmou rádu, jeho poslaním, dejinami jednak prednáškami, takisto štúdiom literatúry – autobiografie sv. Ignáca, Stanovami rádu, dekrétmi generálnych kongregácii atď. Ďalším cieľom bolo, aby novic sa zaviazal úprimne, z hlbokého presvedčenia, napriek ťažkostiam, s ktorými sa v budúcnosti stretne. Službe rádu sa musel novic zaviazat' navždy.³⁵ Musel byť pripravený k väčšej flexibilitě pri zaist'ovaní nových úloh, nutnosti byť k dispozícii rádu vo dne v noci. Noviciát ich mal pripraviť na zmysel činnosti jezuitského rádu, ktorý bol v pastorácii, teda mimo múrov rehoľného domu.

Úlohou noviciátu bolo cvičenie v mortifikácii, t. j. v umrťvovaní vôle a pripravovaní sa k poslušnosti. Podľa duchovných cvičení sv. Ignáca z Loyoly popísaných v knihe *Duchovné cvičenia (exercitia spiritualia)* alebo „kniha exercícií“ novici náročne cvičili, oddali sa modlitbe a prijímali chudobný životný štýl. Novic smeroval k Bohu a mal byť v harmónii s prírodou, v pokoji s druhými ľuďmi a zjednotený sám so sebou. Duchovné cvičenia mali exercitanta priviesť k poznaniu Boha a seba samého.³⁶ Veď princíp a fundament *Duchovných cvičení* znie: „Človek je stvorený, aby chválil Boha, nášho Pána, vzdával mu úctu a slúžil mu a takýmto spôsobom si spasil dušu“.³⁷ Kandidát sa mal zbaviť svojho egoizmu, svojej vlastnej vôle, svojich prianí, túžob (po majetku, moci, sláve atď.), plánov a cieľov. Počas noviciátu mali budúci členovia Spoločnosti Ježišovej „nasiaknuť“ ignaciánskou špiritualitou.³⁸

Noviciát bol mimoriadne náročný, patril k najťažším medzi ostatnými rádmi a rehoľami. Kedykoľvek mohol novic opustiť noviciát. V prvom roku sa novici nevzdelávali v predchádzajúcom štúdiu, ale absolvovali spomínanú činnosť, nasiaknuť Ignácovým duchom *mens ignatiana*. Kronikár kolégia ich označoval ako *novitii scholastici I. anni*. Skoré vstávanie, meditácie, modlitby, litánie,

³⁵ O'Malley, J. W.: *Jezuité*, c. d., s. 16.

³⁶ V tom sa sv. Ignác zhodoval so sv. Augustínom, ktorý dával dôraz na poznanie seba samého. Ľudia podľa sv. Augustína sú ochotní prekonať dlhé vzdialenosti, aby videli zázraky prírody, ale nepoznajú sami seba. Pozri Tack, Theodore: *Svätý Augustín. Človek pro naši dobu*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021, s. 43. ISBN: 978-80-7566-214-9. Novici mali porozumieť zmyslu svojej existencie a skutočného cieľu svojho života.

³⁷ Svätý Ignác z Loyoly: *Duchovné cvičenia*. Trnava: Dobrá kniha, 2021. [23]. ISBN: 9788081913112. Princíp a fundament sú východným postulátom do celých duchovných cvičení sv. Ignáca.

³⁸ Pojem špiritualita nie je sám o sebe celkom jasný. Vychádzame z ponímania J.-C. Dhôtela, ktorý definuje špiritualitu ako: 1. spôsob chápania a vyjadrenia Boha, 2. cestu k Bohu a 3. „duchovnú rodinu“. Dhôtel, J.-C.: *Ignaciánska špiritualita*, c. d., s. 7.

spytovanie svedomia a duchovné cvičenia boli každodennou náplňou. Popritom vykonávali bežné domáce práce – zametali chodby, izby, posluhovali pri stoloch, pomáhali v kuchyni, pracovali v záhrade atď. Modlitba sa striedala s prácou a odpočinkom. Novicmajster a jeho pomocník novicov zoznamovali s rehoľnými pravidlami, dejinami rehole, vysvetľovali zásady duchovného života a usmerňovali ich.

V druhom roku novici-školastici *novitii scholastici II. anni* boli posielaní, aby učili na škole katechizmus. Novici-školastici sa učili žiť a pracovať vo všetkých sociálnych vrstvách, starali sa o chorých, prostitútky, hladujúcich, rodiny v núdzi, deti na uliciach, či chudobných študentov. Na vlastné oči poznali biedu, choroby a učili sa láske k blížnemu, pokore a sebazapreniu. Význam týchto experimentov je o to väčší, že väčšina novicov-školastikov bola šľachtického alebo meštianskeho pôvodu, experimenty ich stavali do služby tým, ktorí boli na najnižšom stupni spoločenského rebríčka.

Noviciát trval dva roky, výnimočne kratšie, resp. novic (starší novic, často páter) bol poverený dôležitou úlohou pre rehoľu. Po dvoch rokoch noviciátu a týždenných exercíciách bol novic pripustený k zloženiu jednoduchých sľubov: čistoty, poslušnosti a dobrovoľnej chudoby. Novici vykonali druhú probáciu a bývajú v prameňoch označení ako *iuniores*. Niektorí sa do miesta svojho noviciátu a formovania už viac nevrátili. Pokiaľ neopustili rehoľu, tak sa často so svojimi druhmi stretávali počas školastikátu – učenia na gymnáziách, štúdia na filozofických alebo teologických fakultách, vykonaní si tretej probácie alebo v pastorálnej práci.

Magistri novicov a ich pomocníci

Celkom 105 rokov prebiehala výchova novicov v trenčianskom noviciáte Spoločnosti Ježišovej. Vo funkcii magistrów novicov pôsobilo 19 skúsených pátrov, s výnimkou Juraja Webera (1628 – 1679).

Ich úlohou bolo nielen viesť novicov k zloženiu sľubov (čistoty, chudoby a poslušnosti) a vstupu do rádu, ale tiež poznať povahu každého z nich, aby mu mohli lepšie pomôcť na ceste k Bohu. Magister novicov (*magister novitiorum, novicmajster*) vychovával spoločne novicov-školastikov aj novicov-frátrov. Bolo to ťažké. Ešte raz zdôrazňujeme, že to bola veľmi rôznorodá skupina národnostná, mentálna, vzdelanostná a tiež veková. Veď v jednej skupine boli napr. v roku 1729 len 23-ročný novic-fráter vedľa skúseného 42-ročného novica-frátra a popri nich sotva 18-ročný mladučkový novic-školastik, navštevujúci triedu *rhetores*.

Medzi novicmi-školastikmi bývali aj absolventi teologickej fakulty, zriedkavo dokonca aj farári. Jakub Ramuch (1606 – ?) bol až 51-ročný a Jakub Marell (Marel, 1649 – 1727) 50-ročný. Piaty novici-školastici mali 40 a viac rokov a 22 novicov-školastikov 30 až 39 rokov. Štyria novici-školastici v čase vstupu do rádu boli starší ako 14 rokov (Anton Baldinuci, Ján Blahovith, František Gyurkovics, Anton Schindler).

Vek predstavených kolégia³⁹ bol od 36 rokov (Gašpar Sarka) až po 62 rokov (František Kiriš). Najviac rektorov pôsobilo vo funkcii vo veku 50 a viac rokov.⁴⁰ Pretože magister novicov popri svojich povinnostiach rektora nemohol stihnúť všetky svoje úlohy, mal k dispozícii pomocníka (*socius magistri novitiorum, asistent*). Celkom v tejto funkcii pomocníkov magistra novicov pôsobilo 46 pátrov, z ktorých sa traja (František Kiriš, Ladislav Permai, Martin Škerlec) stali tiež magistrami novicov v Trenčíne. Šebastián Sumavilla tu účinkoval v dvoch samostatných obdobiach.

Až 17 pomocníkov magistrów novicov pôsobilo vo funkcii jeden a dva roky, ôsmi (Pavol Cséfalvay, Martin Čeleš, František Fieger, Leopold Grüber, František Herrenbrandt, Ignác Mautrey, Maximilián Spillhoffer, František Xavér Tarnóci), tri roky, dvaja štyri roky (Tomáš Owesarowiech, Michal Hoffman) a päť rokov jeden (Ladislav Permai). Najdlhšie vo funkcii pomocníka magistra

³⁹ Biografie rektorov pozri Bernát, Libor: *Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*. Bratislava: Eko-konzult, 2013, 379 s. ISBN 978-80-8079-186-5.

⁴⁰ O tom podrobnejšie pozri Bernát, Libor: *Štruktúra pedagogického zboru jezuitského trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649 – 1773*. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 43 – 65, porovnaj Bernát, Libor: *Rektori jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*. In: *HPF*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 14 – 32.

novicov účinkoval až sedem rokov Šebastián Sumavilla. Je o rozdiel od novicmajstrov, ktorí ako rektori kolégia zotrvali vo funkcii dlhšie.

František Fieger prešiel s novicmi-frátrami do Žireče, kde pôsobil vo funkcii inštruktora novicov (*instructor coadiutorum novitiorum*). Potom prešli novici-frátri do viedenského noviciátu. Traja jezuiti Jakub Haidler, Friderik Laemichen (Laemichen, Laemicher) a Wolfgang Rauner (Pauner, Raumer, Reisner) vo funkcii pomocníka novicov zomreli v Trenčíne.

Ani raz sa nestalo, že by magister novicov pôsobil v tej istej funkcii vo Viedni aj v Trenčíne. Akúsi výnimku tvorí Gašpar Glabotschnig (Glaboznik, Globosnik, Robotschnig), ktorý bol pomocníkom magistra novicov v roku 1696 v Trenčíne a v rokoch 1697 – 1701 vo Viedni. V rokoch 1704 – 1708 vo viedenskom noviciáte zastával funkciu rektora a magistra novicov. Pomocníkmi magistra novicov v obidvoch noviciátoch boli ešte štyria pátri: Ondrej Pirschner (Pürckner, Pürchner, Pürkner, v roku 1712 vo Viedni, tak v nasledujúcich dvoch rokoch v Trenčíne), Ignác Grembs (Krembs, v roku 1713 vo Viedni a v roku 1716 v Trenčíne) a Leopold Grüber (Grueber v rokoch 1733 – 1735 v Trenčíne a v roku 1736 vo Viedni) a František Herrenbrandt (Herenbrand, Herenbrandt, Hernbrand, v rokoch 1746 – 1748 v Trenčíne a v rokoch 1756 – 1757 vo Viedni).

Najmladšími pomocníkmi magistrov novicov v Trenčíne boli 30-ročný Martin Čeleš, 32-ročný Joachim Hilari, Ondrej Pauer (Bauer, Pauce, Paver) a 34-ročný Friderik Sumattinger (Sumatinger, Summattinger). Väčšina pomocníkov magistra novicov mala okolo 40 rokov. Až štyria pomocníci magistra novicov (František Klemmer, Jozef Summating, Šebastián Sumavilla, Ján Ziemmerman) mali 50 a viac rokov. Už viackrát spomenutý Šebastián Sumavilla pracoval v tejto funkcii vo veku 56 rokov. Predtým, a aj potom, pôsobil vo funkcii rektora, preto mohol svoje bohaté životné skúsenosti odovzdávať novicom.

Ďalší život frátrov

Po absolvovaní noviciátu potom čakala frátrov už len tvrdá práca pre rehoľu, s jedinou istotou, že budú poslaní tam, kde ich potrebuje rád. Rehoľa im takisto určovala funkcie, v ktorých mali slúžiť rádu. „Vykonávali služby matky v rodine, bez ktorej by to nešlo“.⁴¹

Ignaciánske cvičenia neustále formovali ich život. Jeden z pátrov bol určený k tomu, aby im predpisoval časti Biblie k štúdiu, aby neustále „nasávali“ slovo Božie – *dat puncta fratribus*.

Asi po desiatich rokoch pôsobenia v ráde skladali frátri slávnostné sľuby. Skladali ich obyčajne 2. februára, zriedkavejšie 15. augusta. Potom boli označovaní ako *coadiutor temporalis formatus* (Ctf).

Ďalší vývoj školastikov

Na rozdiel od nich vývoj školastikov smeroval k ďalšiemu vzdelávaniu. Po noviciáte obyčajne navštevovali asi rok kurz repetentov v Leobene, v Skalici a potom postupne učili v rôznych rehoľných domoch jednotlivé triedy. Niektorí išli učiť alebo študovať na filozofickú (artistickú) fakultu. Po jej ukončení opäť vyučovali na gymnáziách a potom pokračovali v štúdiách na teologickej fakulte. Po jej absolvovaní a vysvätení odchádzali do kolégia v Judenburgu, v Banskej Bystrici alebo v Jágri, kde absolvovali tretiu probáciu. Opäť duchovné ignaciánske cvičenia. Po ich vykonaní skladali neskôr slávnostné sľuby, niektorí z nich posledné sľuby, tzn. sľub, že pôjdu na misie tam, kam ich pošle pápež. Stali sa profesmi, t. j. „praví“ jezuiti. Výchova školastikov teda trvala skoro desať rokov. Potom boli dostatočne vychovaní k *familiaritas cum Deo* a mali robiť všetko tak, aby „sa Pánovo slovo rýchlo šírilo a oslovovalo všade tak ako u vás“ (2 Tesalonickým 3,1).⁴²

Zánik noviciátu

⁴¹ *Dejiny Spoločenosti Ježišovej na Slovensku. 1561 – 1988*. Eds. E. Krapka, V. Mikula. Cambridge (Ontario): Dobrá kniha, 1990, s. 52. ISBN: 0-919865-56-9.

⁴² Citát je prevzatý z *Biblie*. 4. opravené vydanie. Slovenský ekumenický preklad : Slovenská biblická spoločnosť, 2018. ISBN 9788089846184.

Sila barokovej zbožnosti dosiahla v druhej polovici 18. storočia svojho vrcholu. Púte na obľúbené miesta, dlhé kázne nabité emóciami, početné náboženské slávnosti spojené s hudobnými a vizuálnymi prvkami. Práve tu pomáhala mocná Spoločnosť Ježišova formovať náboženské cítenie.

Postupne sa začala prehlbovať priepasť medzi barokovou a osvietenou zbožnosťou. Barok, s ktorým bolo jezuitské umenie úzko spojené, vyšiel po polovici 18. storočia v Európe z módy. Začal byť chápaný ako neprirodzený, kostrbatý a zbytočne komplikovaný.

Vzor religiozity nachádzali mnohí veriaci v prvotnej cirkvi. Osvietenci sa vracali k prostej modlitbe, dávali priestor rozjímaniu, ale tiež sociálnej a charitatívnej činnosti. Predovšetkým ale odmietali prehnane emotívne prejavy a dávali dôraz na umiernenosť v bohoslužbách, pôstoch aj v úcte k svätým.

Okrem polemík s osvietencami v Rakúskej provincii, a tiež kolégiu v Trenčíne, rezonovali aj ďalšie spory, ktoré viedli jezuiti, predovšetkým o obrady, s jansenizmom, ohľadom paraguajských redukcií atď. Pápež Klement XIV. kapituloval pod tlakom a vydal breve *Dominus ac redemptor noster* 21. júla 1773, ktorým zrušil jezuitskú rehoľu. V breve sa písalo: „často menovanú Spoločnosť Ježišovu rušíme a potlačujeme: rušíme a odstraňujeme vôbec i osobitne všetky jeho povinnosti, služby a správy, domy, školy...“ Tým sa ukázala slabosť pápežského úradu. Panovnícky absolutizmus dostal v druhej polovici 18. storočia postupne pod svoju kontrolu cirkev.

Obr. č. 5: Titulná strana Breve Klementa XIV. *Dominus ac redemptor noster*.

Cisárovná Mária Terézia bola sama vychovaná jezuitmi, ale v tejto dobe už inklinovala k jansenistickej forme zbožnosti. Vplyv jezuitov obmedzovala v celej ríši, vrátane univerzity vo Viedni. Nepripojila sa k protijezuitskému taboru, ako jej spoluvládár syn Jozef. Dbala však na to, aby sa s exjezuitmi zaobchádzalo slušne.

Keď sa rušili ďalšie kláštory za Jozefa II., už bola reholiam a rádom venovaná menšia pozornosť, nielen preto, že ich majetok nebol tak veľký, ale tiež preto, že vzhľadom na veľké množstvo kláštorov a rehoľných domov už nebol čas na citlivejší prístup.

Po zrušení jezuitského rádu v Trenčíne prevzali kolégium piaristi. Tí popri Prievidzi, aj v Trenčíne zriadili noviciát.⁴³ Práve zrušenie Spoločnosti Ježišovej pomohlo, aby výchova kňazov bola zverená štátnym vysokým školám. Cirkev v habsburskej monarchii sa dostala pod silný štátny dohľad.

Záver

Noviciát a ďalšie vzdelávanie bráťov a predovšetkým školastikov v jezuitskom ráde je jednou z najprísnejších formácií v rádoch a reholiach rímskokatolíckej cirkvi. Jeho úlohou, ktorú dokázalo splniť, bolo oddeliť vhodných jedincov pre úlohy rádu od tých, ktorí neboli naplnení svojím poslaním. Ukazuje aj terajšiemu svetu, že jedinec musí do svojej úlohy, ak ju má splniť, dozrieť, čo sa nedá urýchľovať permanentným skracovaním výchovy a vzdelávania a so snahou o maximálnu efektivitu. Noviciát a ďalšie vzdelávanie u jezuitov pomohlo tak naplniť zásadu *Ita Iesu* – byť ako Ježiš a sformovať jeho osobu.

⁴³ Petruch, A.: *A Trenčsén jezuita noviciátus anyakönyve*, c. d. s. 202. Pozri tiež Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70. roky 18. storočia)*. Bratislava: SPN, 1974, s. 162.

Po obnovení rádu pápežom Piom VII. bulou *Sollicitudo omnium ecclesiarum* 7. augusta 1814 obnovila Spoločnosť Ježišova aj noviciát. Program noviciátu súčasných jezuitov vychádza z predchádzajúceho modelu. Prepracovanejšie sú však rôzne „experimenty“, ktoré zodpovedajú súčasnej dobe a ich problémom – novici pracujú v nemocniciach, v robotníckom prostredí, pomáhajú v pastorácii alebo v niektorej komunite Spoločnosti Ježišovej. Tieto „experimenty“ trvajú asi šesť mesiacov. Ale to už je ďalšia kapitola v dejinách rádu a súčasne výzva ako pôsobiť v súčasnom, permanentne sa meniacom svete.

Pramene a literatúra:

Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. III., VI.. Ed. Ladislaus Lukács. Romae : Institutum historicum S. I., 1990, 1993.

Moravský zemský archiv Brno, Cerroniho sbírka, sign. II., č. 76, *Catalogus novitiorum Societatis Jesu in novitiatu Brunae ab anno 1655 ad annum 1741.*

Pannonhalmi Főapátság Könyvtár, Jesuitica 118 D 19 *Nomina Novitiorum secundum ordinem quo ingressi sunt in hanc Domum Probationis Leobensem Provinciae Austriae Societatis Jesu ab anno 1614 uque ad annum 1689.*

118 D 20 *Catalogus Patri examinatorum Provinciae Austriaco-Hungaricae Societatis Jesu ab anno 1628. usque 1711. Coadjutorum ab anno 1607. usque 1692.*

Bernát, Libor: *Jezuitské gymnázium v Trenčíne a jeho žiaci*. Trenčín: DMC, 2018, 420 s. ISBN: 978-80-972963-1-5.

Bernát, Libor: *Noviciát frátrov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1655 – 1773*. Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2020, 300 s. ISBN: 978-80-972123-3-9.

Bernát, Libor: *Rektori jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 14 – 32. ISSN 1338-693X.

Bernát, Libor: *Štruktúra pedagogického zboru jezuitského trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649 – 1773*. In *Slovenská štatistika a demografia*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 43 – 65.

Bernát, Libor: *Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*. Bratislava: Eko-konzult, 2013, 379 s. ISBN 978-80-8079-186-5.

Biblia. 4. opravené vydanie. Slovenský ekumenický preklad: Slovenská biblická spoločnosť, 2018, 1248 s. ISBN 9788089846184.

Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku. 1561 – 1988. Eds. E. Krapka, V. Mikula. Cambridge (Ontario): Dobrá kniha, 1990, 526 s. ISBN: 0-919865-56-9.

Dhôtel, Jean-Claude: *Ignaciánska spiritualita. Orientačné body*. Trnava: Dobrá kniha, 2004, 97 s. ISBN: 8071414433.

Fazekas, István, Kádár, Zsófia, Kökényesi, Zsolt: *A győri jezsuita gimnázium diáksága - Anyakönyvi adattár (1630 – 1773)*. 1. Budapest: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, 2020, 826 s. ISBN 978-615-5881-10-7.

Fülöp-Miller, René: *Moc a tajemství jezuitů. Kulturní a duchovní dějiny Tovaryšstva Ježíšova*. Praha: Rybka Publishers, 2000, 643 s. ISBN 8086182983.

Minárik, Jozef: *Budapeštiansky rukopis o genealogii Horčíckovcov*. In *Slovenská literatúra*, 1959, roč. 6, č. 2, s. 228 – 232.

Svätý Ignác z Loyoly: *Duchovné cvičenia*. Trnava: Dobrá kniha, 2005, 208 s. ISBN 8071414875.

O'Malley, John W.: *Jezuité. Historie rádu Ignáce z Loyoly do súčasnosti*. Hodkvičky: PRAGMA, 2015, 116 s. ISBN: 978-80-7349-472-8

Petruch, Antal: *A Trencsén jezsuita noviciátus anyakönyve*. Budapest: 1942.

Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70. roky 18. storočia)*. Bratislava: SPN, 1974, 409 s.

Spáčil, Bohumil: *Jezuité*. V Praze: tiskem Fr. Obziny ve Vyškově na Moravě, 1923, 163 s.

Svätý Ignác z Loyoly: *Duchovné cvičenia*. Trnava: Dobrá kniha, 2021, 190 s. ISBN 9788081913112.

- Šimončíč, Jozef: Správa z výskumu k dejinám Trnavskej univerzity v Ríme roku 1993. *Fons Tyrnaviensis II*. Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2007, s. 26 – 50. ISBN: 978-80-8082-139-5.
- Tack, Theodore: *Svatý Augustin. Člověk pro naši dobu*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021, 206 s. ISBN: 978-80-7566-214-9.
- Tellechea Idigoras, José Ignatio: *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*. Trnava: Dobrá kniha, 2012, 567 s. ISBN: 978-80-7141-757-6.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
bernatlibor@gmail.com

Posúdil: Prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.

POHĽAD DO DENNÍKA UČITEĽA ONDREJA KÁLNICKÉHO

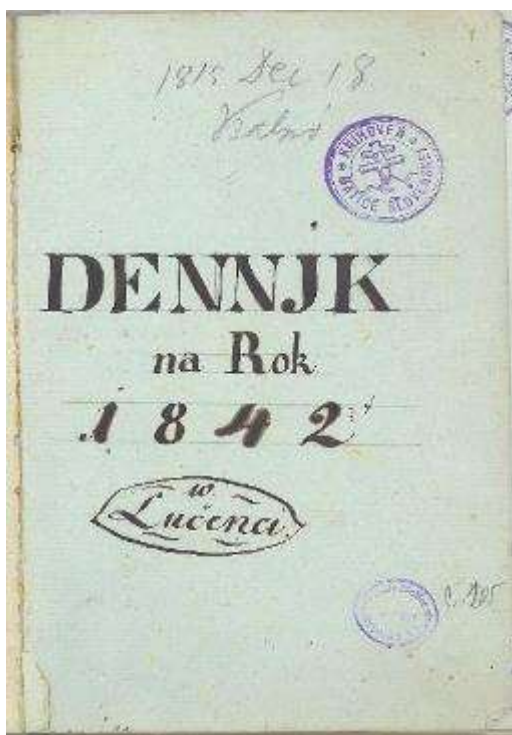
Michaela Moravcová

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá predstavením osobnosti Ondreja Kálnického a jeho denníka so zameraním na život učiteľa v Lučenci, zachytenie školského prostredia a fungovania školy z pohľadu pedagóga v roku 1842.

Kľúčové slová: Ondrej Kálnický, denník, vzdelávanie, učiteľ, Lučenec, evanjelici

Abstract: The study deals with the personality Ondrej Kálnický and his diary with a focus on a teacher's life in Lučenec, depicting the school environment and function of the school from the perspective of the educator in 1842.

Keywords: Ondrej Kálnický, diary, education, teacher, Lučenec, Lutherans

Obr. 1: Titulná strana denníka

Na začiatku 19. storočia začali boje o pomadžarčovanie slovenských škôl v Uhorsku. Tento boj pretrvával až do vzniku Československej republiky. Problémy s pomadžarčovaním sa dotkli aj slovenských evanjelických škôl, keď generálny konvent v roku 1841 nariadil, aby sa všetky predmety vyučovali po maďarsky. Toto úsilie bolo vedené grófom Karolom Zaiom. V roku 1842 bola zasa spracovaná úprava evanjelického školstva v Uhorsku pod názvom Školský poriadok evanjelikov augsburského vyznania v uhorskej vlasti. Tieto zmeny sa nestretávali s nadšením u obyvateľov.¹ V tomto čase fungovala v Lučenci evanjelická ľudová škola, nižšie evanjelické gymnázium a seniorátne gymnázium.² Z tohto búrlivého obdobia národnostných bojov sa nám zachoval denník, ktorý zachytáva každodenný život očami evanjelického učiteľa Ondreja Kálnického. Denník bol napísaný v roku 1842 v Lučenci a je výnimočný najmä tým, že nie je písaný v latinskom ani v maďarskom jazyku, Kálnický v ňom použil slovakizovanú češtinu.

V tomto období to nie je ničím výnimočné, keďže je z obdobia krátko pred Štúrovou kodifikáciou slovenčiny, avšak pochádza z územia, kde sa vplyv maďarizačných tlakov prejavoval viac ako vo zvyšku Uhorska, keďže Novohrad bol národnostne zmiešaným územím. Denník je uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice.³

¹ Michalička, Vladimír: *Školstvo ECAV na Slovensku*. In Uhorskai, Pavel. - Albery, Július a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2002, s. 286-287. ISBN 80-7140-175-7.

² Drenko, Jozef: *Kapitoly z dejín evanjelického školstva v Lučenci*. Lučenec: vl. n., 2009, s. 10-15.

³ Denník v mäkkej väzbe má rozsah 107 strán, ktoré nie sú očíslované. Kálnický uvádza dátumy a udalosti kronikárskym spôsobom, veľmi presne. Informácie, ktoré sú nejasné, sa zvyčajne dali dohľadať v iných zdrojoch. Denník je pomerne dobre čitateľný, Kálnický využíva český pravopis j ako í, w ako v, ... Kálnický, Andrej: *Denník na rok 1842 v Lučenci*. 107 s. Obr.1.

Ondrej Kálnický, v maďarskej forme Endre/Andras Kálniczky,⁴ pôsobil ako učiteľ na evanjelickej škole v Lučenci. Narodil sa 18. decembra 1815 v Kalinove, dnes okr. Poltár.⁵ Navštevoval školy v Kalinove a v Lučenci, neskôr v Pešti. Ako učiteľ pôsobil v Cinobani a od roku 1839 učil v Lučenci. V Lučenci sa 26. júna 1840 oženil s Alžbetou Schraderovou⁶ a mali spolu niekoľko detí. Pôsobil v Lučenci do roku 1852, kedy odišiel do Miškolca. Tam zložil advokátske skúšky a stal sa právnikom. Umrel v roku 1862 vo veku 47 rokov.⁷

Kálnický sa popri učiteľskom povolání venoval aj literárnej tvorbe v podobe vlasteneckých básní. Svoju tvorbu uverejňoval v Tatranke a Květoch.⁸ Živo sa zapájal do kultúrneho a spoločenského života. Udržiaval kontakty s mnohými národovcami osobne a najmä prostredníctvom bohatej korešpondencie. Veľmi blízke priateľstvo ho spájalo s Augustom Horislavom Škultéty, ⁹ ktorý vtedy pôsobil u superintendenta Pavla Jozeffyho¹⁰ ako kaplán v Tisovci. Škultéty veľmi často posielal Kálnickému knihy, almanachy alebo zborníky. Vždy, keď Kálnický dostal nejakú novú knihu alebo len list, zapisoval si to: „Dostal som od Scultety Gustiho lista a ‚Nitry‘ 12 exempláru.“¹¹ V Novohrade pôsobila rodina Maróthyovcov, bratia Daniel a Ján Maróthy boli evanjelickí farári, učiteľia a národovci. S oboma sa pravidelne stretával, najmä Ján Maróthy bol Kálnickému veľmi blízky.¹² Kontakty tiež udržiaval s Jánom Kollárom, písali si a posielali knihy: „Dnes ssem dostál od Kollára Pěstanského list a knihy některé gménowitě ‚Slawismus und Pseudomagyarismus‘“¹³ Od Kollára na Vianoce dostal „Nowý Zpěwnjk Evangelický“,¹⁴ ktorého vydanie inicioval Pavol Jozeffy. V roku 1842 šla do Viedne deputácia, ktorá predložila Slovenský prestolný prosbopis.¹⁵ Jozeffy šiel do Pešti a Kálnický s Jánom Maróthym mu šli vzdať: „Compliment Jozeffymu Superattendentovi

⁴ Evanjelický Farský Úrad Lučenec: *Zápisničná kniha 1849-1869*. s. 24.

⁵ Údaj z denníka nevieme priamo, no dá sa k nemu dopátrať. Tento dátum „1815 Dec 18 Kalnó“, neznámy autor dopísal na titulnú stranu bez bližšieho označenia, takže čitateľ nevie údaj zaradiť. Po prečítaní denníka vieme, že autor denníka sa narodil 18. 12. a v roku vzniku denníka mal 27 rokov. Údaj je overiteľný aj v matrike v Kalinove. (Záznam v matrike z 19. 12. 1815. Andreas Kálniczky. In Krsty, manželstvá, úmrtia 1796-1850. Kalinovo, s. 46, číslo 53. Dostupné online: <https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KDV4-> [cit. 2020-11-16]). Veľa životopisných údajov sa dalo nepriamo zistiť z denníka a vytvoril sa celistvý životopisný obraz osobnosti Ondreja Kálnického. Venovali sme sa mu v inej štúdii: Moravcová, Michaela: *Denník učiteľa Ondreja Kálnického z roku 1842*. In Zborník z piateho ročníka stretnutia priateľov regionálnej histórie. Hradište, 2019, s. 348-355.

⁶ Záznam č. 14, z 26. 7. 1840 In Krsty, manželstvá, úmrtia 1828-1847. Lučenec, s. 248. Dostupné online: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GT99-K2Q?i=136&cc=1554443> [cit 2020-12-28]

⁷ Szinnyei, József *Magyar Irók Élete És Munkái*. Budapešť, 1891. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/k/k10136.htm> [cit. 2020-12-22]

⁸ Drenko, Jozef: *Evanjelický cirkevný zbor v Lučenci*. Lučenec: Nadácia pre podporu lokálnej demokracie, 1996, s. 17. ISBN 80-967498-2-X.

⁹ Michalička, Vladimír: *Škultéty, August Horislav*. In Uhorskai, Pavel: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, s. 104. ISBN: 80-7140-155-2

¹⁰ Pavol Jozeffy bol evanjelický kňaz, bojovník za práva evanjelikov. Viedol deputáciu, ktorá šla do Viedne za panovníkom, aby zabránil vedeniu cirkvi o zavedenie maďarčiny do škôl a kostolov. Podporoval vydávanie kníh, rozvoj školstva a udržiaval kontakty s Jánom Kollárom. Spracované podľa: Tkáčiková, Eva: *Pavol Jozeffy*. In *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 1*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, s. 127. ISBN: 80-7140-143-9

¹¹ Kálnický, Ondrej: *Denník na rok 1842 v Lučenci*. Dátum 14. 7.

¹² Ján Maróthy profesor na gymnáziu a kaplán v Lučenci, neskôr farár v Českom Brezove. Pochádzal z rodiny Maróthyovcov, brat spisovateľa Daniela Maróthyho. Zbieral ľudovú slovesnosť, písal básne, hlavne balady. Vychádzali v almanachoch Plody a Jitřenka, alebo zostali len v rukopisoch. Počas študentských čias bol tajomníkom Slovenskej spoločnosti a jej Týždenníka, tiež tajomníkom Spoločnosti československej. Po odchode z Lučenca v roku 1842 sa stal farárom v Českom Brezove. Rozvíjal tam čitateľský spolok aj miestnu obilnicu. Je pochovaný na miestnom cintoríne v Českom Brezove. (Ďuriška, Zdenko: *Maróthy Ján Pravdolás*. In: Uhorskai, Pavel: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2*. Liptovský Mikuláš, 1997, s. 22.)

¹³ Kálnický, O: *Denník*, c. d., dátum 17.3.

¹⁴ Tamže, dátum 24.12.

¹⁵ Slovenský prestolný prosbopis bol súpis požiadaviek slovenského národa proti zavádzaniu maďarčiny. Bol odovzdaný vo Viedni s 200 podpismi v mene 800 000 slovenských evanjelikov. Panovník dokument odmietol. Spracované podľa: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3*. Liptovský Mikuláš, 2002, s. 69.

*jdoucimu do Pešti.*¹⁶ Pri ceste z Pešti sa Pavol Jozeffy zastavil aj v Lučenci a vyrozprával, ako Maďari voči nemu brojili a čo sa tam dialo.¹⁷

Kálnický bol zapálený pre slovenskú otázku, hovoril o sebe ako o „*horliwom Slovákovi*“¹⁸ Kontakty so slovenskými národovcami svedčia o tom, že napriek tomu, že žil v meste s prevažným používaním maďarčiny, bol naklonený slovenskej otázke. Veľmi sa ho napríklad dotklo, že počas seniorátneho konventu o slovenských deputátoch, pravdepodobne tých, ktorí predkladali Slovenský prestolný prosbopis, „*hrozně debatovaly.*“¹⁹ V rámci bežného spoločenského a kultúrneho života v meste a škole sa samozrejme zúčastňoval maďarských divadelných predstavení aj plesov, stretával s maďarskými meštianskymi rodinami, najviac s rodinou Draskóczyovcov. Z jeho zápiskov v denníku však vidieť, že sa skôr len prispôboval situácii. Narážky sa nájdu na viacerých miestach, no najviac to vidieť na zápise o tom, že za vzorné učenie maďarčiny na škole dostal prémii: „*Dostal sem od Senioratu proemium 5 zlatjch v Šagnoch za Maďarčiny pilné učenj. Nenjli to vexa pro tak horliwého Slowáka!!!*“²⁰ Posledná veta zápisu je zvýraznená, akoby chcel vyjadriť trpkosť, či rozčúlenie. Kálnický vždy zvýrazňoval písmom, či podčiarknutím v denníku len dôležité udalosti alebo zážitky. Navyše pri faktografickom písaní len s minimálnym vyjadrením postojov je to výrazný kontrast.²¹

V rámci prípravy na vyučovanie si prekladal sám školské veci do maďarčiny: „*Cely den sem překladal „Skolku“ do maďarčiny.*“²² Ako upresňuje Ormis, evanjelická ľudová škola, pôvodne slovenská, bola už v tom čase maďarská, inak by Kálnický nemal dôvod prekladať si materiály alebo dostávať prémie za vzorné učenie maďarčiny.²³ V prípade potreby zastupoval aj vtedajšieho kňaza Ľudovíta Pekára, keď kázal, krstil alebo pochovával. Pri zmienkach o kázňach si z času na čas napísal aj to, či kázal v slovenčine alebo maďarčine.²⁴ Dá sa predpokladať, že keďže zastupoval aj kňazov, mal čiastočne aj teologické vzdelanie, aj keď to v denníku nespomína.

Keď sa pozrieme na jeho učiteľskú prácu, učil na evanjelickej ľudovej škole. Učitelia boli v tomto období na škole dvaja, Ondrej Kálnický a Pavol Vitális, s ktorým mal pomerne blízke vzťahy. Riaditeľom školy bol Maximilián Prónay. Tieto informácie vieme nájsť v Tabulárnom zázname zo školského roka 1841/42, kde sú aj informácie o počtoch žiakov, učiteľoch a ich hodnotenia. V tomto školskom roku navštevovalo školu spolu 51 žiakov, no a pod vedením Kálnického sa učili predmety ako náboženstvo, prírodovedu, čítanie, písanie, ale aj spev. Pod vedením Pavla Vitálisa sa deti učili podobné predmety: náboženstvo, písanie, čítanie, geografiu aj spev, či matematiku. Na oboch učiteľov boli veľmi pozitívne odozvy aj zo strany inšpektorov.²⁵ Ondrej Kálnický v roku 1842 oslavoval ako svoj malý sviatok sedem rokov na pozícii učiteľa: „*Dnes sem vyplnil sedm let mého učitelstv*“²⁶ Túto poznámku nájdeme v denníku koncom mája.

Kálnický sa na vyučovanie pripravoval veľmi svedomito, podľa záznamov skôr preferoval vyučovanie pomocou zážitkov a pomôcok.

¹⁶ Kálnický, O: *Denník*, c. d., dátum 27. 6.

¹⁷ Tamže, dátum 18. 7.

¹⁸ Tamže, dátum 10. 1. 1842.

¹⁹ Tamže, dátum 22. 6.

²⁰ Tamže, dátum 10. 1. podobný zápis a narážka je aj 2. 2., keď píše: „*Počal sem se „gus hungaricum“ učiti.*“

²¹ Ormis, Ján Vladimír: *Denník Ondreja Kálnického z roku 1842*. In *Sborník Matice slovenskej*, 1934, roč. 11 – 12, č.1 – 8, s. 182.

²² Kálnický, O: *Denník*, c. d., dátum 5. 7. Nepodarilo sa zistiť, čo presne za materiál prekladal.

²³ Ormis, J. V.: *Denník*, c. d. s. 182.

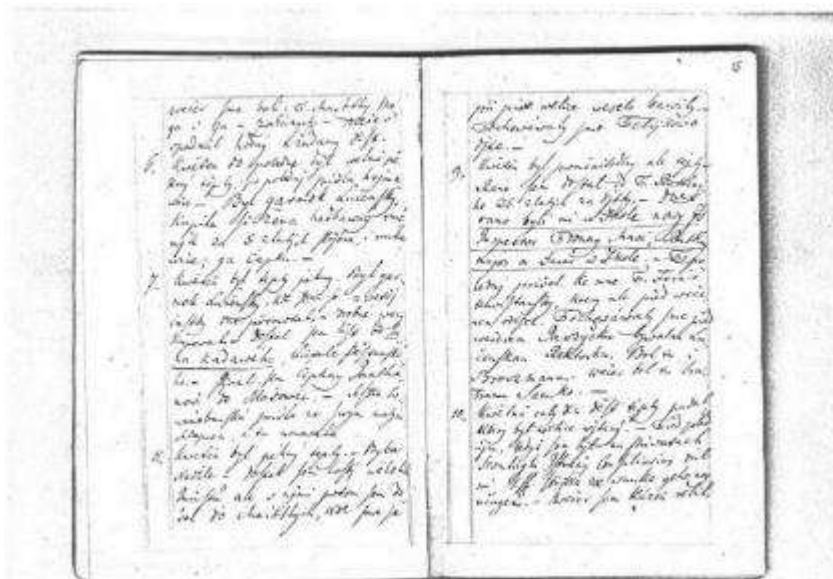
²⁴ Kálnický, O: *Denník*, c. d., dátum 11. 9 kázal po slovensky, 20. 11. kázal po maďarsky.

²⁵ Tabulárny záznam: *Tablás Tudósítás a' nógrádi ágostai hitvallásu evang. Esperességnek egyházairól és oskoláiról 1841/2 esztendőben*. Lučenec, 1842.

²⁶ Kálnický, O: *Denník*, c. d., dátum 27. 5.

V denníku sa spomína napríklad hodina botaniky, počas ktorej chodieval s deťmi do lesa na účely vzdelávania.²⁷ Na vyučovanie si pripravoval aj svoje vlastné pomôcky. Najviac si dal záležať

na pomôcke, ktorú dal vyrobiť a sám jej venoval dosť času: „Donesli mi od stolára ,Cjtacy tablu‘ kterau sem dal za 4 zlaté urobiť.“²⁸ Neskôr si zapísal, že na tabuľu písal lisom.²⁹ Pravdepodobne tam doplnil písmená, možno značky na čítanie, pretože o dva dni neskôr začal tabuľu skúšať v praxi: „Dohotovil sem lisem do ,Cjtacy tabuli‘ a dnes sem začal prwnjkrát dle nowé ho methoda, bez sillabitowanj cjtat djtky ucili.“³⁰

Obr. 2: Záznamy 20. – 26.9.

Nevieme ako tabuľa vyzerala, nezachovali sa žiadne ďalšie záznamy, no vieme, že mala pomôcť žiakom naučiť sa čítať plynulo. Neskôr už tabuľu nespomína, preto nevieme, či sa táto

metóda osvedčila. Často využíval pri svojej práci preklady textov alebo úlohy na doma, no tie už neopisuje presne. V decembri ho zamestnávala mapa Európy.³¹

Obr. 3: záznamy 5.-10. 5.³⁵

Z času na čas mu do školy pribudlo nové dieťa,³² zapisoval si, kedy prišli deti po prázdninách.³³ Na začiatku nového školského roka mu prišlo do triedy 15 detí: „Dnes se školy začaly, a zešlo se mi 15 djtek.“³⁴ Svojich chorých žiakov navštevoval aj doma, čo si zvyčajne tiež poznačil. Do školy chodili za

²⁷ Tamže, dátum 11. 5.

²⁸ Tamže, dátum 20. 9.

²⁹ Tamže, dátum 22. 9.

³⁰ Tamže, dátum 23. 9.

³¹ Tamže, dátum 5. 12.

³² Tamže, dátum 17. 1. alebo aj 19. 5.

³³ Tamže, dátum 31. 3. návrat po Veľkej noci alebo po letných prázdninách 5. 9.

³⁴ Tamže, dátum 5. 9.

³⁵ Tamže, dátum 5. – 10. 5.

Kálnickým na hodiny evanjelický farár Ľudovít Pekár,³⁶ riaditeľ, zástupca riaditeľa alebo inšpektori.³⁷

Kálnický si zaznamenával aj obdobie skúšok, kedy sa písali písomné práce, kedy skladali žiaci skúšky z jednotlivých predmetov a aj kedy bol prítomný na skúškach svojim kolegom. Skúšky sa považovali za dosť významnú udalosť: „*Po polednj pjsali djtky na Examen. Po polednj tu učitel Gramatistů ze školy kalwjské gymnastiku hledet.*“³⁸

Mimo práce a cirkvi bol Kálnický mimoriadne aktívnym človekom. Venoval sa vinárstvu, postavil si skleník, kde pestoval dyne a spolu s ďalšími známymi sa tešili z pokrokov.³⁹ Na Vianoce zasa piekli doma oblátky, ktoré chodili predávať alebo vo veľkom rozdávali počas celého adventného obdobia. Venoval sa aj knihám, no tie viac šírili ako čítal.⁴⁰ Ak nejakú dostal, prečítal alebo daroval, zapisoval si všetko. Rád chodil do divadla a mal množstvo známych a priateľov.

Ondrej Kálnický v Lučenci strávil asi najplodnejšie obdobie svojho učiteľského života, no i aj keď skúmaný denník zachytáva len malú časť tohto obdobia, poskytuje nám veľmi cenný náhľad do života človeka aj spoločnosti toho obdobia.

Zoznam bibliografických odkazov:

Pramene:

Evanjelický farský úrad Lučenec: *Zápisničná kniha 1849-1869.*

Kálnický, Andrej: *Denník na rok 1842 v Lučenci.* 107 s. (Rkp.) uložený v Literárnom archíve SNK, Literárne rukopisy, III Starý fond C Náučné a iné práce, Životopisy, sign. C105.

Tabulárny záznam: *Tablás Tudósítás a' nógrádi ágostai hitvallásu evang. Esperességnek egyházairól és iskoláiról 1841/2 esztendőben.* Lučenec, 1842.

Záznam v matrike z 19. 12. 1815. Andreas Kálniczky. In *Krsty, manželstvá, úmrtia 1796-1850.* Kalinovo, s. 46, číslo 53. Dostupné online: <https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:KDV4-> [cit. 2020-11-16]

Záznam č. 14, z 26.7.1840 In *Krsty, manželstvá, úmrtia 1828-1847.* Lučenec, s.248. Dostupné online: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GT99-K2Q?i=136&cc=1554443> [cit 2020-12-28]

Literatúra:

Drenko, Jozef: *Evanjelický cirkevný zbor v Lučenci.* 1. vyd. Lučenec: Nadácia pre podporu lokálnej demokracie, 1996, 17 s. ISBN 80-967498-2-X.

Drenko, Jozef: *Kapitoly z dejín evanjelického školstva v Lučenci.* Lučenec: vl. n., 2009, 51 s.

Moravcová, Michaela: Osobnosť evanjelického farára Ľudovíta Pekára. In *Zborník zo šiesteho ročníka stretnutia priateľov regionálnej histórie.* Hradište: OZ Priatelia histórie Novohradu, 2020, s. 112-117.

Ormis, Ján Vladimír: Denník Ondreja Kálnického z roku 1842. In *Sborník Matice slovenskej,* 1934, roč. 11-12, č.1-8, s. 178-192.

³⁶ Ľudovít Pekár bol jeden z najaktívnejších evanjelických farárov v Lučenci. Pôsobil v Lučenci v rokoch 1839 – 1856 a aj neskôr pôsobil v neďalekých Tomášovciach ako miestny farár a aj ako senior Novohradského seniorátu. Je pochovaný v Tomášovciach. Spracované podľa Moravcová, Michaela: *Osobnosť evanjelického farára Ľudovíta Pekára.* In *Zborník zo šiesteho ročníka stretnutia priateľov regionálnej histórie.* Hradište: OZ Priatelia histórie Novohradu, 2020. s. 112 – 117. Podľa zápiskov ho Kálnický nemal veľmi v láske, naopak uprednostňoval skôr sekundárneho farára Jána Maróthyho, s ktorým bol veľmi dobrý priateľ. Na adresu Pekára sa v denníku objavujú poznámky, že museli neskôr odbavovať pohreb, kvôli neporiadnosti kňaza. (Dátum 13. 3.)

³⁷ Kálnický, O: *Denník,* c. d., dátum 9. 5.

³⁸ Tamže, dátum 15. 6., „*Examen*“ mali aj 23. a 24. 6.

³⁹ Tamže, dátum 4. a 9. 3. alebo 9. a 10. 10.

⁴⁰ Tamže, dátum 8. 1. a dátum 22. 10.

- Szinnyei, József: *Magyar Irók Élete És Munkái*. Budapešť, 1891. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/k/k10136.htm> [cit. 2020-12-22]
- Uhorskai, Pavel, Tkáčiková, Eva a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 1*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, 200 s. ISBN 80-7140-143-9.
- Uhorskai, Pavel, Tkáčiková, Eva a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, 200 s. ISBN 80-7140-155-2.
- Uhorskai, Pavel, Alberty, Július a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002, 504 s. ISBN 80-7140-175-7.

Mgr. Michaela Moravcová
michaelasmoravcova@gmail.com

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

MARTIN ČULEN A PRVÁ STREDOŠKOLSKÁ UČEBNICA MATEMATIKY V SLOVENSKOM JAZYKU

Miroslava Slezáková

Abstrakt: Nedostatok slovenských stredoškolských učebníc sa pokúsil napraviť aj kňaz a stredoškolský pedagóg Martin Čulen. V roku 1854 preložil z nemčiny do slovakizovanej češtiny učebnicu aritmetiky slovinského pedagóga Františka Močnika. V roku 1866 ako riaditeľ banskobystrického gymnázia s podporou Matice slovenskej vydal Čulen prvú stredoškolskú učebnicu aritmetiky v slovenskom jazyku s názvom Počtoveda. Štúdia približuje okolnosti vzniku učebníc, ich obsah a význam.

Kľúčové slová: matematika, učebnice, slovenčina, Martin Čulen

Abstract: Martin Čulen, a priest and secondary school teacher, also tried to remedy the lack of Slovak secondary school textbooks. In 1854 he translated an arithmetic textbook written by a Slovenian teacher František Močnik from German into Slovakized Czech. In 1866, as the director of the grammar school in Banská Bystrica, Čulen published, with the support of Matica slovenská, the first secondary school arithmetic textbook in Slovak called Počtoveda. The paper describes how the textbooks are created, their content, and their meaning.

Key words: mathematics, textbooks, Slovak language, Martin Čulen

Hoci zbierka dobových učebníc v Múzeu školstva a pedagogiky obsahuje skoro 8000 knižných jednotiek, stále sú známe publikácie, ktoré vo fonde chýbajú. Ich systematické získavanie je aj do budúcnosti jednou z hlavných úloh kurátorov. Takýmto absentujúcimi knihami sú aj dve učebnice aritmetiky z pera stredoškolského profesora Martina Čulena.

Martin Čulen sa narodil v roku 1823 v malej západoslovenskej obci Brodské. Po ľudovej škole študoval na gymnáziu v Skalici, Trnave, Bratislave a Ostrihome. V roku 1845 sa rozhodol pre štúdium katolíckej teológie na univerzite vo Viedni. Revolučné udalosti rokov 1848 – 1849, do ktorých sa Čulen zapojil i účasťou na Slovanskom zjazde v Prahe, spôsobili dočasné prerušenie jeho štúdia, ktoré ukončil v Ostrihome kňazskou vysviackou. Povolaniu farára sa nevenoval dlho. Po zložení profesorskej skúšky pre aprobáciu matematika-fyzika na viedenskej univerzite (ako prvý Slováč) pôsobil ako učiteľ na gymnáziu v Banskej Bystrici (1851 – 1856) a Bratislave (1856 – 1859), nakrátko ako riaditeľ gymnázia v Satu Mare (dn. Rumunsko). V rokoch 1862 – 1867 viedol poslovenčené gymnázium v Banskej Bystrici. Z politických dôvodov bol preložený na gymnázium v Levoči, odkiaľ v roku 1868 po predčasnom penzionovaní odišiel do Kláštora pod Znievom, malej obce na severe Slovenska v blízkosti mesta Martin.

Čulenovým pričinením bolo v roku 1869 v Kláštore pod Znievom vďaka zbierkam založené nižšie (štvorročné) slovenské gymnázium. Škola fungovala úplne bez štátnej podpory, len z darov dobrodincov. Z hľadiska vyučovacích predmetov, orientovaných na praktické vedomosti a hospodárstvo, možno gymnázium v Kláštore pod Znievom označiť na prvé reálne gymnázium v Uhorsku.¹ Čulen preň spísal i učebný plán *Nákres učebného návrhu a rozvrhu pre samostatné reálne gymnázium v Kláštore pod Znievom na školský rok 1869 – 1870*. Do zrušenia gymnázia v roku 1874 v ňom pôsobil ako riaditeľ. Aktívne sa zapájal do fungovania Matice slovenskej, v každom mieste svojho pôsobenia organizoval spoločenský život v národnom duchu. Tým na seba upriamoval

¹ Mátej, Jozef a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 316 – 317.

pozornosť protislovensky naladených autorít. Svoj život dožil Martin Čulen ako politicky nepohodlná osoba v malej juhoslovenskej obci Čaka (dnešný okres Levice), kde v roku 1894 zomrel.

Okolnosti vzniku oboch Čulenových učebníc a ich vzoru boli naviazané na novú organizáciu gymnaziálneho štúdia v monarchii. Výnos *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* (nazývaný podľa svojich tvorcov tiež Exner-Bonitzova reforma, 1849, pre Uhorsko začal platiť rok po rakúskej časti monarchie, v roku 1850.) priniesol presné učebné plány jednotlivých vyučovacích predmetov, aj matematiky (aritmetiky a geometrie).² Tým vznikla potreba učebnice podľa nových noriem náležite pripraviť. Nový učebný plán priznával možnosť vyučovať na gymnáziách v akejkoľvek reči krajiny, z čoho vyplynula aj možnosť vytvárania učebníc v národných jazykoch. Banskobystrické štátne vyššie katolícke gymnázium vplyvom svojho patróna, biskupa dr. Štefana Moyzesa, zaviedlo do vyučovania slovenčinu a povolalo českých a národne orientovaných slovenských profesorov. Z týchto východísk sa pri tvorbe učebníc odrazil i Martin Čulen.

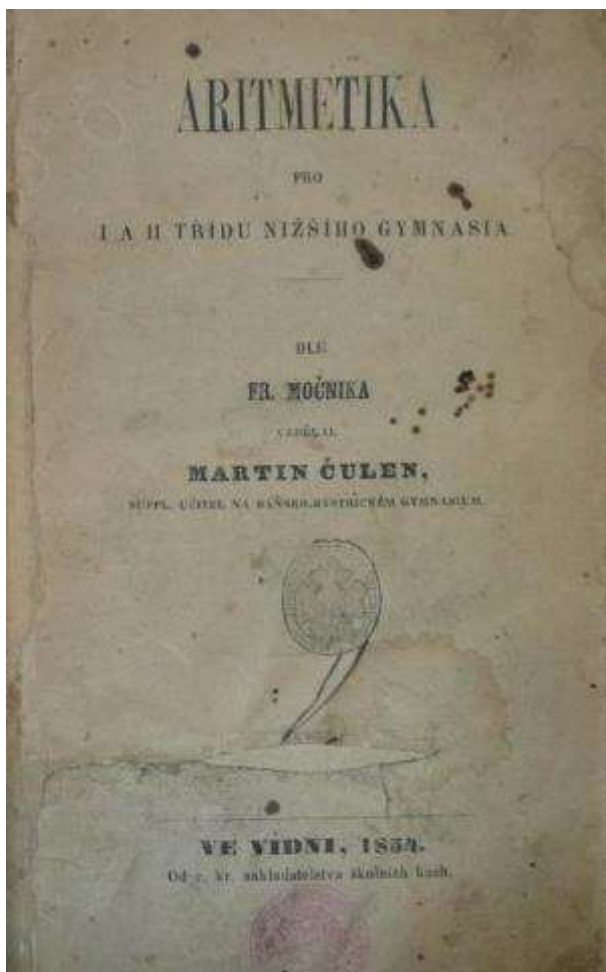
Počas prvého pôsobenia na banskobystrickom gymnáziu začal Martin Čulen pripravovať preklad aritmetiky pre I. a II. triedu gymnázií od slovinského matematika a pedagóga Františka Močnika. V tzv. slovakizovanej češtine (forme ešte nekodifikovaného slovenského jazyka s prímiesou českých slov) vyšla v roku 1854 ako *Aritmetika pro I. a II. třídu nižšího gymnasia*.³ Viedenské ministerstvo školstva ju schválilo a odporúčalo ako oficiálnu učebnicu.⁴ Za napísanie učebnice mal dostať Čulen mimoriadnu odmenu 200 zlatých.⁵

² Viac k matematike v Entwurfe v Mikulčák, Jiří: *Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Praha: Matfyzpress, 2010. 978-80-7378-112-5, s. 140 – 145. Dostupné na internete https://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/400985/DejinyMat_42-2010-1_14.pdf zo dňa 6.6.2022.

³ Podľa Miloša Štilla bola učebnica vydaná v roku 1854 vo Viedni, najprv v nemeckej verzii *Lehrbuch der Arithmetik für die I. und II. Klasse des Untergymnasiums*. Až následne mala byť preložená. Štilla, Miloš: *Martin Čulen - pedagóg a národný buditeľ*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, s. 105. V žiadnej z dostupných dobových i moderných bibliografií (ani Močnikovej bibliografii) sa mi tvrdenie o de facto dvoch verziách učebnice nepodarilo overiť a Štilla presný zdroj svojej informácie neuvádza.

⁴ *III. Programm des k. k. kath. Staatsgymnasiums zu Neusohl. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1855*. Neusohl: Philipp Machold, 1855, s. 29. Žbirková, Viera: *Pedagogický odkaz Martina Čulena*. In Parenička, Pavol a kol.: Zborník na počesť Martina Čulena. Brodské: Obecný úrad, 1994, s. 54.

⁵ Čulen, Konštantín: Novinár a pedagóg. Životopisné črty zo života dr. Jána Mallého a Martina Čulena. In *Sborník Literárno vedného odboru SSV*. Ročník 1, Trnava, 1933, s. 356. Informácia o priznanej odmene sa mechanicky opakuje aj v mladších prácach iných autorov, jej zdroj sa mi nepodarilo odhaliť.

Obr. 1. Titulný list Čulenovej učebnice Arithmetika z roku 1854.

Poslednou učebnicou, ktorá vznikla podľa Močnikovej koncepcie, bola učebnica aritmetiky a algebry pre stredné školy s nemeckým vyučovacím jazykom z roku 1938 z Československa. Ako uvádza bibliografia prác Františka Močnika, do slovenského jazyka boli preložené len dve jeho práce. Okrem Čulenovej Arithmetiky to bola podľa 18. pôvodného vydania preložená a v roku 1888 vydaná štvor-zošitová Početnica pre ľudové školy. Z maďarskej verzie ju poslovenčil Ján Zigmundík.⁸

Močnikova učebnica aritmetiky sa členila na 4 oddiely (dva pre každý ročník), presne odrážajúce učebné osnovy z roku 1849. Podľa predhovoru je stavaná na 3 zložkách vychádzajúcich z organizačného plánu pre gymnáziá (tzv. Entwurf z roku 1849): porozumenie matematických operácií, ich použitie pri výpočtoch a praktické využitie získaných poznatkov v živote. Odkazuje sa tiež na heuristickú metódu, podľa ktorej majú samotní žiaci prichádzať na správne riešenia a z nich si vyvodzovať všeobecné pravidlá.⁹ V učebnici Močnik uvádza najprv abstraktné pravidlo, ktoré žiakom na príklade ukáže, odvodí a prípadne na ďalších príkladoch osvetlí a pripojí úlohy na precvičenie. Praktické využitie novozískaných matematických zručností nie je podľa Antona Dubca v učebnici dostatočne rozvíjané, okrem príkladov z bežného obchodného života a zemepisu skoro úplne absentujú príklady z fyziky a iných prírodných vied.¹⁰

⁶ Povšič, Jože: *Bibliografija Franca Močnika – Bibliographie von Franc Močnik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, s. 16 – 17.

⁷ *Ottův slovník naučný XVII Median – Navarrete*. Praha: J. Otto, 1901, s. 488 – 489.

⁸ Povšič J.: *Bibliografija Franca Močnika*, c. d., s. 86.

⁹ Močnik, Franz: *Lehrbuch der Arithmetik für das Unter-Gymnasium. Erste Abteilung. Für die I. und II. Klasse*. Wien: Carl Gerold and Sohn, 1852, s. III. Slovenský preklad časti predhovoru v Dubec, Anton: Martin Čulen, autor prvej slovensky písanej učebnice matematiky. In *Matematika v škole* 9, roč. XIV, máj 1964, s. 565.

¹⁰ Tamže, s. 565 – 567.

Čulenova učebnica aritmetiky bola na rozdiel od svojho vzoru tematicky rozčlenená na 6 častí:

1. základné matematické úkony – sčítanie, odčítanie, násobenie a delenie – opakovanie z nižších stupňov škôl

2. počítanie so zlomkami (*lomené čísla*) – sčítanie, odčítanie, násobenie a delenie, desatinné čísla a operácie s nimi, premeny zlomkov na desatinné čísla.

3 počtové operácie zložených čísiel – prepočty, napríklad 4 roky sú 48 mesiacov, 9 mesiacov je 270 dní, ich sčítanie, odčítanie, násobenie a delenie. Využitie vedomostí je blízke praktickému životu, čomu sa prispôsobili aj uvádzané príklady a úlohy.

4. pomery – aj počítanie pomocou trojčlenky a percentá (počítanie zo sto).

5. rozkladanie pri rátaní (tzv. vlašská, *vlašská praktika*) – spôsob zjednodušeného rozpočítavania dielov z celku, využívaný najmä pri počítaní z hlavy v praktickom využití. Vychádza zo zlomkov a počítania so zloženými číslami. Močnik aj Čulen ako príklad uviedli počet grajciarov v 1 zlatom (30 grajciarov je $\frac{1}{2}$ zlatého, 20 grajciarov je $\frac{1}{3}$ zlatého atď. až 1 grajciar je $\frac{1}{60}$ zlatého).

6. o mierach a váhach – prepočty veličín času, priestoru, objemu a hmotnosti, miery hromadné (prepočítavanie kusov), prepočty veličín používaných v okolitých štátoch a krajinách.

Časti sa ďalej delili na tematické kapitoly a podkapitoly očíslované a označené paragrafmi. Každá podkapitola sa venuje časti učiva, najprv slovne vysvetľuje princíp, na príklade objasňuje matematický postup a dopĺňa príklady na prepočítanie a utvrdenie učiva, od najjednoduchších po zložitejšie. Pri niektorých je aj výsledok. Pre zrozumiteľnosť v učebnici uvádza autor zaužívané pomenovania matematických operácií v češtine a niekedy aj v nemčine či zaužívaný pôvodný termín v latinčine.

Postupnosťou a následnosťou učiva (napriek inému rozdeleniu do kapitol) sa Čulenova Arithmetika jasne pridŕža Močnikovej predlohy. Nemožno ju však označiť za doslovný preklad. Je to zrejme najmä v úlohách na konci každej z tém. Slovné úlohy odrážajú realie českého a slovenského prostredia. Približujú jednoduchšie výpočty praktickému životu ako napríklad súčty financií či rozdiely v zásobách (napr. vína). Slovné úlohy sa týkali aj aktuálnej situácie, napríklad výpočtov celkového počtu obyvateľov krajiny, v ktorých sa objavujú i Česi a Slovania či rátania veku osobností českého a slovenského národného obrodovania Josefa Jungmanna, Jána Kollára a Josefa Dobrovského.¹¹ Väčšina reálií sa dotýka západnej časti monarchie.

Podľa krátkej poznámky v Sborníku profesorov Slovákov sa z Čulenovej učebnice učili aj na moravských školách.¹² Na podloženie tohto tvrdenia sa mi podarilo nájsť zmienku len vo výročnej správe gymnázia v moravskom Olomouci z roky 1862.¹³ Téma rozšírenia učebnice mimo hraníc Uhorska si bezpochyby zaslúži neskoršie hlbšie skúmanie a analýzu.

Nasledujúcu zo zmieňovaných učebníc pripravil Martin Čulen počas svojho druhého učiteľského a zároveň riaditeľského pôsobenia na štátnom vyššom katolíckom gymnáziu v Banskej Bystrici. Jej vydaniu predchádzal návrh na 4. zasadnutí výboru Matice slovenskej konaného dňa 6. apríla 1864, ktorým sa Čulen zaviazal vytvoriť učebnice matematiky a fyziky pre stredné školy v slovenskom jazyku.¹⁴ 10. januára 1866 už bol rukopis práce predložený výboru Matice. Ten rozhodol o jeho vydaní ako 8. zväzku Matičných spisov v náklade 2000 ks a jeho autora finančne odmenil.¹⁵ Pod názvom *Počtoveda čili Arithmetika pre I. II. a III. triedu nižšieho gymnázia, pre nižšie*

¹¹ Čulen, Martin: *Arithmetika pro I. a II. třídu gymnasia*. Ve Vídni: Od c. kr. nakladatelstva školních knih, 1854, s. 168.

¹² Peřko, Jozef: Martin Čulen. In *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Ročník VII, 1927/28, s. 139, poznámka redakcie. Podľa spomínanej poznámky sa samotnej učebnici v časopise spolku mali tiež v budúcnosti venovať. Žiadna ďalšia štúdia pedagogickom pôsobení Martina Čulena a jeho učebnicovej tvorbe napokon na stránkach časopisu nevyšla.

¹³ *Jahres-Bericht über das kais. König. Gymnasium zu Olmütz während des Schul-Jahres 1862*. Von dem Direktor Johann Sobola. Olmütz: Gedruckt bei Franz Slawik, 1862, s. 30. V predošlých i nasledujúcich výročných správach sa spomínajú už len Močnikovej učebnice.

¹⁴ *Zápisnica IV. Zasadnutia výboru Matice slovenskej*. In: Letopis Matice slovenskej, ročník I. rok 1864, Viedeň, s. 56.

¹⁵ Výbor Matice slovenskej napísanie učebnice ocenil z dôvodu: „... že gymnaziálni žiaci žiadnej príručnej knihy počtovacej v slovenskom jazyku nemajú, čím veda táto náramne trpí, ...“ *Zápisnica XI. Zasadnutia výboru Matice slovenskej*. In: Letopis Matice slovenskej, ročník III. a IV., 1866 a 1867, sv. I. B. Bystrica, 1867, s. 77 – 78.

Obr. 2 Titulný list Čulenovej Počtovedy z roky 1866.

Učebnica Počtovedy je koncipovaná podobne ako Močnikov vzor a predchádzajúca Arithmetika – za výkladom učiva nasledujú vzorové príklady a úlohy. Rozsahom – 270 strán - sa podobala staršej Čulenovej Arithmetike. Formálne sa členila na 3 diely delené na časti, tie na jednotlivé kapitoly a podkapitoly očíslované a označené paragrafmi:

I. diel:

1. základné počtové operácie
2. zlomky
3. viacmenné (zložené) čísla
4. vlaská (vlašská) praktika
5. miery a váhy

II. diel:

1. jednoduché pomery
2. zložené pomery – výpočty zložených pomerov, zložitého trojčlenného počtu, výpočet výnosov a úrokov, lehoty a ďalšie operácie s úrokmi.

III. diel: rovnice (rovne, Gleichungen) – základy odvodenia a výpočtov rovníc s jednou neznámou.

Prvých šesť kapitol v rámci dielov je napriek zmenenému poradiu rovnakých ako v starších učebniciach. Učivo o zložených pomeroch, úrokoch a pod. a jednoduchých rovniciach však

reálky a obecný život bola učebnica v tom istom roku vydaná v Banskej Bystrici u vydavateľa Eugen Krčméryho a vytlačená v Skalici tlačou synov Fr. X. Škarnicla.

„Kto počtuje, ten gazduje.“ Vo voľnom preklade toto slovenské príslovie znamená, že dobrý hospodár sa bez znalosti matematiky nezaobíde. Prvou vetou úvodu svojej učebnice Martin Čulen naznačuje, komu je určená – nielen pre žiakov, ale podľa vlastných slov „aby sa totižto ctené obecnstvo z neho naučilo správne počítať, a dľa správneho počítania opatrne jednat' a gazdovat', potom ale ducha svojho k činnosti vzbudzovat'.“¹⁶ Pri usporiadaní učiva, „... v tom sa podpísaný pridržal výtečného diela Dr. Dr. Močnika, a to už i preto, žeby žiaci, ktorí nemeckú knihu pri vyučovaní potrebujú, snadnejšej vynajst' mohli, čo sa dľa slovenskej knihy prednáša a naopak.“¹⁷ Z hľadiska použitej metódy vyučovania sám Čulen len naznačuje prístup, podľa ktorého je každé pravidlo a postup najľahším spôsobom a rozumne vysvetlené. Pochopením postupov výpočtov sa malo zamedziť mechanickým riešeniam.

¹⁶ Čulen, Martin: *Počtoveda, čili, Arithmetika pre I. II. a III. triedu nižšieho gymnasia, pre nižšie reálky a obecný život*. B. Bystrica: na sklade u Eugena Krčméryho, 1866, s. III. Orientácia nielen na študujúcu mládež presne spĺňala predstavy matičných predstaviteľov o pozdvihnutí úrovne bežného ľudu.

¹⁷ Tamže, s. IV.

organizačný plán gymnázií predpisuje až pre 4. ročník nižšieho gymnázia¹⁸ a aj Franc Močnik ho umiestnil ako 5. a 6. oddiel do 2. dielu svojej Aritmetiky pre nižšie gymnázia.¹⁹ Naopak, učivo predpísané pre 3. ročník nižších gymnázií: základné matematické operácie s obecnými veličinami (*Buchstabengrößen*; kladné a záporné čísla s neznámou), použitie zátvoriek, druhá a tretia mocnina a odmocnina celých čísiel a zlomkov a ich krátenie, základy kombinácií a permutácií; v učebnici úplne absentuje.

Ako podotkla V. Žbirková, učebnica ponúkala okrem matematických príkladov z reálneho života aj príklady z fyzikálnych a ekonomických učebníc – premeny fyzikálnych jednotiek, vtedy známych veličín (medzi ktoré zahrnul aj peniaze), výpočty výmenných kurzov peňazí,

percentuálneho vzrastu a poklesu peňazí či hodnoty peňazí v závislosti od zlata.²⁰ Učivo o premenách domácich a zahraničných mien, mier a váh nariaďoval Entwurf absolvovať v 2. ročníky nižšieho gymnázia.²¹

V porovnaní s Močnikovou učebnicou sa Čulen pri spracovaní zameral na nižšiu úroveň slovenských študentov, ktorej prispôbil i výklad preberanej látky. Objasňovanie učiva je rozsiahlejšie. Ako na ukážke výkladu pravidla o deliteľnosti číslo 3 upozornil Anton Dubec, za niektorých miestach sa Čulen striktné pridržal Močnikovej predlohy, inde podľa vlastného uváženia vysvetlenie rozšíril.²² Toto je zreteľné aj v porovnaní staršej Čulenevej Aritmetiky a Počtovedy.

261

II.

Upotrebenie rovne na rozluštenie úloh.

§. 154.

V každej rovni musia byť také podmienky, ktoré, keď sa náležite upotrebia, musia dať dve rovnaké platnosti, a tieto spojené rovnadlom dajú rovňu. Vynajdenie a upotrebenie tých podmienok nazýva sa postavením rovne; na toto však nemáme žiadnych pravidiel, ale je to ponechano ľudskej ostrovtipnosti. Keď je rovňa postavená, ľahko sa usporiada a rozluští dľa udaných pravidiel.

Ú k o l y.

1. Ktoré je to číslo, ktorého 5 a 7 násobok dá 96?
To číslo je x , jeho 5 násobok je $5x$, a 7 násobok je $7x$; tyto dve čísla spolu sčítané dajú
 $5x + 7x = 96$, a $12x = 96$; tedy
 $x = \frac{96}{12} = 8$; a v skutku
 $5 \cdot 8 + 7 \cdot 8 = 96$.

2. Ktoré je to číslo, ktorého 8 násobok o 48 zväčšený dá jeho 12 násobok?
To číslo je x ; jeho 8 násobok je $8x$; jeho 12 násobok je $12x$; tedy:
 $8x + 48 = 12x$, a
 $12x - 8x = 48$, čili $4x = 48$, tedy
 $x = \frac{48}{4} = 12$; a v skutku
 $8 \cdot 12 + 48 = 12 \cdot 12 = 144$.

Obr. 3: Ukážka zadania úlohy s riešením z učebnice Počtoveda (1866).

Napriek istým výhradám pokladá A. Dubec Močnikovu a Čulenovu učebnicu na svoju dobu za dobré učebnice, ktoré prístupným spôsobom naučili žiakov mechanizmus počítania a induktívny prístup (od jednotlivého k všeobecnému).²³

Zadania niektorých príkladov a úloh Počtoveda prevzala. Aktualizáciou musela prejsť celá kapitola o peňažníctve a prepočtoch peňazí jednotlivých štátov v súvislosti s menovou reformou v habsburskej monarchii z roku 1857.

¹⁸ Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Wien: Gedruckt in der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849, s. 34.

¹⁹ Napríklad Močnik, Franz: Lehrbuch der Arithmetik für das Unter-Gymnasium. Zweite Abteilung. Für die III. und IV. Klasse. Wien: Carl Gerold, 1851, s. 65 – 116.

²⁰ Žbirková, V.: Pedagogický odkaz, c. d., s. 51.

²¹ Entwurf der Organisation der Gymnasien, c. d., s. 33.

²² Dubec, A.: Martin Čulen, c. d., s. 568 – 569.

²³ Tamže, s. 566 – 567.

Počtoveda Martina Čulena je nepresne označovaná za prvú učebnicu matematiky v spisovnom slovenskom jazyku.²⁴ V roku 1861 totiž vydal vlastným nákladom Michal Algöver²⁵ v Balašských Ďarmotách (dn. Maďarsko) príručku a učebnicu *Počto a mero-veda. Sv. I: Príručný pomocník v škole, doma, v hospodárstve, obchode a priemysle*.²⁶ Správnejšie je teda pre Čulenovu aritmetiku použit' termín, že bola prvou slovenskou stredoškolskou učebnicou matematiky. Podľa výročných správ stredných škôl sa používala aj na gymnáziách v Banskej Bystrici, Martine, Kláštore pod Znievom.²⁷ Evanjelické gymnázium v Revúcej vzniklo ešte pred jej vydaním, preto v jeho učebných plánoch nefigurovala, študenti sa aritmetiku a geometriu učili podľa Močnikových učebníc.²⁸

Učebnica sa pokúša zavádzať slovenskú matematickú terminológiu, rozdielnu od tej dnešnej.²⁹ Ako príklad uvádza A. Dubec pomenovania výsled (výsledok), nička (nula), rovnadlo (znamienko rovnosti), násobidlo (znamienko násobenia), celistvé číslo (celé číslo) a pod.³⁰ Nové termíny sa kvôli absencii slovenského stredného školstva v rokoch 1875 – 1918 nestihli zaužívať.³¹

Okrem Čulenových učebníc aritmetiky vznikli v období 60. a 70. rokov 19. storočia aj ďalšie slovenské stredoškolské učebnice. Profesor banskobystrického gymnázia Černý Emil vydal vo Viedni v rokoch 1864 a 1865 dva diely *Slovenskej čítanky*. Profesor Fraňo Mráz je autorom učebnice *Slovenská mluvnica* z roku 1864. Mimoriadne plodné obdobie zažil v revúckom gymnázium Ivan Branislav Zoch, ktorý vydal učebnice fyziky (*Physika čili silozpyt pre slovenské gymnásia, reálky a domáce poučenie*, 1870) a geometrie (*Počiatky názornej merby pre nižšie gymnásium a semeniská*, 1873), ďalšie práce mu zostali v rukopisoch. Profesor revúckeho gymnázia a učiteľského semeniska

²⁴ Už pred Martinom Čulenom vydali učebnice aritmetiky v biblickej češtine Julius Caesar Padvai (*Practica arithmetica*, Levoča, 1729), Juraj Lesák (*Umění počtů*, Bratislava, 1775) a Martin Raduch (Sprostný, ale zřetelný Traktat aritmetický..., 1776, Bratislava). Dubec A.: *Martin Čulen*, c. d., s. 565. Štilla, M.: *Martin Čulen*, c. d., s. 105.

²⁵ Michal Algöver (1826 – 1908), pseud. Euborecký, Euborečský bol publicista a úradník, zememerač. Zakladajúci člen Matice slovenskej, jej výboru, národohospodárskeho a prírodovedného odboru. Prispieval do slovenskej tlače. Okrem počtovnice vydal básnickú zbierku a spis na obranu štúrovskej slovenčiny. Kol: *Slovenský biografický slovník I. zväzok A – D*. Martin, Matica slovenská, 1986, s. 47.

²⁶ Bez uvedenia mena autora v Francúz, Dušan, Horsáková Magda: *Bibliografický prehľad pôvodnej slovenskej technickej a prírodovednej literatúry*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo technickej literatúry, 1953, s. 24. Nepodarilo sa zistiť náklad knihy ani informáciu, či sa s učebnicou nakoniec aj pracovalo v školách.

²⁷ V banskobystrickom vyššom štátnom katolíckom gymnázium sa učebnica mohla používať len do roku 1867, kedy bol Martin Čulen kvôli politickej angažovanosti odsunutý na gymnázium v Levoči. Podľa výročných správ martinského gymnázia sa možno v škole používali aj obe Čulenove učebnice. Čečetka, Juraj: *Slovenské evanjelické patronátne gymnázium v Turčianskom Svätom Martine*. Turčiansky sv. Martin: Knižtlačiarenský účastinársky spolok, 1939, s. 71. V Kláštore pod Znievom sa Počtoveda používala počas celej existencie školy. *Prvá zpráva patronátneho samostatného katol. reálneho gymnasia v Kláštore pod Znyovom v školskom roku 1869-70*. T. Sv. Martin: Knižtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1870, s. 19. *Piata zpráva patronátneho samostatného katol. reálneho gymnasia a Alumnea v Kláštore pod Znievom v školskom roku 1873 – 74*. Turč. Sv. Martin: Knižtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1874, s. 22 – 24.

²⁸ Napr. v *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnásium Veľko-Revúckom na školský rok 1865/66*. Sostavil Samuel Ormis. Rožňava: tiskom Michala Kováč, 1866, s. 12 – 14 alebo v *Zpráva o slovenskom ev. a. v. gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na školský rok 1871 – 72*. Sostavil Samuel Ormis. Turč. Sv. Martin: Knižtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1872, s. 34, 36 – 39.

²⁹ Ďalším pokusom o zavedenie slovenskej matematickej terminológie je dvojdielny *Slovník vedeckého slovenského názvoslovía* z pera Ivana Branislava Zocha. Na pokračovanie ho uverejnil v Letopise Matice slovenskej, roč. V. sv. I, B. Bystrica 1868, s. 14 – 24, a Letopise Matice slovenskej, roč. V. sv. II, B. Bystrica 1868 s. 99 – 109. Okrem Čulenovej Počtovedy pracoval aj s Algöverovou prácou, českými stredoškolskými učebnicami od Václava Šimerku, geometrie Václava Jandečku, prepismi prednášok podľa Gustava Skřivana, českými prekladmi Močnikových učebníc a niekoľkými náučnými slovníkmi.

³⁰ Dubec A.: *Martin Čulen*, c. d., s. 569.

³¹ Po vzniku Československej republiky sa slovenská terminológia odvodzovala z českej, v oblasti vyššej matematiky z nemeckej a francúzskej, častokrát aj ich logicky nesprávnym použitím. Pokusy o unifikáciu prebehli v roku 1939 v súvislosti so vznikom samostatnej Slovenskej republiky aj v povojnových časoch, posledný v 80. rokoch 20. storočia. Čižmár Ján: *Matematická terminológia v školskej praxi*. In: *Nové trendy v univerzitnom matematickom vzdelávaní 2009*. Zborník vedeckých prác z medzinárodného vedeckého seminára. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2009, s. 7 – 8. CD-ROM, dostupné aj online <http://www.slplk.sk/eldo/2010/zborniky/001-10/cizmar.pdf> zo dňa 7.6.2022.

(ústavu), Samuel Ormis vypracoval pre potreby budúcich učiteľov trojdielnu učebnicu *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov* (I. diel 1871, II. diel 1874, III. diel zostal až do roku 2011 v rukopise³²).

Arithmetika (1854) a *Počtoveda* (1866) Martina Čulena predstavovali vo svojej dobe kvalitné učebnice, inšpirované modernými pedagogickými postupmi. Okrem základov aritmetiky do nich zahrnul i nadobudnutie praktických zručností z oblasti hospodárstva, obchodu, prevodov dĺžkových a hmotnostných mier, či výpočty úrokov a prevodov cudzích mien. V prípade *Počtovedy* sa musel Čulen popasovať s absenciou slovenských označení matematických operácií. Väčšiemu rozšíreniu a vzniku ďalších slovenských učebníc zabránila nežičlivá politická situácia. To je aj dôvod, prečo na dlhú dobu zostala *Počtoveda* jedinou po slovensky písanou, hoci nepoužívanou, stredoškolskou učebnicou matematiky.

Pramene a literatúra:

III. Programm des k. k. kath. Staatsgymnasiums zu Neusohl. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1855. Neusohl: Philipp Machold, 1855, 36 s.

Čečetka, Juraj: *Slovenské evanjelické patronátne gymnázium v Turčianskom Svätom Martine*. Turčiansky sv. Martin: Knihotlačiarenský účastinársky spolok, 1939, 93 s.

Čižmár, Ján: *Matematická terminológia v školskej praxi*. In: Nové trendy v univerzitnom matematickom vzdelávaní 2009. Zborník vedeckých prác z medzinárodného vedeckého seminára. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2009, s. 7 – 14. ISBN: 978-80-552-0197-9. CD-ROM, dostupné aj online <http://www.slpk.sk/eldo/2010/zborniky/001-10/cizmar.pdf> zo dňa 7.6.2022.

Čulen, Konštantín: *Novinár a pedagóg. Životopisné črty zo života dr. Jána Mallého a Martina Čulena*. In Sborník Literárno vedného odboru SSV. Ročník 1, Trnava, 1933, s. 59 – 466.

Čulen, Martin: *Aritmetika pro I. a II. třídu gymnasia*. Ve Vídni: Od c. kr. nakladatelstva školních knih, 1854, 285 s.

Čulen, Martin: *Počtoveda, čili, Arithmetika pro I. II. a III. triedu nižšieho gymnasia, pre nižšie reálky a obecný život*. B. Bystrica: na sklade u Eugena Krčméryho, 1866, 270 s.

Dubec, Anton: Martin Čulen, autor prvej slovensky písanej učebnice matematiky. In *Matematika v škole* 9, roč. XIV, máj 1964, s. 561 – 569.

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Wien: Gedruckt in der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849, 258 s.

Franců Dušan, Horsáková Magda: *Bibliografický prehľad pôvodnej slovenskej technickej a prírodovednej literatúry*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo technickej literatúry, 1953, 122 s.

Jahres-Bericht über das kais. König. Gymnasium zu Olmütz während des Schul-Jahres 1862. Von dem Direktor Johann Sobola. Olmütz: Gedruckt bei Franz Slawik, 1862, 48 s.

Kol: *Slovenský biografický slovník I. zväzok A – D*. Martin, Matica slovenská, 1986, 544 s.

Letopis Matice slovenskej. Ročník I. rok 1864, Viedeň, 104 s.

Letopis Matice slovenskej. Ročník III. a IV., 1866 a 1867, sv. I. B. Bystrica, 1867, 160 s.

Letopise Matice slovenskej. Ročník V. sv. I, B. Bystrica 1868, 94 s.

Letopise Matice slovenskej. Ročník V. sv. II, B. Bystrica 1868, 146 s.

Mátej, Jozef a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, 502 s.

Michalička, Vladimír: *Ormis Samuel: Spôsoboveda (methodika)*. Bratislava: ÚIPŠ, 2011. 54 s. ISBN 978-80-7098-496-3.

Mikulčák, Jiří: *Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Praha: Matfyzpress, 2010, 312 s. 978-80-7378-112-5

³² Michalička, Vladimír: *Ormis Samuel: Spôsoboveda (methodika)*. Bratislava: ÚIPŠ, 2011. 54 s. ISBN 978-80-7098-496-3.

- Močnik, Franz: *Lehrbuch der Arithmetik für das Unter-Gymnasium. Erste Abteilung. Für die I. und II. Klasse.* Wien: Carl Gerold and Sohn, 1852, 173 s.
- Močnik, Franz: *Lehrbuch der Arithmetik für das Unter-Gymnasium. Zweite Abteilung. Für die III. und IV. Klasse.* Wien: Carl Gerold, 1851, 116 s.
- Ottův slovník naučný XVII Median – Navarrete. Praha: J. Otto, 1901, 1078 s.
- Petko, Jozef: Martin Čulen. In *Sborník Spolku profesorov Slovákov*. Ročník VII, 1927/28, s. 139 – 147.
- Piata zpráva patronátneho samostatného katol. reálneho gymnasia a Alumnea v Kláštore pod Zniovom v školskom roku 1873 – 74.* Turč. Sv. Martin: Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1874, 33 s.
- Povšič, Jože: *Bibliografija Franca Močnika – Bibliographie von Franc Močnik.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, 96 s.
- Prvá zpráva patronátneho samostatného katol. reálneho gymnasia v Kláštore pod Znyovom v školskom roku 1869-70.* T. Sv. Martin: Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1870, 24 s
- Štilla, Miloš: *Martin Čulen - pedagóg a národný buditeľ.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, 152 s.
- Žbirková, Viera: *Pedagogický odkaz Martina Čulena.* In Parenička Pavol a kol.: Zborník na počesť Martina Čulena. Brodské: Obecný úrad, 1994, s. 49 – 55. ISBN 80 – 968207 – 6 – 7.
- Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnásium Veľko-Revúckom na školský rok 1865/66.* Sostavil Samuel Ormis. Rožňava: tiskom Michala Kováč, 1866, 23 s.
- Zpráva o slovenskom ev. a. v. gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na školský rok 1871 – 72.* Sostavil Samuel Ormis. Turč. Sv. Martin: Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1872, 52 s.

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD.
miroslava.slezakova@cvtisr.sk

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

ĽUDOVÉ ŠKOLSTVO NA POZADÍ MALÉHO ŠKOLSKÉHO ZÁKONA Z ROKU 1922

Daniela Vaněková

Abstrakt: Koniec prvej svetovej vojny, rozpad Rakúsko-Uhorska a následne vznik Československej republiky znamenal pre Slovensko aj v oblasti školstva nové výzvy spojené v prvých rokoch predovšetkým s jeho konsolidáciou a postupným nastolením podmienok v duchu vízií nového štátu. Pre školy zabezpečujúce povinnú školskú dochádzku sa dôležitým medzníkom ich rozvoja stalo prijatie Malého školského zákona v roku 1922.

Kľúčové slová: ľudové školstvo, štátna školská politika, vyučovanie v materinskom jazyku, učebnice, postavenie učiteľa, českí učitelia, Malý školský zákon

Abstract: The end of the First World War, the disintegration of Austria-Hungary, and the subsequent creation of the Czechoslovak Republic meant for Slovakia also in the field of education new challenges connected in the first years primarily with its consolidation and the gradual establishment of conditions in the spirit of the visions of the new state. For schools providing compulsory school attendance, an important milestone in their development was the adoption of the Little School Act in 1922.

Keywords: folk education, state school policy, education in the mother tongue, textbooks, teacher's position, Czech teachers, Little School Act

Doceniť význam Malého školského zákona¹ z roku 1922, ktorý v zásadných parametroch vyriešil organizačný, administratívny i obsahový rámec školstva v rozmedzí povinnej školskej dochádzky za prvej Československej republiky, znamená vedieť a pochopiť situáciu, v ktorej sa školstvo dovtedy na Slovensku nachádzalo.

Vznik Československej republiky ako výsledok dlhodobého národnoobrodného a národnooslobodzovacieho zápasu Čechov a Slovákov a porážky Rakúsko – Uhorska v prvej svetovej vojne znamenal pre Slovensko odstránenie útlaku, ktorý v Uhorsku takmer cez jedno storočie doliehal na tamojšie nemaďarské národnosti, osobitne na slovenský národ. Otvoril pre Slovákov novú éru jeho vývoja. Nielenže ho zbavil nebezpečenstva straty vlastnej identity či dokonca existencie, ale pričlenením ku krajinám českej koruny, najmä v kultúrnej oblasti, mohol sa oprieť o podstatne vyspelejšiu a demokratickejšiu kultúrnu základňu bývalej západnej časti monarchie. Týkalo sa to aj zákonov na úseku občianskych práv i na úseku riadenia hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života. Táto skutočnosť sa zákonite odrazila aj pri tvorbe ústavy nového štátu a v celej zákonodarnej sfére. Nová ústava vytvorila predpoklady pre demokratický režim, ktorý, ako uvádza E. Lipták, „... aj proti vôli svojich režisérov vniesol do vedomia ľudí názory, ktoré vytvárajú prirodzený podklad pre ďalší spoločenský postup a vývoj.“² No napriek nepopierateľnej pokrokovosti tejto ústavy, v nej zakotvené začlenenie Slovákov do jednotného československého štátnopolitického národa a nevyváženosť vzťahu Slovenska k spoločnému štátu – v administratíve, správe, spôsobe riadenia a i. – bol iba časťou toho, čo sa postupne zaplietalo ako gordický uzol problémov pod názvom „slovenská otázka“. Rozdielnosť v oblasti hospodárskej a spoločenskej sa riešili z takto koncipovaného usporiadania spoločného štátu, ktoré umocňovali rôzne krajné koncepcia, akými boli

¹Malý školský zákon sa oficiálne označuje ako zákon č. 226/1922 ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. Zažité označenie malý/Malý/ tzv. malý nemá v literatúre jednotnú formu. Predkladaná štúdia sa priklonila k verzii Malý.

² Lipták, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 102.

„veľkočeská“ a „uhorská“.³ Pozitíva ale i nedostatky, ktoré Československá republika priniesla, sa preniesli aj do oblasti školstva, aj keď práve na tomto úseku boli pozitíva oslobodenia sa Slovákov spod tlaku stupňujúcej sa maďarizácie v bývalom Uhorsku ďaleko najvýraznejšie.

Zvláštnym problémom po roku 1918, tak ako aj v iných sférach života, bolo historické dedičstvo českého a slovenského národa v oblasti školstva. Kým na Slovensku boli skoro všetky stupne škôl zasiahnuté maďarizáciou a ich organizačná úroveň mala značné nedostatky, v Čechách školstvo všetkých stupňov, pri svojej vysokej rozvinutosti, takmer v plnej miere slúžilo aj národnej výchove. Preto hlavnou úlohou riadiacich orgánov bolo postupné vyrovnávanie a unifikácia školského systému medzi českými krajinami a Slovenskom. Na tomto úseku bolo potrebné v poprevratovom období riešiť najmä tieto problémy:

1. dedičstvo pomad'arčených škôl a prirodzená požiadavka prinavrátania deťom možnosti vzdelávania sa v materinskom jazyku a zabezpečenie škôl slovenskými učebnicami
2. veľký nedostatok kvalifikovaných slovenských učiteľov a nevyriešené ich hmotné a právne postavenie
3. vojnou zničené (najmä na východnom Slovensku) a zastarané školské budovy, ich nedostatočný počet a slabá materiálna vybavenosť
4. nevyhovujúca organizačná a obsahová úroveň školy a s ňou súvisiaci veľký počet nezaškolených alebo len čiastočne zaškolených detí
5. potreba urýchleného zreorganizovania a vybudovania funkčnej školskej správy, ktorá je schopná nastolené problémy usmerňovať a riešiť v duchu vydobytých demokratických a občianskych práv a povinností

Ako z načrtnutého vyplýva, situácia v školstve po vzniku republiky nebola jednoduchá a množstvo problémov nemalé. Zložitosť umocňovala i skutočnosť, že medzi navrhovanými a prijímanými riešeniami a praxou dochádzalo k nedôslednostiam resp. až rozporom, čo bolo príčinou mnohých ostrých kritik a zápasov. Možno to dokumentovať na príklade intenzívne pertraktovaného problému zavedenia vysokoškolského vzdelávania učiteľov národných škôl v 20. rokoch, ktoré nakoniec bolo úspešné len čiastočne.⁴ Ak chcel však nový štát uspieť, musel sa, aj keď s chybami, so vzniknutými problémami popasovať, pretože „... *aká škola, taký podrost, takí občania, taká budúcnosť*...“⁵

Nevyhnutné zmeny po roku 1918 súviseli predovšetkým s konsolidáciou ústredných školských orgánov vrátane ich reorganizácie a vybudovania funkčnej školskej správy. Ústredným orgánom na území celej ČSR sa stalo Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO), ktorého agenda bola rozčlenená na šesť odborov, pričom prvý sa venoval školám národným, materským a osobitným. Školskú správu na Slovensku zaisťoval Školský referát v Bratislave, ktorý bol však len dislokovanou zložkou MŠaNO a nie školskou samosprávnou inštitúciou, akoby si to bola situácia na Slovensku vyžadovala. Prvým vládny referentom pre školstvo na Slovensku bol menovaný dr. Anton Štefánek a jeho zástupcom sa stal dr. Jozef Folprecht. Právomoc okresných školských výborov vykonávali na Slovensku okresní školskí inšpektori. Inak zostali v platnosti staré ustanovenia o školských stoliciach pre školy obecné a cirkevné a o školských kuratoriách pre školy štátne

³ Tamže, s. 123 – 137.

⁴ Náčrtu politických a odborných pohľadov a súvislostí na hlavné problémy v školstve po vzniku republiky, vrátane zavedenia vysokoškolského vzdelávania učiteľov, sa venuje publikácia: Kopáč, Jaroslav: *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Brno: UJEP, 1971. V kapitole Jednanie o vysokoškolskom vzdelávaní učiteľstva (s. 42 – 46) autor podrobnejšie zachytáva zložitý proces vzniku a otvorenia Školy vysokoškolských štúdií v Prahe dňa 16. septembra 1921, akéhosi predvoja pedagogických fakúlt t.j. vysokoškolského vzdelávania učiteľov národných škôl. Na Slovensku k takémuto aktu došlo až v roku 1930 pričinením učiteľskej verejnosti, ale najmä ministra školstva Ivana Dérera.

⁵ Pavlovič, Jozef: Úloha slovenského učiteľa a slovenskej školy. In *Slovenský učiteľ*, roč. I., 1920, č. 1, s. 9.

a meštianske.⁶ Napriek nedostatkom i sklamaniam z nenaplnených očakávaní v oblasti riadenia školstva, práca v tejto oblasti postupne naberala intenzitu.

Prvým krokom štátnych orgánov bolo vrátenie národnej škole reč slovenského ľudu, aby sa tak už nenapĺňali slová grófa Apponyiho prednesené v Uhorskej snemovni roku 1906 pri príležitosti už spomenutého zákona: „... týmto zákonom školským my Maďari postavili sme v našej vlasti kultúrnu palotu, jaká nemá páru v celom svete. Do tejto kultúrnej paloty môžu vstupovať a budú vstupovať všetci obyvatelia Uhorska. Aby sa v tejto palote znovu zrodili kultúrne pre nemadžarské národnosti, ktoré tiež budú vstupovať do tejto kultúrnej paloty je však na priečeli napísané toto: *Lasciate omni speranza, vos que intrate - Zanechajte nádej Vy, ktorí vstupujete...*“⁷ Zmena vyučovacieho jazyka sa previedla spomedzi 3 654 škôl, ktoré vykázala štatistika v roku 1918, na 2 725 ľudových školách, čo je 74,57%.

Udržiavateľ školy	Počet škôl	Vyučovací jazyk pozmenilo
Štát	797	731
Obec	109	72
Rím. kat. cirkev	1 601	1 171
Gr. kat. cirkev	307	292
Ev. a v. cirkev	486	362
Ev. ref. cirkev	234	30
Židovská	95	49
Súkr. a spol.	25	18
Celkove	3 654	2 725

Tab. 1: Počty škôl so zmeneným vyučovacím jazykom

Podľa udržiavateľa školy, v školskom roku 1917/18 vyučovací jazyk pozmenilo:⁸ Z uvedeného vyplýva, že spomedzi 3 654 škôl, ktoré sa nachádzali na území Slovenska po rozpade Uhorska v roku 1918, na 929 školách vyučovacia reč aj naďalej ostala maďarčina, čím sa rešpektovali národnostné práva tunajších maďarských obyvateľov. Na ostatných 2 725 školách sa používanie jazyka zmenilo. Na 2 513 školách vyučovacou rečou sa stala slovenčina, na 104 rusínsky jazyk a na 108 jazyk nemecký. Pred rokom 1918 bolo len 274 slovenských ľudových škôl z celkového počtu 3 654, čo predstavuje vyše 86,75 percent miery maďarizácie na území Slovenska.⁹

So zmenou jazyka veľmi úzko súvisel problém s učebnicami. Len na niektorých cirkevných školách, ktoré vládali odolávať maďarizačnému tlaku, prípadne neboli závislé na štátnych dotáciách, sa do roku 1918 používala Bellova Čítanka, Uramov Šlabikár, Bodického Mluvnica, prípadne dvojjazyčné učebnice. Ináč sa používali učebnice písané v maďarskom jazyku. Po prevrate, až na malé výnimky, slovenských učebníc nebolo a učilo sa nejaký čas bez nich.¹⁰ Ako sa uvádza v prípise MŠaNO zo dňa 27. októbra 1919, číslo 47 304: „*Věci nad jiné důležitou je opatřiti slovenské školy knihami. Do jejich žákovských i učitelských knihnic, přecpaných maďarskými knihami v nádherných vazbách, musí co nejdříve přijít vybrané knihy slovenské. Učitel Čech podobně ako učitel Slovák musí poznati slovenskou literaturu, máli sa přiblížiti duši slovenského dítěte. A slovenské dítě jedině slovenskou četbou v duchu národním může sa utvrditi v národním vědomí.*“¹¹

Postupne, či už z vlastných zdrojov alebo preložené z češtiny, začali vychádzať učebnice pre ľudové a meštianske školy. V rokoch 1919 to bolo 29, 1920 už 49, 1921 až 67 a 1922 to predstavovalo

⁶ Buzek, Kamil: *Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike Československej*. Praha: Štátne Nakladateľstvo, 1935, s. 8 – 19.

⁷ Vládny referent predniesol reč pri príležitosti jubilejného výročia vzniku republiky. SNA, fond Vavro Šrobár, kart. 6, s. 36.

⁸ Janota, Milan: *10 rokov oslobodeného Slovenska*. Bratislava: Slovenský jubilárny výbor, 1928, s. 26.

⁹ Tamže.

¹⁰ Tamže, s. 28.

¹¹ Presidium MPS. SNA, fond MPS, kart. 7, s. 19.

69 učebníc.¹² Prvé učebnice mali rôznu úroveň, čo súviselo aj s tým, že z češtiny narýchlo preložené učebnice bez zreteľa na slovenské podmienky, aj keď po stránke metodickej dobre spracované, často mali vecné a jazykové nedostatky. Postupne sa však počet i kvalita učebníc zlepšila.

Medzi známe mená autorov patrili Bohumil Vavroušek (*Šlabikár pre ľudové školy*, 1919); Daniel Bodický (*Mluvnica pre pravopis slovenský pre ľudové školy*, 1919), Augustín Matolín (*Počtovnica pre ľudové školy*, 1920), Joreň Koreň a Ľudovít Remeník (*Fonomimický šlabikár a prvá čítanka*, 1920), Gustáv Kadlečík (*Dejepis pre ľudové školy slovenské*, 1921), Stanislav Klíma (*Slovenská vlastiveda*, 1922) a i.

Československo v prevažnej miere zdedilo zdevastované alebo zastarané budovy pre ľudové školy. Z množstva prípisov, ktoré po vzniku republiky prichádzali na Školský referát Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a upozorňovali na fyzický stav škôl a žiadali nápravu, môžeme čítať i nasledovné: „*Pane ministre, schválne sa obraciam na Vás..., že ani v najtemnejšej Afrike nemôže byť škola v horšom položení ako v Trebišove. Škola bez pomôcok, bez stola, bez kľučky, takže sa musia dvere vyvážiť, aby sa mohlo vojsť do nej a záchody sú - pred vchodom vykopaná jama. Staré záchody sa nemôžu upotrebiť, lebo nemajú kanála odtoku, tak, že by deti kal roznosily po izbách ... Prosím o nápravu, župan zemplínsky.*“¹³ Najmä na východnej časti Slovenska boli mnohé budovy vojnou čiastočne alebo úplne zničené. Na ostatnom území Slovenska sa z tohto dôvodu vôbec do opráv budov nedávali peniaze. Preto stavebná otázka v školstve po vzniku ČSR bola viac ako naliehavá. Umocňovala ju potreba zaškoliť tisíce analfabetov, ktorí nielen v dôsledku vojnou zničených budov nemohli chodiť do školy a ostali negramotní, ale táto „armáda“ vznikla okrem iného aj nedbalou inšpekciou škôl, úľavami v školskej dochádzke, a tiež aj zlým rozmiestňovaním škôl po obciach Slovenska do roku 1918. Niektoré obce mali aj dve-tri ľudové školy a niektoré obce, či dokonca oblasti, nemali ani jednu.

Potrebu nových škôl po roku 1918, prístavieb, rekonštrukcií a opráv, zvyrazňovala i ústredná požiadavka štátnej školskej politiky unifikať organizačne slovenské školy s českými. V slovenskom prípade to znamenalo predovšetkým predĺžiť povinnú školskú dochádzku zo šesť na osem rokov. Avšak zriaďovanie či udržiavanie ľudových škôl, alebo rozširovanie niektorých o nové triedy naďalej upravovali hlavy II. až VI. zákonného článku XXXVIII/1868.¹⁴, čím boli právne limitované snahy o potrebnú rýchlejšiu zmenu. Tá postupne nastala až prijatím zákona č. 226/1922 Zb. z. a n. z 13. júla 1922, známeho vo verejnosti pod názvom Malý školský zákon. K tomu je potrebné uviesť, že väčšina elementárnych škôl bola nižšie organizovaná /jednotriedne alebo dvojtriedne/, čo súviselo v nemalej miere s rozdrobeným osídlením Slovenska po malých osadách a dedinách i s roztrieštenosťou v organizácii národného školstva po vzniku ČSR.¹⁵ Bolo veľa takých prípadov, že v jednej obci boli dve až tri nižšie organizované školy, ktoré udržiavali jednotlivé konfesie, obec alebo štát. Niektorá škola bola preplnená žiakmi, zatiaľ čo iná ich nemala ani toľko, ako predpisoval zákon.¹⁶

V rokoch 1918 – 1922 stavebný ruch v školstve na Slovensku teda neprebíhal v takej miere, akoby si to bol vyžadoval jeho neutešený stav. Dokumentujú to nasledovné údaje:¹⁷

Rok	Štátne ľudové školy	Neštátne ľudové školy	Spolu
1919	-	-	-
1920	1	2	3

¹² *Učebnice na Slovensku v rokoch 1918 – 1934*. Bratislava: SPK, 1973 (pozri bližšie s. 6 – 51, s. 235 – 246, kde podľa druhu škôl a chronologicky sú uvedené súpisy učebníc, ktoré na Slovensku vychádzali).

¹³ Trebišovská škola. SNA, fond MPS, kart. 7, s. 375.

¹⁴ Buzek, Kamil: *Úvod do právnej organizácie*, c. d., s. 15 – 28.

¹⁵ Bilčík, Jozef: Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovávanie písomností škôl. In *Slovenská archivistika*, roč. VIII, 1973, č. 1, s. 36.

¹⁶ Mátej, Jozef. a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1976, s. 351.

¹⁷ Údaje prevzaté z : *Slovenské školstvo v prítomnosti*. Praha: Štátne nakladateľstvo 1932, s. 22.

1921	2	2	4
1922	2	3	5

Tab. 2: Počet novostavieb školských budov pre ľudové školy vystavené alebo dohotovené v jednotlivých rokoch.

Rok	Štátne ľudové školy	Neštátne ľudové školy	Spolu
1919	-	-	-
1920	-	1	1
1921	-	-	-
1922	-	2	2

Tab. 3: Počet prístavieb, prestavieb, resp. adaptácií školských budov pre ľudové školy prevedené v jednotlivých rokoch.

Celkove sa za štyri roky postavilo na Slovensku dvanásť nových ľudových škôl. Opravené ľudové školy a prístavby boli tri. Pre porovnanie, o desať rokov neskôr, v roku 1929, sa už postavilo sedemdesiat jeden nových ľudových škôl a adaptácia sa previedla na štyridsiatich deviatich. Znamená to, že po konsolidácii hospodársko-spoločenských pomerov v prvej ČSR, resp. na Slovensku a prijatí Malého školského zákona, ktorý svojim obsahom a z neho vyplývajúcich požiadaviek na národné-ľudové školstvo, teda aj ich nevyhnutnú obnovu a výstavbu značne podporil a urýchlil.¹⁸

Nezastupiteľné miesto pri budovaní ľudového školstva má učiteľ. Situácia po roku 1918 nebola ani tu jednoduchá. Bol veľký nedostatok kvalifikovaných učiteľov, pretrvával naďalej zákaz pôsobenia na škole pre vydaté učiteľky (celibát), zostával problém ich hmotného zabezpečenia a pod. Preto jedným zo zákonov, ktorý mal prispieť k odstráneniu nevyhovujúceho stavu, bol zákon č. 455 zo 14. júla 1919 Sb. z. a n.¹⁹ Na celom území prvej ČSR zrušil celibát literných a industriálnych učiteliek pôsobiacich na školách ľudových a meštianskych, čím sa dovtedy ich neistý a diskriminujúci právny stav, ktorý umožňoval prepustenie zo školskej služby, vyriešil.

Krízu v učiteľských kádriach na ľudových školách spôsobenú zánikom starého a vznikom nového štátu a s tým súvisiace prepúšťanie maďarských či maďarónskych učiteľov, pomohol preklenúť i zákon č. 605 z 29. októbra 1919 Sb. Z. a n. „O prikázaní učiteľstva na Slovensko.“²⁰ Znamenal príchod pomerne veľkého počtu českých učiteľov, čo mnohé riešilo, ale po čase aj komplikovalo. K pozitívam či pridanou hodnotou bolo okrem učenia napríklad i to, že „...svojou agilitou, obľubou pre kultúrne, telovýchovné i politické spolky, pre verejný život vôbec, pomáhali preniesť sa cez obdobie, kým sa v minulosti slabo organizovaná slovenská spoločnosť zdecimovaná odnárodňovaním znovu nesformuje.“²¹ Na druhej strane, nie všade sa pomoc českých učiteľov takto jednoznačne prijímala a chápala. Vážnym dôvodom sa stala tzv. „slovenská výhoda“ priznávaná českým učiteľom, ktorí prichádzali na Slovensko do roku 1925 za učiteľov, inšpektorov, riaditeľov i pracovníkov ministerstva.²² Túto skutočnosť dokumentuje i jeden z mnohých príspevkov adresovaný ministromi Šrobárovi, v ktorom sa oznamuje, že Milan Svoboda, profesor štátneho gymnázia v Roudnici je pridelený na Slovensko ako referent ministerstva školstva pričom „... služební požitky jeho zstanou nezmeněny a budou mu vypláceny i nadále v dosavadním působišti jeho. Toliko

¹⁸ Tamže, s. 22

¹⁹ Věstník MŠaNO, roč. 1, 1919, č. 12, s. 197 – 199.

²⁰ Věstník MŠaNO, roč. 1, 1919, č. 19, s. 384 – 385.

²¹ Lipták, E.: *Slovensko v 20. storočí*, c. d., s. 99.

²² Pšenák, Jozef: *Českí učitelé na Slovensku za prvej Československej republiky*. In *Pedagogická revue*, roč. 43, 1991, č. 3, s. 213.

*funkční přídavek 1 200 korun a diety, jaké mu na Slovensku přísluhují podle vládních předpisu a služební hodnosti jeho, budou mu poukázány z položky pro lidovou výchovu kap. XIII. tit. 7. Současně uděluji mu dovolenou na působišti jeho při státním reálném gymnáziu v Roudnici po dobu jeho působení na Slovensku.*²³ Narastajúcu nespokojnosť s „českou pomocou“ umocňoval aj fakt, že koncom prvého decénia republiky sa rady slovenskej inteligencia rozrástli, vrátane tej učiteľskej a pri uchádzaní sa o zamestnanie nachádzali minimálne príležitosti, keďže miesta boli obsadené učiteľmi z Čiech a Moravy.²⁴

V poprevratových dňoch bolo potrebné riešiť aj hmotné pomery učiteľov. Stalo sa tak návrhom o drahotnom prídavku pre učiteľov, ktorý bol Národným zhromaždením zákonom č. 247 v máji 1919 schválený.²⁵ Znamenal ich zrovnoprávnenie so štátnym úradníctvom; poskytoval časový postup a účasť na výhodách a vedľajších požitkoch, na ktoré malo nárok úradníctvo. Každé zvýšenie príjmov, ktoré sa týkalo štátneho úradníctva, malo automaticky platiť aj pre učiteľov. V dôsledku vládou prijatých úsporných opatrení, ktoré zasiahli i školstvo, však pozitívny trend finančne sa emancipujúcich učiteľov dlho nevydržal. Paritný zákon bol de facto zrušený úpravou schválenou 21. decembra 1921 pod č. 495 S.,Z. a n. a učelia ľudových a meštianskych škôl sa dostali až za najnižšiu kategóriu zriadencov.²⁶

Zachytiť požiadavky na zásadnejšie zmeny, ktoré priniesla po roku 1918 poprevratová doba v národnom školstve v oblasti jeho organizačného a obsahového usporiadania sa podujal Malý školský zákon v roku 1922. V dôvodovej správe návrhu za jeho prijatie sa píše: „... doterajšie zákony o organizácii národného školstva vydané pred päťdesiatimi a viacej rokmi nevyhovujú už potrebám novej doby a zmeneným pomerom... Doterajšie práce na vytvorení nového jednotného zákona o úprave ľudového školstva ukázali, že ich rýchle dokončenie a ústavné prejednanie bude pre najbližšiu dobu sotva možné, pokiaľ nebudú vytvorené niektoré predpoklady školskej reformy ako napríklad úprava pomeru medzi štátom a cirkvami, zákonná úprava práv menších podľa § 133 ústavnej listiny a tiež vtedy, ak nebudú úradmi starostlivo ujasnené otázky školskej reformy vôbec, zvlášť vzájomný pomer jednotlivých druhov a stupňov škôl. Naproti tomu nie je možné čakať s niektorými naliehavými zmenami, či už z dôvodov vnútornej potreby nášho národného školstva, či už z popudu vonkajšieho ako napríklad zákon o osemhodinovej pracovnej dobe, ktorý zakazuje zárobkové zamestnanie detí do štrnástich rokov, kdežto na Slovensku trvá dochádzka školská spravidla len do dvanástich rokov...“²⁷

Prijatie Malého školského zákona, ktorým sa menili a doplňovali zákony o školách obecných a občianskych, schválený Národným zhromaždením 13. júla 1922 (uverejnený v zbierke zákonov pod číslom 226/1922²⁸), ako neskôr potvrdzovala samotná prax, bolo pre rozvoj školstva zabezpečujúceho povinnú školskú dochádzku podstatným. Umožnil, napriek nedostatkom či nenaplneným víziám, komplexnejšie nastoliť a postupne meniť to, čo od neho očakávala, ale aj požadovala spoločenská situácia v republike. Pri jeho prijímaní minister školstva a národnej osvety dr. Vavro Šrobár prehlásil: „Nemôžem však riecť, že by bol posudzovaný vždy správne. Zdálo by sa, že úkol zákona vystihnutý bol dobre názvom, ktorému sa vo verejnosti samej dostalo, totiž meno „malý školský zákon“. Avšak cez to bolo po väčšine od zákona toho požadované ďaleko viac, než v ňom je a za danej situácie byť môže... Pokladám za potrebné, abych opätovne prehlásil, že naprosto neide dnes o nový základný zákon nášho národného školstva. Ide len o niektoré zmeny a doplnky platných

²³ Prídelení prof. Milana Svobody. SNM, fond MPS, kart. 7, s. 112.

²⁴ Pšenák, J.: *Českí učitelé*, c. d., s. 213.

²⁵ Věstník MŠaNO, roč. I, 1919, č. 23, s. 119 - 129.

²⁶ Kopáč, J.: *Dějiny školství a pedagogiky*, c. d., s. 153. Nové konzistentnejšie riešenia v tejto oblasti prišli až po prijatí Malého školského zákona, ktoré ich v súčinnosti so spoločenských vývojom nevyhnutne nastolili. Buzek, Kamil: *Najdôležitejšie zákony a nariadenia o národnom školstve v zemiach Slovenskej a podkarpatskej*. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1936, s. 144 – 168, kde je uvedený zákon z 24. júna 1926, Zb. z. a n. o úprave platových a služobných pomerov učiteľstva ľudových a meštianskych škôl, ktorý bol prvou spoločnou normou na stanovenie platov štátnych a neštátnych učiteľov.

²⁷ Odôvodnenie. SNA, fond MPS, kart. 25, s. 982.

²⁸ Zákony a nařízení-příloha k Věstníku MŠaNO, roč. V, 1923, sešit 4, rok 1922, s. 149 - 152

*zákonov školských, ide o to, uvoľniť rozvoj nášho školstva tam, kde bolo starými predpismi najviac tísnený a jeho organický vývoj podväzovaný.*²⁹

V čom teda Malý školský zákon priniesol zmeny a ako školstvo usporiadal? Na rozdiel od zákona z roku 1868, ktorý za národné školy pokladal: elementárne školy, vyššie ľudové školy, meštianske školy a učiteľské prípravovne, Malý školský zákon z roku 1922 vymedzil, že k národným školám patrili :

- a/ výchovné ústavy pre deti vo veku školou ešte nepovinnom, t.j. detské opatrovne a útulky
- b/ nižší stupeň, t.j. školy ľudové
- c/ vyšší stupeň, t.j. školy meštianske
- d/ ústavy pre obecné vzdelávanie mládeže odrastlej školskej povinnosti, t.j. učebné kurzy a pokračovacie školy
- e/ zvláštne ústavy pre mládež úchylnú.³⁰

Elementárne školy sa teda premenovali na školy ľudové. Boli štvorročné a od roku 1925 sa stali päťročnými, keď došlo k reorganizácii meštianskych škôl na Slovensku, ktoré sa podľa vládneho nariadenia č. 137/1925 Sb. z. a n.³¹ prispôbili organizácii škôl tohto druhu v českých krajinách, t.j. zo štvorročných sa zmenili na trojročné. Deťom, ktoré navštevovali ešte pretrvávajúci organizačný model šesťročnej elementárnej školy a nešli sa vzdelávať na vyššie typy škôl - meštiansku školu, či gymnázium a pod., Malý školský zákon ponechal v platnosti §1 a §48 Z čl. XXXVIII. z roku 1868, ktoré nariaďovali ich povinnú účasť v trojročnej opakovacej škole s tým, že účasť predĺžil ešte o jeden rok. Vládne nariadenie číslo 64/1925 Sb. z. a n. zo 4. apríla 1925,³² ktorým sa Malý školský zákon uvádzal do života, o opakovacích školách nehovoril. Z toho vyplýva, že zavedením osemročnej povinnej školskej dochádzky rokom 1927/28 sa opakovacie školy zrušili.³³

Najvýznamnejším prínosom zákona číslo č. 226/1922 Sb. z a n. bolo *predĺženie povinnej školskej dochádzky na ľudových a meštianskych školách zo šesť na osem rokov* a zjednotenie dĺžky školského roka na celom území republiky. Systém povinných ôsmich rokov sa na Slovensku uvádzal do života postupne, ale v školskom roku 1927/28 už musel byť zavedený na všetkých školách. Z toho vyplýva, že v období medzi rokmi 1922 a 1927 existovali dva modely ľudovej školy: 1. model šesťročnej ľudovej školy, z ktorej deti do roku 1925 išli po štvrtom ročníku do meštianky alebo keď urobili skúšku, tak do nižšej strednej školy a po roku 1925 sa prechod do meštianky uskutočňoval po piatom ročníku ľudovej školy. Keď nešli na tieto typy, museli absolvovať ďalšie dva ročníky zo šesťročnej ľudovej školy a potom ešte školu opakovaciu. 2. model osemročnej ľudovej školy, z ktorej sa postupovalo do meštianky po piatom ročníku a do nižšej strednej školy po štvrtom ročníku, ale mohlo sa postúpiť aj z vyšších ročníkov. Keď deti nešli na tieto typy škôl, pokračovali v učení na ľudovej škole v ďalších troch ročníkoch.

Zriaďovanie a vydržiavanie ľudových škôl ako obecných, štátnych, cirkevných a súkromných zostalo naďalej v platnosti tak, ako ho určil zákon z roku 1868, pretože Malý školský zákon sa tejto oblasti nedotkol.

Dôležitým výdobytkom Malého školského zákona bolo, že podľa §11 ods. 2 „*poskytovať akékoľvek úľavy v povinnej školskej dochádzke je zakázané*“.³⁴ Zákon myslel aj na prípadné pokusy zo strany rodičov nedodržiavať toto nariadenie, stanovil prísne tresty od peňažných až po uväznenie do štrnástich dní. Aj keď napĺňanie tejto požiadavky robilo mnohým rodičom - najmä na dedinách v čase jarých a jesenných poľných prác problémy, jej direktívnosť nakoniec priniesla svoje ovocie v podobe jej rešpektovania.

²⁹ Těšnopisecké zprávy o schuzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Schuze 30 – 158, Praha 1922, s. 1501 – 1507. In Kopáč, J.: *Dějiny školství a pedagogiky*, c. d., s. 178.

³⁰ Buzek, K.: *Najdôležitejšie zákony a nariadenia*, c. d., s. 21.

³¹ Věstník MŠANO, roč. 7, 1925, č. 7, s. 202 – 208.

³² Věstník MŠANO, roč. 7, 1925, č. 5, s. 120 – 128.

³³ Bilčík, J.: *Vývoj školstva na Slovensku*, c. d., s. 37 – 38.

³⁴ Zákony a nařízení – příloha k Věstníku MŠANO, roč. 5, 1923, sešit 4, rok 1922, s. 151.

Obsahovú náplň ľudovej školy podľa zákona č.226/1922 Sb. z. a n. §1 tvorili nasledovné vyučovacie predmety: náboženstvo /s výnimkou §3 ods. 5, ktorý určil, že sa stalo nepovinným, ak o to písomne požiadali rodičia alebo zákonní zástupcovia/, občianska náuka a výchova, čítanie a písanie, jazyk vyučovací, počty s náukou o tovaroch meriacich, prírodopis, prírodopyt, zemepis a dejepis so zameraním hlavne na domov a vlasť, kreslenie, spev, ručné práce a telesná výchova. Náuka o domácom hospodárstve mohla byť zavedená ako zvláštny vyučovací predmet.³⁵ Presnejšie podmienky, za ktorých sa jazyk vyučovací, náboženstvo, ručné práce pre chlapcov či domáce náuky pre dievčatá a domáce hospodárstvo mali vyučovať, zákon určil v ďalších paragrafoch. Zaradenie dvoch nových vyučovacích predmetoch v rámci zákona do obsahu bolo s cieľom podporiť u detí popri rozvoji rozumových, telesných a mravných schopností i rozvoj hodnôt spojených s fyzickou prácou.

Deti si základné vzdelanie vymedzené predmetmi osvojovali spoločne alebo zvlášť tak, ako to pripúšťal §9, ktorý stanovil, že ľudové školy a meštianske školy môžu byť podľa pohlavia detí buď zmiešané, alebo chlapčenské a dievčenské.³⁶ V triedach mohlo byť najviac osemdesiat žiakov. Počet tried v ľudovej škole sa riadil počtom detí. Školy, do ktorých chodilo menej ako 80 detí, boli jednotriedne, pri 81 – 160 deťoch boli dvojtriedne, pri 161 – 240 deťoch trojtriedne atď. čiže na každých 80 žiakov pripadala ďalšia postupová trieda.³⁷ Od školského roku 1927/28 až 1931/32 podľa §5 malého školského zákona platilo, že najväčší počet detí v jednotriedkach bol 65 a na ostatných ľudových školách 70 a od školského roka 1932/33 v jednotriedkach 50 a v ostatných ľudových školách 60 detí.³⁸ Takéto znižovanie počtu žiakov v triedach vytváralo predpoklad na kvalitnejšiu výučbu.

Vyvstáva otázka, či to bolo málo, čo z Malého školského zákona vyplývalo pre Slovensko a pre ľudovú školu a či hlasy kritizujúce zákon a volajúce po radikálnejších organizačných zmenách, t.j. odlúčiť cirkev od školy, zjednotiť, monopolizovať, centralizovať školský systém, alebo naopak ponechať v ňom pluralitu, by neboli tými správnejšími a nepriniesli viac pre rozvoj a kvalitu školstva. Uvedieme niektoré z nich:

...“ zoštátnením školstva ľudového po vzore českom by sa položil kultúrnemu vývoju Slovenska pevný základ. Zoštátnením školstva ľudového vznikne ovšem štátnym financiám veľmi ťažká úloha..., ale kapitál venovaný kultúrnemu povzneseniu národa musí sa považovať za kapitál produktívny. Jednotná organizácia, jednotný dozor, jednotná príprava učiteľov môže výdatnejšie využiť sil jednotlivých učiteľov, budov, pomôcok a iných vyučovacích prostriedkov ako zle zriadené školstvo jednotlivých nemajetných cirkví a obcí, ktoré predsa stoja značnú časť národného majetku... Námitky rázu náboženského je možné odbaviť tým, že štátna škola venuje naďalej pozornosť i náboženskej výchove ako katolíckej, tak evanjelickej i židovskej.“³⁹

Akýmsi protipólom k vyššie uvedenému citátu sa javia nasledovné:

...“ následky zoštátnenia budú neblahé. Nastane uniformovanie, obmedzovanie pôsobnosti učiteľa v škole i mimo školu. Učiteľ podriadený úradom a inšpektorom stratí svoju individualitu. ... poštátnením školstva vznikne štátna šablóna, ktorá nemôže vyhovovať rozmanitým pomerom rôznych krajov...“⁴⁰

„...Len tam môže byť reč o ideálnom školstve a jeho dokonalom úspechu, kde na poli ľudovú výchovy a vyučovania voľná konkurencia panuje a kde rozličné smery, aj náboženský, aj štátny, aj neštátny – od meniaceho sa politického smeru neodvislý – v slobodnom závození sa môže uplatniť a sa navzájom doplniť a vo vyučovaní svojsky sa vyvíjať. Kdekoľvek sa takýto nedemokratický smer štátneho centralizovania a zakukleného zmonopolizovania školstva doteraz uplatňoval, bolo to

³⁵ Tamže, s. 149.

³⁶ Tamže, s. 151.

³⁷ Zákony a nařízení – příloha k Věstníku MŠANO, roč. 6, 1924, sešit 5, rok 1923, s. 248.

³⁸ Zákony a nařízení – příloha k Věstníku MŠANO, roč. 5, 1923, sešit 4, rok 1922, s. 1.

³⁹ V. Šrobár. SNA, fond V. Šrobár, kart. 6, s. 39

⁴⁰ Šilha, Milan: *Reforma československého národního školství po stránce administrativní*. Praha: Nákladem Ústř. spolku učitelstva na Moravě a ve Slezsku, 1920, s. 14 – 15.

*skoro vždy zneužívaním školstva k politickým cieľom a trpela tým najviac ľudovýchova sama a škola.*⁴¹

Nájsť a presadiť v demokratickej škále názorov na formovanie a budovanie školstva ten optimálny, nakoniec ako vždy preverí až samotný život, ktorý najlepšie zhodnotí zákonom prijaté koncepcie a riešenia.

Malý školský zákon z roku 1922, ktorý zostal v platnosti do konca republiky, takýmto praktickým overením prešiel. Ukázal, že zmeny, ktoré priniesol, viedli a postupne prispeli k rozvoju ľudového školstva, pretože predĺžená školská dochádzka, zákaz akýchkoľvek úľav z dochádzky, znižovanie počtu detí v triedach, uplatňovanie zásady vyučovať deti v ich materinskom jazyku, nové predmety, nové učebné pomôcky, či hygienické normy, a v ich dôsledku aj nárast škôl, ai., posúvali vzdelanostnú úroveň mladej slovenskej študujúcej generácie systematickejšie a rýchlejšie dopredu. Jedným z pozitívnych ukazovateľov významu prijatia a uplatňovania Malého školského zákona v tej dobe bolo odstránenie analfabetizmu na Slovensku na konci prvej Československej republiky.

Pramene a literatúra:

Slovenský národný archív, fond Vavro Šrobár, kart 6.

Slovenský národný archív, fond MPS, kart.7, kart. 25.

Berkes, Pavol: *Školská autonómia na Slovensku*. Trnava: Nákladom Spolku Sv. Vojtecha 1928, 82 s.

Bilčík, Jozef: Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovanie písomností. In *Slovenská archivistika*, roč. VIII, 1973, č. 7, s. 26 – 56.

Buzek, Kamil: *Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike československej*. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1935, 110 s.

Buzek, Kamil: *Najdôležitejšie zákony a nariadenia o národnom školstve v zemiach Slovenskej a podkarpatskej*. Praha, Štátne nakladateľstvo, 1936, 241 s.

Janota, Milan: *10 rokov oslobodeného Slovenska*. Bratislava, nákl. autora, 1928, 121 s.

Kopáč, Jaroslav: *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Brno: UJEP 1971, 224 s.

Lipták, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, 365 s.

Mátej, Jozef a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN 1976, 501 s.

Pavlovič, Jozef: Úloha slovenského učiteľa a slovenskej školy. In *Slovenský učiteľ*, roč. I., 1920, č. 1, s. 9 – 12.

Pšenák, Jozef.: Českí profesori na Slovensko za prvej československej republiky. In *Pedagogická revue*, roč. 43, 1991, č. 3.

Slovenské školstvo v prítomnosti. Praha, Štátne nakladateľstvo 1932, 71 s.

Šilha, Milan: *Reforma československého národného školství po stránce administrativní*. Praha, Ústřední spolek učitelu 1920, 65 s.

Věstník MŠANO, roč. I., 1919., č. 1, č. 12; roč. IV., 1922, č. 1; roč. V., 1923, č. 4; roč. VI., 1924 č. 5; roč. VII., 1925, č. 7

Učebnice na Slovensku v rokoch 1918 – 1934. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica, 1973, 251 s.

PhDr. Daniela Vaněková

daniela.vanekova@cvtisr.sk

Posúdila: PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc.

⁴¹ Berkes, Pavol: *Školská autonómia na Slovensku*. Trnava: Nákladom Spolku Sv. Vojtecha, 1928, s. 11 – 12.

PEDAGOGICKÉ VYZNAMENANIA V ČESKOSLOVENSKU V ROKoch 1953-1990

Jana Nenčevová Hradská

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá doteraz málo spracovanou témou oficiálnych ocenení a vyznamenaní pedagógov. Tradícia udeľovania vyznamenaní pedagógom všetkých stupňov škôl vznikla v roku 1953 a dodnes je úzko spätá s pamätným dňom a oslavami Dňa učiteľov. Rôzne druhy pedagogických vyznamenaní mohol ich laureátom udeliť prezident, vláda, minister školstva, orgány štátnej správy alebo hodnostári vysokých škôl. V zbierkovom fonde Múzea školstva a pedagogiky sa nachádza prevažná väčšina vyznamenaní podľa ich typologického hľadiska a to vo forme medailí, odznakov a čiastočne aj vo forme diplomov.

Kľúčové slová: pedagógovia, Deň učiteľov, pedagogické vyznamenania, ocenenia, medaily, odznaky, Medaila Jana Amosa Komenského, Zaslúžilý učiteľ, Zaslúžilý školský pracovník, Vzorný učiteľ

Abstract: The paper deals with the topic of official awards and honors for teachers, which has not been treated so far. The tradition of giving awards to teachers of all levels of schools was established in 1953 and is still closely linked to the memorial day and Teachers' Day celebrations. The president, the government, the minister of education, state administration bodies, or dignitaries of universities could award various types of pedagogical honors to their laureates. The collection fund of the Museum of Education and Pedagogy contains the vast majority of awards according to their typology, in the form of medals, badges, and partly also in the form of diplomas.

Keywords: teachers, Teachers' Day, pedagogical awards, awards, medals, badges, Jan Amos Comenius Medal, Meritorious teacher, Meritorious school worker, Exemplary teacher

Učiteľské povolanie je vo všeobecnosti považované za jedno zo spoločensky najvýznamnejších povolaní. Pohľad do histórie poskytuje pomerne konzistentný obraz vnímania učiteľa ako váženej osobnosti, ktorá vo svojom prostredí požíva prirodzenú úctu¹. Učiteľ zaujímal pevné miesto nositeľa a sprostredkovateľa poznatkov, resp. vzdelania v širšom rámci a výchovy k spoločenským hodnotám. Intenzita miery jeho autority závisela od jeho odborných a osobnostných kvalít.

Až do polovice 20. storočia sa teda spoločenské ohodnotenie pedagógov prejavovalo najmä v rovine morálnej. Zo strany zriaďovateľov škôl, resp. štátu dovtedy neexistovali žiadne oficiálne pedagogické vyznamenania udeľované pedagogickým pracovníkom.

Pedagogické vyznamenania v rokoch a postavenie učiteľa v rokoch 1953 – 1990

Situácia v oblasti formálneho oceňovania práce učiteľov sa v Československej republike zmenila v prvej polovici 50. rokov 20. storočia. V roku 1953 sa československá vláda na čele s Viliamom Širokým rozhodla udeľovať pedagogické vyznamenania² a v roku 1955 zaviedla do kalendára aj pamätný deň a oslavu Dňa učiteľov³, počas ktorého boli ocenenia udeľované. Deň učiteľov bol stanovený na deň narodenia J. A. Komenského na 28. marec. Vláda vyslala signál, že

¹ Učitelia nepochybne patrili k miestnym autoritám - podobne ako miestni farári či notári. Finančné ohodnotenie učiteľov však bolo obvykle nedostatočné a najmä na vidieku žili učitelia a ich rodiny častokrát v chudobe.

² Kol.: *Pedagogická encyklopédia Slovenska 2.* (PES 2) Bratislava: Veda, 1985, s. 38.

³ Kol.: *Pedagogická encyklopédia Slovenska 1.* (PES 1) Bratislava: Veda, 1984, s. 163. Svetový deň učiteľov sa začal pripomínať až od 5. októbra 1966, a to na základe rozhodnutia výboru Organizácie Spojených národov.

štátna moc nielen vníma a oceňuje snahy pedagógov vo vzdelávacom a výchovnom procese, ale že školstvo patrí medzi jej priority. Vtedajší režim si teda plne uvedomoval dôležitosť politicko-ideologického obsahu vyučovacieho procesu a pedagogickej práce, ktorá bola pri budovaní socialistického zriadenia nanajvýš dôležitá.

Povereník školstva a kultúry Vasil Biľak v roku 1959 zhodnotil, že „*Jeden z veľmi dôležitých nástrojov, o ktorý sa Komunistická strana Československa opiera pri výchovnej práci medzi obyvateľstvom, je naša škola a najmä učiteľ... - ako dôležitý činiteľ kultúrnej revolúcie*“... „*To vyžaduje, aby učiteľ nebol iba učiteľom v úzkom zmysle, ktorý si odučí svoje hodiny v škole. (...) Skutočný učiteľ, nový, socialistický je súčasne verejným činiteľom.*“⁴

Na pleciach učiteľov ležala vo výchove budúcich generácií kľúčová úloha a aj samotní učitelia si uvedomovali, že svojou pedagogickou a výchovnou prácou musia formovať mládež - aktívnych budovateľov socializmu a smelých obrancov vlasti. Preto učitelia podliehali kádrovým previerkam. Učitelia sa tak do značnej miery stali nástrojmi a de facto aj nositeľmi štátnej ideológie⁵.

Pedagogické vyznamenania boli udeľované zo svojej podstaty za samotnú kvalitu odbornej učiteľskej práce, ale zároveň do veľkej miery reflektovali, ako boli pedagógovia lojálni voči totalitnému režimu,⁶ v akom vysokom pracovnom nasadení jednotliví ocenení nositelia pracovali, ako sa ideovo vzdelávali či aktívne šíрили súdobé politické a morálne idey a do akej miery mohli byť príkladom hodným nasledovania.

Súčasťou života pedagóga bol totiž nielen život v škole, ale aj život mimo nej⁷. V období socializmu to však nebola novinka, skôr sa nadväzovalo na staršie tradície, keď bol učiteľ zapojený do mimoškolského života prostredníctvom osvetovej práce alebo vykonával práce napr. pre farnosť. Po nástupe socializmu dostal tento fenomén nový rozmer – učitelia boli aktívni v pionierskych oddieloch, v rôznych krúžkoch, zabezpečovali verejné prednášky alebo rôzne kultúrne programy pre stránickej akcie, podieľali sa na príprave telovýchovných spartakiád, osláv 1. a 9. mája, zúčastňovali sa brigád, pracovali pri zakladaní Jednotných roľníckych družstiev (JRD) alebo pomáhali s ich administratívou. Takisto museli prejavovať aktivitu v krajských alebo miestnych národných výboroch a v rôznych školských a kultúrno-osvetových výboroch a komisiách, a pokiaľ spĺňali vekové kritérium, museli byť aj členmi Zväzu československej mládeže.

Hranica medzi svetom školy a mimoškolským prostredím bola pre mnohých učiteľov veľmi nepatrná. Do značnej miery však zaťažovala ich osobný život, no režim to dokázal oceniť. Výrazná a dobre viditeľná účasť učiteľa na jednotlivých aktivitách mohla byť jedným z plusov pri udeľovaní vyznamenania.

Politické a odborné kritériá udeľovania vyznamenaní boli tesnejšie prepojené najmä v 50. rokoch, resp. na politickú angažovanosť sa mohol klásť väčší dôraz, no postupne sa dostávala do popredia aj samotná kvalita odbornej práce. Ocenenia teda neboli určené výlučne len pre najhorlivejších šíritel'ov myšlienok socialistickej školy. Získavali ich aj ľudia, ktorí síce nepatrili k výrazným podporovateľom vtedajšieho režimu, no z objektívneho pedagogického hľadiska boli vynikajúcimi učiteľmi. Pokiaľ učiteľ nebol v otvorenom konflikte s režimom a vo vzdelávaní dosahoval výborné výsledky, mohol sa stať laureátom niektorého z pedagogických ocenení⁸.

⁴ Biľak, Vasil: Slovo učiteľovi. In: *Učiteľské noviny*, roč. 9, 1959, č. 1, s. 1, 5.

⁵ Minister školstva František Kahuda v prihovore učiteľom: „*Byť učiteľom nie je remeslo, ale poslanie zvrchovane politického rázu*“. Vlast' ocenila záslužnú prácu učiteľov. In: *Učiteľské noviny*, roč. 10, 1960, č. 13, s. 1.

⁶ V krajnom prípade niektorí pedagogickí i nepedagogickí zamestnanci školy mohli spolupracovať so Štátnou tajnou bezpečnosťou. Neupauer, František: Škola v rokoch normalizácie – priestor dvojtvárnosti v oblasti výchovy a vzdelávania. In: Kudláčová, Blanka (ed): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2018, s. 125.

⁷ Dendys, Ivana: Pohľad na profesiu učiteľa v 50. rokoch 20. storočia. In: Kudláčová, Blanka (ed): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 129-135.

⁸ Príkladom môže byť vynikajúci matematik a pedagóg Peter Uhlík (1906-1954), ktorý krátko pred svojou nečakanou smrťou v roku 1954 obdržal vysoké štátne vyznamenanie Rad práce.

Takisto nebolo ničím výnimočným, ak pedagóg získal počas svojej kariéry viacero vyznamenaní, či už rezortných alebo aj štátnych.

Všetky druhy vyznamenaní boli určené pre pedagógov všetkých stupňov škôl – získať ich teda mohli nielen akademici z vysokých škôl a univerzít, ale aj učitelia základných a stredných škôl, ľudových škôl umenia, z mestského i vidieckeho prostredia. Oceňovaní boli aj výchovní pracovníci, kultúrno-osvetoví a školskí pracovníci – teda všetci tí, ktorí boli spätí s prácou v školstve a vzdelávaním a výchovou mladých generácií. Pri pohľade na zoznamy ocenených takisto vyplýva, že štát kládol dôraz na rovnomerné rozloženie vyznamenaných aj z regionálneho hľadiska.

Výber laureátov na ocenenie mal nepochybne aj dôležitý psychologický aspekt. Udelenie ocenenia učiteľovi iste vzbudilo záujem miestnej verejnosti a danému učiteľovi mohlo posilniť rešpekt a autoritu, nehovoriac o tom, že udeľovanie vyznamenaní pre učiteľov a školských pracovníkov bolo vo všeobecnosti veľkou spoločenskou udalosťou, na ktorej si štátna moc dala mimoriadne záležať.

Obr. 1: Odovzdávanie ocenení v Aule Univerzity Komenského v Bratislave dňa 28.3.1983.

Ocenení prijímali vyznamenania počas Dňa učiteľov na slávnostnej ceremónii, uskutočnenej v reprezentačných priestoroch v hlavnom meste alebo v krajských mestách, z rúk vysokých štátnych činiteľov alebo ich zástupcov, čo dodávalo celému aktu vážnosť a prestíž⁹. Súčasťou ceremónie bol bohatý kultúrny program, ktorý dokreslil výnimočnosť slávnostného dňa. Oslavy a kultúrne akcie mali žiackej, študentskej a širokej rodičovskej verejnosti pripomenúť vážnosť učiteľského povolania, posilniť autoritu a spoločenský status učiteľov a tým okrem iného aj prispieť k vzbudeniu záujmu o profesiu, ktorá je spoločensky ohodnotená.¹⁰

⁹ Vyznamenania udeľované prezidentom alebo vládou (Rad práce, Za zásluhy o výstavbu, Za vynikajúcu prácu, Medaila J. A. Komenského, Zaslúžilý učiteľ a Zaslúžilý školský pracovník) sa odovzdávali obvykle v priestoroch auly pražského Karolína, po r. 1969 už aj v priestoroch auly bratislavskej Univerzity Komenského, pričom v poobedňajších hodinách boli ocenení prijatí napríklad predsedom Slovenskej národnej rady na Bratislavskom hrade. Rezortné ocenenia, ktorých návrhy na udelenie mali v kompetencii krajské národné výbory (Vzorný učiteľ) sa odovzdávali v reprezentačných priestoroch jednotlivých krajských miest, obvykle takisto za účasti vyšších politických činiteľov alebo ich zástupcov.

¹⁰ Pri tejto téme je potrebné spomenúť, že učiteľky a učitelia boli počas Dňa učiteľov (a takisto aj na začiatku a konci školského roka) obdarovávaní kvetmi z rúk svojich žiakov a študentov, čo bol jeden z prejavov úcty k tomuto povolaniu a jeho tradícia v istej miere pretrvala od dôb socializmu dodnes.

Týždenník Učiteľské noviny¹¹ - tlačový orgán Ministerstva školstva a kultúry na Slovensku a Slovenského výboru Odborového zväzu pracovníkov školstva a vedy, prinášal pomerne detailné informácie o priebehu osláv a to nielen z Bratislavy, ale aj z krajov. Od roku 1969 bola spolu so samotnými oceneniami udeľovaná aj finančná odmena.¹²

Typy pedagogických vyznamenaní

Medaily¹³, ktoré boli udeľované v rámci pedagogických vyznamenaní, mali rôzne varianty - boli zavesené na hodvábnnej stuhe so špendlíkovým pripínaním alebo mali formu odznaku so stužkou pripevnenou na zadnej strane alebo bez nej.

Rezortné a štátne vyznamenania odovzdávané pedagógom vo forme medailí a odznakov boli najčastejšie razené zo striebra, na povrchu patinované. Niektoré medaily, predovšetkým medaily, ktoré udeľovali vysoké školy, boli vyrobené zo zliatiny medi a zinku (tombak).

Na averze (prednej strane) sa obvykle nachádzal hlavný motív (napr. portrét J. A. Komenského alebo niektorý zo štátnych/ národných, prípadne iných symbolov – vavrínová ratolesť, lipové listy, päťcípá hviezda, kosák, kladivo, klas obilia a pod.) a nápis pomenujúci samotné ocenenie/ vyznamenanie. Na reverze (zadnej strane) sa mohli nachádzať dodatočné nápisy a symboly.

Obr. 2: Zoznamy vyznamenaných zvyčajne následne uverejňoval týždenník Učiteľské noviny, tlačový orgán Ministerstva školstva a kultúry na Slovensku a Slovenského výboru Odborového zväzu pracovníkov školstva a vedy, ktorý sa dostával do rúk takmer všetkým učiteľom. V niektorých rokoch bol zverejnený kompletný zoznam, v niektorých rokoch len zhrnutie počtu ocenených, prípadne konkrétne vymenovaní boli len niektorí ocenení.

Vyrábali ich v pražskom podniku Závody uměleckého kovářství (ZUKOV) alebo Umělecké řemeslá (UR), na Slovensku v Mincovni Kremnica (predtým Štátna mincovňa), prípadne aj v trencianskom Zlatokove; v českej i slovenskej jazykovej verzii a to na návrh renomovaných výtvarníkov a medailérov.¹⁴

K medailám patril aj diplom, prípadne aj preukaz, ktoré boli dokladom na nosenie vyznamenania.

Základné typy pedagogických vyznamenaní a podmienky ich udelenia boli definované vo Vládnom nariadení č. 73 z 21. júla 1953 o vyznamenaníach a čestných uznaniach pre učiteľov a školských pracovníkov, ktoré podpísali vtedajší predseda vlády Viliam Široký a povereník školstva, minister školstva a osvetu Ernest Sýkora¹⁵.

Najvyššie rezortné vyznamenanie udeľované prezidentom republiky na návrh vlády predstavovala **Medaila Jana Amosa Komenského (1592-1670)**.

¹¹ Učiteľské noviny vychádzali od roku 1951 s krátkymi prestávkami v rokoch 2004-2008 a 2014. V súčasnosti ich vydáva občianske združenie, od roku 2018 len vo forme webovej stránky.

¹² Finančné odmeny k vyznamenaniam boli vo výške: Vzorný učiteľ – 1500.-Kčs; Zaslúžilý učiteľ a šk. pracovník – 2000.-Kčs, k diplomu od školskej a kultúrnej komisie – 500.-Kčs, k uznaniu Rady KNV – 1000.-Kčs. In: Aj kraje vzdali hold najlepším. *Učiteľské noviny*, roč. 19, 1969, č. 14, s. 1.

¹³ „Medailou sa chápe malé výtvarné dielo z kovového materiálu, plochého, zvyčajne kruhového tvaru s dvojstrannou (averz/ reverz) umeleckou výzdobou a textom, modelovanou reliéfne, razené či liate. ... Vynechaním reverzu (zadnej strany) vzniká plaketa, ktorá môže mať aj iný ako kruhový tvar.“ Michalička, Vladimír: *Školské medaily v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky*. Bratislava: CVTI SR – MŠaP, 2017, s. 6.

¹⁴ Tamže, s. 9.

¹⁵ https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1953/73/vyhlasene_znenie.html zo dňa 11.4.2022.

Táto medaila sa udeľovala zvlášť vynikajúcim učiteľom a pracovníkom v odbore pedagogiky, a to za úspešné riešenie otázok teórie a dejín pedagogiky, psychológie a defektológie (dnes sa používa termín špeciálna pedagogika), ďalej z oblasti školskej hygieny, ako aj za zdokonalenie vyučovacích metód, za vytvorenie vzorných učebníc, príručiek pre učiteľov a učebných pomôcok a podobne.¹⁶

Preto bola Medaila J. A. Komenského udeľovaná v menšom počte, obvykle jednému až piatim oceneným ročne. Do roku 1982 bolo na Slovensku udelených 30 medailí Jana Amosa Komenského¹⁷.

V zbierkovom fonde Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP) sa nachádza Medaila J. A. Komenského udelená prof. PhDr. Emilovi Stračárovi, DrSc. (1923 – 1981), ktorý bol významným slovenským pedagogickým teoretikom, vysokoškolským učiteľom, dlhoročným riaditeľom Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave, autorom početných teoretických pedagogických diel.¹⁸

Ďalšou formou spoločenského ocenenia bolo **verejné uznanie** udeľované vládou **za vynikajúce práce** v odbore pedagogických vied.

Čestný titul **Zaslúžilý učiteľ** a **Zaslúžilý školský pracovník** udeľovala vláda na návrh príslušného ministra školstva a osvetu, resp. vedúceho príslušného ústredného orgánu po dohode s ministrom školstva.¹⁹

Obr. 3: Medaila Jana Amosa Komenského udelená prof. E. Stračárovi v roku 1977. Zrejme nedopatrením bola udelená v českej jazykovej verzii – na reverze medaily je uvedené „Za zásluhy v oboru pedagogických vied“.

Oba tituly boli určené pre pracovníkov, ktorí pracovali v rezorte školstva najmenej desať rokov, preukázali mimoriadne pracovné výsledky a aktívne sa zúčastňovali aj verejného politicko-spoločenského života. Spravidla sa udeľovali za celoživotnú vynikajúcu prácu, pri odchode do dôchodku alebo pri významných životných jubileách. Vo väčšine prípadov boli ocenení predovšetkým najmä dlhoroční riaditelia škôl, ale nebolo ničím výnimočným, ak bol tento druh ocenenia udelený učiteľovi či učiteľke bežnej základnej či strednej školy. Najpočetnejšiu skupinu spomedzi školských pracovníkov tvorili najmä školskí inšpektori, no ocenení boli aj výchovní pracovníci, vedúci odborov školstva, pracovníci ministerstva školstva alebo iných rezortných inštitúcií.

Na Slovensku bol do roku 1982 tento čestný titul udelený 1589 učiteľom a 508 školským pracovníkom.

¹⁶ PES 1, c. d., s. 556.

¹⁷ PES 2, c. d., s. 38.

¹⁸ Michalička, Vladimír: Medaila Jána Amosa Komenského. In: *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 28 – 29. ISSN 1338-693X http://www.msap.sk/images/stories/casopis/hpf_1-2017.pdf zo dňa 11.4.2022

¹⁹ PES 2, c. d., s. 612.

Obr. 4: Jedným z ocenených titulom Zaslúžilý učiteľ bol v roku 1961 aj prof. PhDr. Jozef Schubert, CSc. (1904 – 2000), ktorý v pedagogických a akademických funkciách pôsobil nielen na vysokých školách, ale významne prispel k výskumu dejín slovenského školstva a pedagogiky a angažoval sa aj pri tvorbe vysokoškolských učebníc o týchto dejinách.

Čestný titul **Vzorný učiteľ** udeľovala vláda, neskôr minister školstva SSR²⁰ na základe návrhu príslušného národného výboru „... učiteľom a výchovným pracovníkom za mimoriadne výkony a úspechy vo výchovno-vzdelávacej práci, ktorými výrazne prevyšujú výkony a výsledky iných učiteľov a príkladným plnením všetkých povinností sa im stali vzorom hodným nasledovania.“ Obvykle sa udeľoval mladším učiteľom a výchovným pracovníkom a to opäť za mimoriadne pracovné výkony a príkladné plnenie povinností²¹. Do roku 1982 bol na Slovensku udelený 2987 učiteľom a učiteľkám.

Čestný titul Vzorný učiteľ sa obvykle odovzdával počas krajských osláv Dňa učiteľov, ktoré organizovali najmä krajské a okresné národné výbory.

Obr. 5: Titul Zaslúžilý školský pracovník získal v roku 1978 aj pedagóg PhDr. Anton Auxt (1931 – 1987) za svoje pôsobenie vo funkcii školského inšpektora.

Národné výbory (krajské, okresné, obvodné, mestské a miestne) zároveň udeľovali aj vlastné ocenenia pre pedagogických i nepedagogických pracovníkov, ktoré mali podobu rôznych čestných uznání, diplomov a ďakovných listov a dopĺňali pestrú paletu rôznych druhov ocenení pre pedagogický i nepedagogický personál.

²⁰ Na porovnanie, kto udeľoval ocenenie - zoznamy ocenených: *Učiteľské noviny*, roč. 10, 1960, č. 13, s. 2-3.; *Učiteľské noviny*, roč. 19, 1969, č. 13, s. 3-4.

²¹ PES 2, c. d., s. 602

Obr. 6: Medzi ocenenými titulom Vzorný učiteľ bola napríklad aj učiteľka Jirina Pařízková, ktorá pôsobila na základnej škole na dnešnej Ostredkovej ulici v Bratislave a ocenená bola za svoju pedagogickú činnosť na poli výchovy k vlastenectvu či prácu so slabo prosievajúcimi žiakmi.

Obr. 7: Čestné uznanie udelené Jirine Pařízkovej Školskou a kultúrnou komisiou Západoslovenského krajského národného výboru.

Ďalšie vyznamenania udeľované ministrom školstva

Od roku 1979 udeľoval minister školstva SSR tituly **Zaslúžilý pracovník v rezorte školstva** a **Vzorný pracovník rezortu školstva** za „*Najlepšie pracovné výsledky, pracovnú iniciatívu, angažovanosť*

a politická prácu pracovníkov v rezorte školstva“ a to pri príležitosti životných a pracovných jubileí kandidátov na ocenenie pracujúcich najmenej desať rokov v rezorte. Do roku 1982 bolo udelených 332 titulov pre zaslúžilých pracovníkov rezortu školstva a 719 titulov pre vzorných pracovníkov rezortu školstva²².

²² PES 2, c. d., s. 38.

Obr. 8: Plaketa udelená prof. Emilovi Stračárovi Za zásluhy o rozvoj školstva v okrese Poprad, vydaná Okresným národným výborom v Poprade.

Za mimoriadne aktívnu činnosť pri budovaní socialistického školstva mohol minister školstva na základe nariadenia predsedu vlády SSR č. 80 z roku 1978²³ udeliť jednotlivcom alebo pracovným kolektívom mimo pôsobnosti ministerstva školstva čestné uznanie **Za zásluhy o rozvoj školstva**. Do roku 1982 ho získalo 53 jednotlivcov a pracovných kolektívov.

Udeľovaná bola aj **Cena ministra školstva SSR** za vynikajúce výsledky vo vedeckovýskumnej činnosti, ktorá sa z titulu svojej povahy týkala predovšetkým vysokoškolských pedagógov a iných vedeckých pracovníkov.

Najvyššie štátne vyznamenania

Popredným predstaviteľom pedagogiky, školstva a kultúrno-osvetovej činnosti sa udeľovali aj najvyššie štátne vyznamenania, ktoré udeľoval prezident republiky kolektívom i jednotlivcom obvykle pri príležitosti osláv rôznych pamätných dní a výročí.²⁴

Súčasťou osláv Dňa učiteľov sa stalo aj udeľovanie štátnych vyznamenaní Rad práce, Za vynikajúcu prácu či Za zásluhy o výstavbu (t.j. za dlhoročnú činnosť a za aktívnu politicko-spoločenskú angažovanosť; udeľované jednotlivcom i kolektívom).

Obr. 9: Odznaky k oceneniam Zaslúžilý pracovník v rezorte školstva a Vzorný pracovník v rezorte školstva.

²³ https://www.slov-lex.sk/static/pdf/1978/80/ZZ_1978_80_19780704.pdf zo dňa 11.4.2022. Podobné uznanie sa v Českej socialistickej republike začalo udeľovať o štyri roky neskôr, vid' https://www.slov-lex.sk/static/pdf/1982/76/ZZ_1982_76_19820901.pdf zo dňa 13.4.2022.

²⁴ PES 2, c. d., s. 157-158.

Obr. 10: Prvým laureátom štátneho vyznamenania Rada práce bol z radov učiteľov vynikajúci pedagóg Peter Uhlík (1906 – 1954), ktorý stál okrem iného pri zrode matematickej olympiády. Ocenenie získal krátko pred svojou smrťou v roku 1954 najmä za svoju odbornú činnosť vo vyučovaní matematických vied. V roku 1965 bol ocenený aj prof. Karol Stráňai (1905-1999), zakladateľ teórie telesnej výchovy na Slovensku.

Obr. 11: V roku 1969 udelil prezident ČSSR Ludvík Svoboda PhDr. Vladislavovi Ružičkovi, CSc. vyznamenanie Za vynikajúcu prácu za celoživotnú prácu pri výchove učiteľov a rozvoji pedagogiky na Slovensku.

Obr. 12: Štátne vyznamenanie Za zásluhy o výstavbu mohli získať aj kolektívy alebo inštitúcie. Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici bola nositeľkou tohto vyznamenania od roku 1980.

Štátnu cenu Klementa Gottwalda¹ (udeľovanú pri príležitosti štátneho sviatku dňa 9. mája), ako najvyššiu formu ocenenia tvorivej činnosti vo vede, technike a umení, získali za vedeckú prácu v oblasti pedagogiky vysokoškolskí pedagógovia: v roku 1948 prof. Ondrej Pavlík, DrSc. (1916 – 1996),² v roku 1970 aj prof. Emil Stračár, DrSc. (1923 – 1981) a v roku 1977 prof. Gustáv Pavlovič, DrSc. (1907 – 1990),³ ktorí výrazne prispeli k rozvoju pedagogiky na Slovensku.

Ďalšie pedagogické ocenenia vysokoškolských učiteľov

Okrem vyššie spomenutých vyznamenaní sa vysokoškolských pedagógov alebo kolektívov týkali aj ocenenia (vo forme medailí, pamätných plakiet, diplomov a čestných uznaní) udeľované rektormi či dekanmi a ktoré tvorili akúsi samostatnú kategóriu pedagogických ocenení.

Tieto ocenenia mohli mať napríklad formu udelenia čestného titulu Vzorný pracovník alebo Zaslúžilý pracovník, udelenie ocenenia Za zásluhy, Za zásluhy o rozvoj (konkrétnej fakulty) a podobne. Obvykle sa udeľovali pri významných jubileách či odchode do dôchodku za zásluhy po dlhoročnom pôsobení na danej vysokej škole alebo pri dosiahnutí výraznejšieho úspechu v oblasti vedecko-výskumnej alebo pedagogickej práce.

Obr. 13: Odznaky patriace k čestnému titulu Vzorný pracovník (Vysoká škola technická v Košiciach) a Zaslúžilý pracovník (Vysoká škola veterinárska Košice).

¹ Štátna cena bola udeľovaná od r. 1948, resp. 1950 a pomenovaná podľa K. Gottwalda v roku 1951 alebo 1955 – rôzne zdroje uvádzajú rôzne roky.

² Ondrej Pavlík (1916 – 1996) cenu získal v roku 1948 ako jeden z tvorcov vtedajšej školskej politiky a školských reforiem. Bol autorom viacerých vedeckých monografií a encyklopedických diel, redaktorom niektorých pedagogických časopisov a zároveň bol aj výrazným exponentom politiky KSS.

³ Gustáv Pavlovič (1907 – 1990) – o. i. bol rektorom Vysokej školy pedagogickej v Bratislave (1953-59), riaditeľom Ústavu experimentálnej pedagogiky SAV (1973 – 80), podieľal sa na vzniku niekoľkých vysokých škôl, Štátneho pedagogického ústavu a niekoľkých pedagogických časopisov.

Obr. 14: Vľavo medaila Za zásluhy, Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene; vpravo medaila Za zásluhy o rozvoj Vysokej školy ekonomickej v Bratislave (2. polovica 70. rokov).

Po roku 1990

Po zmene režimu v roku 1989, resp. od roku 1990, kedy boli predchádzajúce vyznamenania zrušené zákonom č. 404/ 1990 Zb., prišlo na istý čas k útlmu odovzdávania pedagogických ocenení.

V roku 1999 túto tradíciu obnovil vtedajší minister školstva SR Milan Ftáčnik. Prirodzene, hlavným kritériom ocenenia je odborné pedagogické pôsobenie učiteľov. Pedagógovia získavajú Veľkú medailu sv. Gorazda a Malú medailu sv. Gorazda, ktoré v súčasnosti predstavuje najvyššie rezortné ocenenie.⁴ Učiteľská práca je oceňovaná aj Plaketami J. A. Komenského, ktoré môžu odovzdávať zriaďovatelia škôl (na vysokých školách rektori) svojim pedagógom.

Obr. 15: Veľká medaila sv. Gorazda a Malá medaila sv. Gorazda. Zdroj: TASR, uverejnené v: <https://regiony.zoznam.sk/lubyova-ocenila-najlepsich-z-najlepsich-medaile-sv-gorazda-maju-novych-majitelov/> zo dňa 10.4.2022.

⁴ https://www.mtf.stuba.sk/buxus/docs/doc/informacie_o/vnut_vztahy/ocenenia/2_ceny_ministerstiev.pdf zo dňa 10.4.2022

Záver

V zbierkovom fonde Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP) sa nachádza pomerne rozsiahla zbierka medailí a odznakov⁵ z rokov 1953-1989, ktoré majú podobu niektorého z už spomenutých pedagogických ocenení a ktoré ich laureátom mohol udeliť prezident, vláda, minister školstva, orgány štátnej správy (krajské, okresné, obvodné, mestské a miestne národné výbory) alebo hodnostári vysokých škôl.

V múzeu sú najviac zastúpené ocenenia pedagógov pôsobiacich vo vysokoškolskom prostredí – tento fakt možno zdôvodniť ich aktívnou činnosťou nielen v oblasti samotného vzdelávania, ale aj vo vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti, ktorá je prirodzene spojená s ich účinkovaním na vysokej škole. Na druhej strane – v múzeu je početne menej uložených ocenení, ktoré získali učitelia základných a stredných stupňov škôl. Disponuje však niekoľkými diplomami, listinami či preukazmi, ktoré potvrdzovali udelenie jednotlivých vyznamenaní a boli odovzdané s príslušnou medailou.

Okrem toho sa vo fonde MŠaP nachádzajú medaily získané v rámci cielenej akvizíčnej činnosti zameranej na školské medaily – časť týchto medailí nebola udelená nikomu menovite, ale slúži ako vzor ocenenia, ktoré daná vysoká škola mohla udeliť svojim pedagógom.

Z uvedeného je zrejmé, že v Múzeu školstva a pedagogiky je zhromaždená prevažná väčšina typov pedagogických ocenení, ktoré laureáti získali za pôsobenie v rezorte školstva. Vyznamenania a ocenenia boli pre ich nositeľov výrazom ocenenia ich často náročnej pedagogickej práce a slúžili aj ako možná motivácia pre ich ďalšie pedagogické pôsobenie. Zároveň sú dôkazom toho, že štátne orgány prejavovali z rôznych dôvodov (vrátane ideologických) záujem o ocenenie učiteľov, čím vyjadrili vďaka nielen za roky strávené za školskou katedrou a za úsilie, ktoré venovali výchove a vzdelávaniu nastupujúcej mladej generácie.

Literatúra:

Kol.: Pedagogická encyklopédia Slovenska 1. (PES 1) Bratislava: Veda, 1984, 743 s.

Kol.: Pedagogická encyklopédia Slovenska 2. (PES 2) Bratislava: Veda, 1985, 702 s.

Kudláčová, Blanka (ed): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2017, 212 s. ISBN 978-80-568-0062-1.

Kudláčová, Blanka (ed): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2018, 244 s. ISBN 978-80-568-0123-9.

Michalička, Vladimír: Medaila Jána Amosa Komenského. In: *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 28 – 29. ISSN 1338-693X.

Michalička, Vladimír: *Školské medaily v zbierkach Múzea školstva a pedagogiky*. Bratislava: CVTI SR – MŠaP, 2017, 157 s. ISBN 978-80-89354-87-0.

Učiteľské noviny, roč. 9, 1959, č. 1, 8 s.

Učiteľské noviny, roč. 10, 1960, č. 13, 6 s.

Učiteľské noviny, roč. 19, 1969, č. 14, 4 s.

Mgr. Jana Nenčevová Hradská
jana.hradska@cvtisr.sk

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc., PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc.

⁵ Celkový počet medailí a odznakov činí 606 evidenčných čísel. Z toho približne 60 kusov môžeme zaradiť medzi pedagogické ocenenia z rokov 1953-1990.

ŠTUDENT A UČITEĽ: K VZŤAHU ONDREJA PAVLÍKA A VLADISLAVA RUŽIČKU

Vladimír Michalička

Abstrakt: Príspevok prináša ukážky mnohoročnej korešpondencie medzi Ondrejom Pavlíkom a Vladislavom Ružičkom z fondu Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice. Ide o korešpondenciu v rozmedzí rokov 1939 - 1972, v ktorej sa študent učiteľského ústavu prihovára svojmu triednemu učiteľovi.

Kľúčové slová: Ondrej Pavlík, Vladislav Ružička, korešpondencia

Abstract: Contribution brings demonstration many years standing correspondence between Ondrej Pavlík a Vladislav Ružička from fund of Literaly archives of Slovak National Library. It's matter of correspondence in the years 1939 – 1972, in which the student of teacher's institute in Lučenec speaks to his class master.

Key words: Ondrej Pavlík, Vladislav Ružička, correspondence

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice uchováva malú kolekciu korešpondencie, ktorú PhDr. Vladislavovi Ružičkovi, CSc. v rokoch 1937 – 1972 adresoval akademik Ondrej Pavlík. Tieto dve osobnosti slovenskej pedagogickej vedy – ako o tom svedčí korešpondencia – boli v takmer štyridsaťročnom osobnom, pracovnom i písomnom kontakte.

Prepis rukopisov a strojopisov Pavlíkových listov uverejňujeme presne podľa originálu, opravili sme len niekoľko preklepov. Originály listov sa nachádzajú v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice Martin, fond Vladislav Ružička, sign. 89 B 3.

PhDr. Vladislav Ružička, CSc. (30. január 1894 Drozdov, ČR – 4. marec 1973 Martin)¹ bol jeden z prvých českých učiteľov, ktorí prišli pomáhať pri budovaní slovenského školstva a rozvíjaní pedagogickej vedy. V rokoch 1931 – 38 pôsobil ako učiteľ a neskôr riaditeľ Československého štátneho koedukačného učiteľského ústavu v Lučenci. Jednotlivé listy a pohľadnice Ondreja Pavlíka dokladajú úprimný priateľský vzťah študenta, neskôr popredného pedagogického pracovníka k triednemu učiteľovi v poslednom desaťročí existencie Československej republiky, ktorý trval do konca sedemdesiatych rokov 20. storočia.

Ondrej Pavlík (1. 4. 1916 Zvolenská Slatina, okr. Zvolen – 19. 12. 1996 Bratislava) nastúpil v školskom roku 1932/33 do prvého ročníka Štátneho učiteľského ústavu v Lučenci. V roku 1936 štúdium úspešne ukončil maturitnou skúškou a od ďalšieho školského roku nastúpil na svoje prvé učiteľské miesto na dvojtriednej Štátnej ľudovej škole v Ochtinej (školský inšpektorát Rožňava). Po niekoľkých mesiacoch napísal svojmu triednemu učiteľovi V. Ružičkovi prvý niekoľkostránový list, v ktorom zhrnul dojmy zo svojho účinkovania za učiteľskou katedrou.

V úvode listu ho oslovuje „Vážený pán profesor.“ Následne uvádza, že je plný pochyb a rozčarovania z pomerov na svojej prvej učiteľskej stanici. Zvlášť sa V. Ružičkovi sťažuje na bezmocnosť pri riešení mnohých pedagogických otázok, o ktorých sa na ústave neučilo. Rovnako za vážny problém považoval nedostatok finančných prostriedkov, ktorý nedovoľuje, aby si škola zabezpečila dostatok vhodných učebných pomôcok. Ďalší problém vidí O. Pavlík paradoxne v spolitizovaní školy, čím naznačuje, že sa nemôže pred školským inšpektorom verejne prezentovať svojim komunistickým presvedčením. Pochvalne sa vyslovuje na margo knihy Filozofické základy pedagogiky (1936) z pera Sergeja Hessena (1887 – 1950), ruského filozofa a pedagóga. V liste Hessenovo dielo vyzdvihuje, avšak po roku 1948 sa už k nemu vyjadroval rezervovane. (List č. 1).

¹ Podrobnejšie: Mátej, Jozef: *Nad životným dielom PhDr. Vladislava Ružičku, CSc.* In: Ružička, Vladislav: Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70-te roky 18. storočia). Bratislava: SPN, 1974, s. 4 – 18.

Po roku 1945 sa Ondrej Pavlík etabluje ako významný znalec a priekopník socialistického školstva a komunistickej výchovy. Odkazujú na to dve jeho publikácie vychádzajúce v tom istom roku: Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky so zreteľom na školu povinnú (Bratislava: SAVU, 1945) a Návrh na reformu školského systému (Bratislava: ŠN, 1945), v ktorých sformuloval základné princípy budovania socialistického školstva a predstavil vzor – sovietske školstvo a teóriu komunistickej výchovy, ktorý mal byť vodidlom pri ich implementácii do československých pomerov. Stál krátko nielen na poste povereníka Slovenskej národnej rady pre školstvo a osvetu, neskôr zástupcu povereníka (1945 – 48), ako povereník informácií a osvetu (1948 – 50) s angažovanosťou v početných stranických, politických a parlamentných funkciách a vysokoškolský učiteľ. Vladislav Ružička sledoval pomerne strmý rast svojho študenta a v tom čase uverejnil v Pedagogickom zborníku pozitívnu recenziu o jeho knižných monografiách Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky a Vysoké školy v Sovietskom sväze.²

V rokoch 1953 – 55 stál Ondrej Pavlík na čele Slovenskej akadémie vied a zároveň inicioval vznik a viedol prvé pracovisko pre základný výskum v pedagogike – Pedagogický kabinet SAV (1955 – 58). Zriadil v ňom aj oddelenie dejín pedagogiky. V odpovedi na blahoželanie k zvoleniu za predsedu Slovenskej akadémie vied s úprimnou vďakou pripomína V. Ružičkovi, že práve jemu vďačí za to, že vzbudil u neho záujem a lásku pre pedagogiku a tým usmernil jeho vedeckú aj životnú dráhu. Patetizujúco mu odpovedá, že táto funkcia mu umožňuje na najzodpovednejších miestach pomáhať pri rozvoji slovenskej vedy, pri výstavbe socializmu. Nezištne podal ruku svojmu bývalému triednemu profesorovi z učiteľského ústavu a prijal ho ako interného aspiranta spomenutého pracoviska, ktorému odporúča spracovať „pedagogické otázky v národnej knižnici.“ Ružička obhájil svoju dizertačnú prácu Dejiny metód počiatočného čítania na Slovensku dňa 25. septembra 1958 na pôde PK SAV. Oponentmi boli Josef Váňa z Prahy a Juraj Čečetka. Na základe kladného hlasovania komisia navrhla mu udeliť vedeckú hodnosť kandidát pedagogických vied.³ Publikácia Dejiny slovenského šlabikára (Bratislava: SPN, 1966) vyšla v prajnejších šesťdesiatych rokoch. (List č. 2).

V lete roku 1956 posla O. Pavlík V. Ružičkovi V. pohľadnicu z Moskvy, kde sa zúčastnil rokovania Akadémie pedagogických vied ZSSR a Ukrajinskej SSR. (Pohľadnica č. 3).

O tri roky neskôr V. Ružička opäť blahoželal O. Pavlíkovi – tentoraz – k zvoleniu za čestného dopisujúceho člena Bulharskej akadémie vied. V odpovedi Ružičkovi (oslovuje ho ako milého priateľa a učiteľa – tak sa mu bude prihovárať do konca života) ďakuje za blahoželanie. Odpoveď píše pod vplyvom atmosféry v roku 1956 uskutočneného XX. zjazdu KSSZ, na ktorom Chruščov odhalil Stalínov kult osobnosti a jeho dôsledky. Pavlík sa domnieval, píše V. Ružičkovi, že sa vyvodí konzekvencie z tohto zjazdu a potom sa nám bude všetkým „oveľa lepšie pracovať.“ Neskoršie roky ukázali, ako tragicky sa O. Pavlík mýlil. V nejednom liste pozdravuje aj Ružičkovu manželku, pričom ju označuje ako „milospani“ a Podpisuje sa ako Ondrej. (List č. 4).

Koncom roku 1957 O. Pavlík svojmu profesorovi ďakuje za novoročný pozdrav a rovnako mu praje rok „lepší a šťastnejší ako starý rok.“ List sa nesie už v oveľa chmúrnejšom duchu, keďže mu zomrela matka, ale najmä, že bol pre kritické vyjadrenia na čelných predstaviteľov ÚV KSS vylúčený z radov členov KSS pre kritický postoj k politickým procesom z obdobia kultu a dostal zákaz pedagogického pôsobenia na vysokej škole.⁴ Napriek tomu s úľavou konštatuje, že situácia okolo Pedagogického kabinetu sa upokojila, na jeho čelo bol zvolený jeho bývalý učiteľ z meštianskej školy Gustáv Pavlovič, jeho terajší kolega a blízky priateľ. Pedagogický kabinet sa mal zrušiť, prípadne zlúčiť s Výskumným ústavom pedagogickým. Predpokladal, že v krátkom čase sa uskutoční aj obhajoba Ružičkovej dizertačnej práce, čo sa aj stalo. Odporúča svojmu učiteľovi prečítať novovydané životopisné spomienky Gustáva Zechentera-Laskomerského. Vyslovuje istú spokojnosť

² Pedagogický zborník, 1947, č. 2, s. 114 – 115 a 115 – 116.

³ Podrobnejšie: Michalička, Vladimír: Krátky život Pedagogického kabinetu SAV (1955 - 1958). In *Historia scholastica*. V tlači.

⁴ *Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 11.

s novým pracovným zadelením na Výskumnom ústave pedagogickom, kde sa venuje teórii výchovy, ale je nespokojný s tempom svojej práce. (List č. 5).

V krátkom liste ďakuje za novoročné blahoželanie a opätovne zdôrazňuje, že práve za jeho starostlivého dohľadu ukončil pred 30 rokmi štúdium na učiteľskom ústave. (List č. 6).

V roku 1966 si v odpovedi na list V. Ružičku s vďačnosťou spomína, že pred tridsiatimi rokmi ho „púšťal na krídla (a mňa na krídla pedagogického záujmu, ktorý ma dosiaľ ženie).“ Záver krátkeho listu je mierne optimistický. Mohla to byť reakcia na to, že sa presadil na pracovisku a bol v tom roku poverený vedením oddelenia teórie výchovy vo Výskumnom ústave pedagogickom. Už predtým mohol po niekoľkoročnej nútenej odmlke publikovať spomínanú *Mravnú výchovu* (bez uvedenia jeho mena na prebale knihy), najmä však novátorskú prácu *Automatizácia a škola* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963). (List č. 6).

Opätovne ďakuje V. Ružičkovi za blahoželanie k päťdesiatinám a jeho „až privysoké“ hodnotenie dovtedajšej práce. Znovu pripomína, že práve on prebudil u neho záujem o pedagogiku a pripája presvedčenie, že „v mojej práci je pokračovanie práce Tvojej.“ (List č. 7).

Listom z novembra 1966 informuje svojho triedneho profesora, že mu posielala na vyplnenie žiadané dotazníky k výskumu mravných postojov. Teší sa, že bude mať možnosť v krátkom čase sa s ním stretnúť. (List č. 8).

S radosťou prijíma od V. Ružičku jeho historicko-pedagogickú monografiu *Dejiny slovenského šlabikára* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1966), ktorá z veľkej časti vznikala na Pavlíkom vedenom Pedagogickom kabinete SAV. Doslova píše: „... aspoň niečo z plodov Tvojej usilovnej práce sa dostáva na svetlo.“ Informuje Ružičku o vzniku nových školských orgánov – komisií pre pedagogiku v Prahe a Bratislave. Na pôde slovenskej Komisie SAV a Povereníctva školstva SNR neoficiálne loboval za riešenie neuspokojivej situácie pri vydávaní historicko-pedagogických prác, konkrétne Ružičkom pripravovanú *Gymnaziológiu*. Pavlíkovu výzvu si osvojili aj Ľ. Bakoš⁵ a G. Pavlovič. (List č. 9).

Pohl'adnicou z Washingtonu informuje V. Ružičku, že je pred ukončením študijnej cesty v USA, pričom navštevuje univerzity, vysoké školy a pedagogické pracoviská. Študijný pobyt v USA uskutočnil Ondrej Pavlík aj s manželkou v školskom roku 1968/69. Z pobytu v USA vznikol vo vtedajšej Československej televízii 21-dielny seriál *Pri šálke kávy*, kde sa vyjadroval k otázkam každodenného života Američanov, našich krajanov, automobilizmu, politickému zriadeniu, najmä však o americkom školstve. (Pohl'adnica č. 10).

Posledný list Ondreja Pavlíka Vladislavovi Ružičkovi je z roku 1972, keď O. Pavlík už pôsobil ako vysokoškolský učiteľ na Katedre pedagogiky FFUK. To už mal za sebou turbulentné roky 1968 – 1969. Za niektoré názory z tohto obdobia bol napádaný s úmyslom likvidovať ho politicky i vedecky. Po odrazení všetkých útokov sa podieľal na viacerých krokoch normalizačnej školskej politiky, s ktorou mal tiež občasné strety. Na Filozofickej fakulte pôsobil v rokoch 1971 – 1985 a potom ešte ako profesor-konzultant do roku 1989. Ďakuje Vladislavovi Ružičkovi za zaslanie Rezikovej *Gymnaziológie* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971), ktorú preložil a opatril historicko-kritickými poznámkami. V liste mu blahoželá ku knihe, ktorou „vykonal pre slovenskú pedagogiku a slovenský národ“ mimoriadnu prácu. Dodáva, že „*Gymnaziológia je však sťa mocný, ťažký balvan vložený do stále sa ešte len začínajúcej stavby slovenskej pedagogiky*.“ Oceňuje, že sa nedal od práce odradiť znechucovaním, ktoré si musel pri tom prežiť.⁶ Konštatuje, že leví podiel na knihe má aj jeho „*dobrá, vzácna pani*“. Informuje ho, že pripravil obsiahlejšiu štúdiu, pre ktorú však nemá vydavateľa. Práca *Vedecko-technická revolúcia a výchova* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1973) vyšla v nasledujúcom roku. V závere listu perom dopisuje poďakovanie za knihu a obom Ružičkovcov srdečne pozdravuje. (List č. 11).

⁵ Bakoš, Ľudovít (1919 - 1974) jeden z popredných slovenských pedagógov, ktorý sa venoval aj histórii pedagogiky.

⁶ Kniha je dnes klasickým dielom z oblasti dejín pedagogiky na Slovensku. Pozri recenziu Mátej, Jozef: *Gymnaziológia : dejiny gymnázií na Slovensku* / Ján Rezik, Samuel Matthaëides ; z latinského originálu *Gymnasiologia* preložil, historicko-kritickými poznámkami opatril a úvod napísal Vladislav Ružička. In *Jednotná škola*, 24, 1972, č. 6, s. 572 – 573.

Z mnohoročnej korešpondencie je zrejmy úprimný vzťah O. Pavlíka k svojmu bývalému triednemu učiteľovi a neskôr kolegovi. Viackrát mu vyjadril vďaku za to, že ho viedol pri štúdiu pedagogiky a tak ovplyvnil jeho ďalšie profesijné smerovanie. Na druhej strane oceňoval vedeckú tvorbu svojho profesora a pri každej možnej príležitosti vyzdvihoval prínos jeho publikovaných diel.

Edícia korešpondencie

1.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi, Ochtiná, 13. január 1937

Vážený pán profesor,

plním úmyselne neskoro sľub, ktorý sme Vám dali všetci pri odchode. Nechcel som písať skôr, lebo pri vstupe do života nahrnie sa na človeka mnoho vecí, ktorým nerozumie alebo nestačí prehliadnúť.

Svoje dosavadné skúsenosti rozdeľujem kvôli prehľadu do troch skupín: skúsenosti z triedy a zo života. V škole som nepocítil povestného rozdielu medzi teóriou a praxou. Ešte na chodbách ústavu, počas spôsobieliek často som počúval: „Všetky ideály, ktoré ti bijú do hlavy sú nemožnosti, lebo z nich sa uskutočniť nič a vyššie vzdelanie, všetci budete učiť ako starí.“ Neveril som vtedy tomu a zvedave som čakal, kto bude mať pravdu: oni, či ja? Teraz ešte pevnejšie neverím, že by bol vo výchove tragický rozdiel medzi ideálom a jeho realizáciou (rozdiel tu akýsi je, ale ten vyplýva prirodzene z ďalšej analýzy), ale predsa učím tak ako „starí“. Že prečo, hneď vysvetlím, prv ešte niečo poznamenám k vzniku rozporu medzi ideálom a skutočnosťou. Dľa môjho názoru vzniká u teoretika celkom neteoretického, nevedeckého. Mladý učiteľ sa vytrvale ale díva k svojim ideálom, ale nepovšimne si momentu, ktoré budú jeho úsilie brzdiť. Nepomyslí si, že to, čo je vo fyzike (dráha člnku, ktorý mieri k určitému miestu na druhom brehu musí byť výslednicou rôznych síl a pohybu), opakuje sa i v úsilí za určitým výchovným cieľom, ale v pomeroch o mnoho zložitejších. Vo fyzike účinkovali na člnok sily len dve, vo výchove ich je o mnoho viac a keď chce vychovávateľ dosiahnuť svoj cieľ, musí ich poznať a zosiliť tak, aby ich paralyzoval

Poznať sily, ktoré budú pôsobiť vo výchove, musí vopred. Aby však vedel dokázať toto, musí mať omnoho vyššie vzdelanie, než ho má z učiteľského ústavu.

Na ústave dozvedeli sme sa len ciele, ideály, ku ktorým má naša výchovná cesta smerovať, ale nemohli sme sa tam naučiť všetko, čo je na túto cestu potrebné.

Výchova duše (niečo ohromne zložitého) predpokladá hlboké štúdium, ktoré sme však neprekonali. Keď ochorie sedliakovi na dedine teľa, zavolá si k nemu človeka s akademickým vzdelaním, keď však potrebuje liečiť dušu svojho dieťaťa, pošle toto len k nedoukovi. Z tohto už asi vidíte, prečo učím ako „starí“. Keby som len z 90 % chcel dosiahnuť ideály, ktoré ste mi dali, spotreboval by som k príprave (na vyučovanie) všetok svoj voľný čas, snád' i noc, a ešte by to bolo len pochybných 90%! Len teraz človek vidí, že alebo nevie nič, alebo len povrchne. Ale štúdium a prípravy by ma nestrašili, veď i tak stále študujem. Druhá vec sú pomôcky a vôbec peniaze. Ako akýsi Úlehla⁷ dokazuje v Lid/ových/ novinách, že bez nástrojov nemôže veda napredovať, tak nemôže urobiť ani krok bez pomôcok naša škola. Viem, že sa ešte stále nájdu hlupáci, ktorí hovoria, že takéto veci premôže „nadšený idealizmus“. Ale tým by sa už konečne zišlo zapchať ústa. To snád' bolo možné pre sto rokmi, ale nie dnes, kedy pedagogika zmnohonásobila svoje požiadavky, ale kedy učiteľovi zostali stále tie isté pomôcky (skoro žiadne). Naša spoločnosť je až hnusne materialistická a často sa mi zdá, že si nechce priznať materializmus len preto také prípady, ako sú napríklad vo výchove pomôcky (aby sa nič nemuselo dať). Verte, pán profesor, že sa často ten najmizernejší ideál v škole rozbije o mizerných výchove pomôcky (aby sa nič nemuselo dať). Verte, pán profesor, že sa často ten najmizernejší ideál v škole rozbije o mizerných pár halierov, a nepomôže pri tom ani

⁷ Josef Úlehla (1852 – 1933), moravský učiteľ, pedagóg, propagoval vysokoškolské vzdelávanie učiteľov.

najzbesilejší idealizmus! Hlavne tieto dve veci mi zabraňujú učiť dľa svojich predstáv, ideálov: nedostatočné vzdelanie, peniaze. Viem, že učím často špatne, bolí ma to, ale nevládzem inak.

K týmto dvom bolestiam sa družia ďalšie. Ako snád' pamätáte, učím na dvojtriedke a práve typ menejtriednych škôl je v našom pedagogickom svete skoro úplne ignorovaný, ačkoľvek prevažne procento našich škôl je menejtriedok. Ja napr. nemôžem využiť ani jednej knižnej pomôcky. To je veľmi vážne a mimo toho znovu a znovu si pripomínam Vaše, že naša pedagogika je príliš teoretická. Bolo by⁸ potrebné aspoň polovicu úsilia, ktoré je venované často planému teoretizovaniu, zapriať do služby povznesenia školy a praxe.

Ak sa mi nepáči škola, tak mimoškolského života sa priamo hrozím. Učiteľ na žiadny pád nesmie mať svoje presvedčenie. Musí byť takého presvedčenia ako inšpektor, i politického. Naše školy (z vlastnej skúsenosti) sú hojne prepolitizované a vlna klerikalizmu je dľa úsudku starších učiteľov väčšia ako bola pred vojnou. Toto snád' neveríte, ale rozhodne by ste sa nad tým zamysleli, čo by som Vám raz povedal. Hovorím, hrozné, čo sa robí so školou a učiteľom na dedine.

Nechcem tu písať o týchto veciach, radšej niečo o mimoškolskej práci. Preštudoval som už doteraz niekoľko pedagogických kníh, ale najviac ma z nich zaujali: Filozofické základy pedagogiky od Hessena.⁹ Krásna kniha. Mimo toho študujem ruštinu a teraz už čítam i ruské knihy a časopisy (Na putjach novej školy, Krupskaja). Pri četbe mi ožívajú Vaše prednášky. Poznáte snád' moju povahu a viete, že sa rád učím. Zprvu som chcel usmerniť svoju pracovitost' k ideálu vzdelaného učiteľa.¹⁰ Pri dnešných skúsenostiach sa mi toto už nevidí. Význačná moja vlastnosť je snád' ctižiadost', a tá nenachádza tým uspokojenia. Vzdelaný učiteľ sa nijako nerozlišuje od nevzdelaného a je oceňovaný zasa len inšpektorom, ktorý je v 80% nevzdelanejší, ako jeho učelia (snaživí).

Preto už na začiatku školského roku som sa informoval u Dr. Havlíčka, či by som nemohol študovať na prír/odovedeckej/. fakulte. Študovať by som po nejakých skúškach mohol, ale medzi tým som spozoroval, že, bohužiaľ, nemám žiadnych peňazí a nemôžem preto opustiť nadobudnutú službu. Neskôršie som sa prezvedal, či by nebolo možno na prír /odovednej/. fakulte študovať tak, že by som nemusel byť v Prahe (Brne) a nemusel opustiť službu. Nejde ani to.

Mojou poslednou nádejou je fakulta filozofická. Ohľadom tejto mám k vám túto prosbu: 1. Je možné pri nej domáce štúdium? (s občasnými skúškami), 2. ktoré odbory (a kombinácie) možno študovať? (Možná je pedagogika s dejepisom?).

Pravdepodobne budem potrebovať rozdielnu skúšku pre strednú školu. Skúška z latiny je istá, ale neviem, čo s ostatnými modernými jazykmi? Najdôležitejšie je, aby bolo možné domáce štúdium! Nevie, či je to u mňa len ctižiadost', ale veľmi sa mi chce učiť. Ale je táto ctižiadost' nemravná? Pán profesor, poraďte mi v týchto veciach a budem Vám zaviazaný povďačnosťou.

Viem, že žiadať od Vás odpoveď je pri veľkom množstve Vašich žiakov obťažovaním, a preto dlho som sa odhodlával k svojej prosbe, inak som však¹¹ nemohol urobiť.

V najhlbšej úcte zostáva Váš žiak Ondrej Pavlík.

Pozn.: Na obálke je adresa: Váž. p. Dr. Vladislav Ružička, profesor, Lučenec. Št(átny učiteľský) ústav. List je písaný perom.

2

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi, Bratislava, 14. júl 1953

Vážený súdruh profesor,

⁸ Slovo je vložené do textu.

⁹ Sergej Hessen (1887 – 1950), ruský filozof a pedagóg, v rokoch 1921 -36 pôsobil aj v Československu. Autor diela Filozofické základy pedagogiky (1936), Svetový názor a pedagogika (1936) a i. V liste Hessenovo dielo vyzdvihuje, ale po roku 1948 sa k nemu vyjadroval záporne.

¹⁰ Pôvodne človeka, preškrtnuté na učiteľa.

¹¹ Slovo je vložené do textu.

d'akujem Vám a Vašej váženej manželke za blahoprianie k vymenovaniu za člena a predsedu Slovenskej akadémie vied.¹² Že sa tak stalo, za to treba vo významnej miere d'akovať Vám, ktorý ste u mňa už v laviciach strednej školy, učiteľského ústavu v Lučenci v r. 1932 – 1936 vzbudili záujem a lásku pre pedagogiku a tak vlastne usmernili moju vedeckú aj životnú dráhu.

Prijmite preto moju srdečnú vďaku aj za to, že dnes môžem na najzodpovednejších miestach pomáhať pri rozvoji slovenskej vedy, pri výstavbe socializmu v našej drahej vlasti.

Ak by ste mali záujem o prácu v oblasti histórie slovenskej pedagogiky, myslím, že by bolo potrebné znova o veci pouvažovať. Práve teraz sme navrhli, aby sa zriadilo osobitné oddelenie pre históriu pedagogiky pri Štátnom pedagogickom ústave, ktorý je tiež pracovne začlenený do Akadémie.¹³ Mohlo by sa uvažovať o internom i externom pracovnom pomere. Napr. spracovanie pedagogických otázok v národnej knižnici bola by veľmi vážna vec¹⁴.

So srdečným pozdravom pre Vás i Vašu manželku

Pavlík

Pozn.: List je písaný strojopisom na hlavičkovom papieri predsedu Slovenskej akadémie vied. Podpis „Pavlík“ je dopísaný perom.

3.

Pohl'adnica Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Moskva, 16. jún 1954

Srdečný pozdrav z prvej návštevy Československej a Slovenskej akadémie vied u Akadémie vied SSSR a USSR¹⁵ posielá Vám

Pavlík

Pozn.: Text je napísaný perom.

4.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava, 9. apríl 1956

Milý môj priateľ a učiteľ,

d'akujem Ti za blahoprianie k môjmu zvoleniu za čestného dopisujúceho člena Bulharskej akadémie vied.¹⁶ Tvoja pozornosť ma veľmi potešila.

Myslím, že ani Ty nemusíš dnes rezignovať. Vie sa dobre o Tvojej práci, ktorú si vykonal na Slovensku pred druhou svetovou vojnou a najmä tiež o tom, čo konáš skromne a starostlivo, často za veľmi ťažkých pomerov, po vojne. XX. zjazd KSSS Ti myslím dostatočne vysvetľuje mnohé predtým nevysvetliteľné záležitosti. Pevne verím, že sa skoro aj u nás vyvodí dôsledky z tohto zjazdu a potom sa nám bude všetkým oveľa lepšie pracovať.

Prosím, aby si prijal aj so svojou pani manželkou môj priateľský pozdrav

¹² Predsedom Slovenskej akadémie vied bol v rokoch 1953 – 55.

¹³ Pôvodne navrhované oddelenie histórie pedagogiky pri Štátnom pedagogickom ústave v Bratislave nakoniec bolo vytvorené, ale vzniklo v roku 1953 ako oddelenie novovzniknutého Pedagogického kabinetu Slovenskej akadémie vied (1955 – 1958).

¹⁴ Pravdepodobne sa jednalo o projekt (spoločne s Jánom Petrikovichom) Bibliografia knižnej a časopiseckej pedagogickej literatúry na Slovensku od najstarších čias do roku 1955. Išlo o pendant k Ríznerovej bibliografii slovenskej literatúry. Rukopis však nevyšiel, kartotečné lístky uchováva Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave.

¹⁵ O priebehu návštevy referuje In *Naša veda*, roč. 1, 1954, č. 8, s. 249 – 50.

¹⁶ Pozri bližšie: Akademik Ondrej Pavlík dopisujúcim členom Bulharskej akadémie vied. In *Naša veda*, roč. 3, 1956, č. 5, s. 234.

Ondrej

Pozn.: List je písaný na osobnom hlavičkovom papieri strojopisom. Podpis je dopísaný perom.

5.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava, 28. december 1957

Veľavážený súdruh profesor, milý Vladko,

veľmi pekne Ti ďakujem za pozdrav k novému roku. Veru, prial by som si, aby bol lepší, šťastnejší ako starý rok. Všeličo ma cezeň prenasledovalo, až do samého konca. Tesne pred vianocami zomrela mi matka, nedávno som sa vrátil zo Slatiny z pohrebu.

Dovoľ, aby som Tebe i milostivej pani zo srdca prial tiež šťastnejší nový rok 1958.

Veci, udalosti sa často nevyvíjajú, ako by sme si priali, dosť sa veľmi trápime. Možno i preto, lebo sme mali naivnú predstavu, akoby po určitej sociálnej udalosti (zlome), sa všetko malo hladko, bez boľastí vyvíjať. Skutočnosť je iná, mnohé odveké ľudské nedostatky,¹⁷ trápenia neprestávajú, naopak po takýchto udalostiach sa ešte zhoršujú (napr. povahové kazy, zlé vlastnosti).¹⁸ Nedávno som čítal veľmi pekný vlastný životopis Zechenterov, vyšiel pod názvom Päťdesiat rokov slovenského života.¹⁹ Veľmi Ti ho odporúčam do pozornosti. Dá sa z neho veľa naučiť a poučiť aj pre dnešné časy.

Pedagogický kabinet už nikto nenapáda, všetko je v poriadku. Pavlovič je už schválený za predsedu vedeckej rady a vedúceho kabinetu.²⁰ Teraz už čím skôr preženieme aj Tvoju obhajobu a potom sa dohodneme aj o služobných otázkach, ktoré Ťa trápia.

Mne sa pracuje veľmi dobre. Nie som však spokojný s tempom svojej práce.²¹

Ešte raz Ťa srdečne pozdravujem

Pavlík

Pozn.: List je písaný perom na osobnom hlavičkovom papieri.

6.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava, 31. december 1965

Vážený môj priateľ a učiteľ,

veľmi Ti ďakujem, že si si na mňa spomenul. V budúcom roku bude 30 rokov od tých čias, ako si nás púšťal na krídla (a mňa na krídla pedagogického záujmu, ktorý ma dosiaľ ženie).

Verím, že ešte všeličo dobrého spolu vykonáme. Napriek všetkej zlobe!²²

Srdečne Ťa pozdravuje a ruky bozkáva Tvojej manželke

Ondrej

Pozn.: List je písaný perom na listovom papieri.

¹⁷ Slovo je vložené do textu.

¹⁸ V roku 1957 bol vylúčený z radov členov KSS, dostal zákaz pôsobiť na vysokej škole a jeho kontakty monitorovala Štátna bezpečnosť (ŠtB).

¹⁹ Zechenter-Laskomerský, Gustáv: *Päťdesiat rokov slovenského života I. II.* Bratislava: Tatran, 1974, 408 a 437 s.

²⁰ Podrobnejšie: Michalička, V.: *Krátky život Pedagogického kabinetu SAV (1955 - 1958)*, c. d., v tlači.

²¹ Zúčastnil sa pedagogickej konferencie v Prahe, jeho príspevok bol publikovaný vo východonemeckom i sovietskom pedagogickom časopise.

²² Mal na mysli zrejme ťahajúce sa problémy okolo jeho politickej rehabilitácii a vrátenie členskej legitímácie KSS. Stalo sa tak v roku 1968.

7.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava, 15. apríl 1966

Vážený môj priateľ a učiteľ,

ozaj mi dobre padlo Tvoje vysoké (až privysoké) ocenenie práce a pozdrav k päťdesiatinám. Musím však i pri tejto príležitosti zopakovať, že Ty si bol ten, ktorý si u mňa už na učiteľskom ústave v Lučenci svojou vzornou prípravou a vysokou erudíciou prebudil záujem o pedagogiku a tým ovplyvnil môj ďalší život. V mojej práci je pokračovanie práce Tvojej. Veľmi tiež ďakujem za pozdrav aj milostivej panej.

Súčasne si dovoľujem poslať svoj posledný diskusný príspevok z pedagogického seminára v Prahe, s čím sa tiež, mimo oblasť mravnej výchovy, stále zapodievam.²³

Srdečne ťa pozdravuje Tvoj Ondrej

Pozn.: List je písaný na bežnom papieri strojopisom, v hornom rohu je strojopisom napísaná odosielateľova adresa. Opäť je perom podpísaný ako Ondrej.

8.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava, 16. november 1966

Vážený priateľ,

písal mi Juro Paška, že máš záujem o náš inventárny dotazník pre výskum mravných postojov. Veľmi rád Ti ho posielam, aj pre rodičov, aj pre učiteľov. Súčasne Ťa prosím, aby si v zmysle pripojenej inštrukcie získal pre vyplnenie a odoslanie 4 rodičov; takých čo poznáš, ktorí Ti to ochotne urobia.

Nádejám sa, že sa túto sobotu stretneme. Počítam s Vami!

Srdečne Ťa pozdravujem

2 príl.

Ondrej

Pozn.: List je písaný strojopisom na hlavičkovom papieri Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. Perom pripojený podpis Ondrej. Príloha nebola priložená.

9.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava, 29. december 1966.

Vážený môj priateľ a učiteľ,

veľmi Ti ďakujem za Dejiny slovenského šlabikára²⁴ a pozdrav. Ozaj sa teším, že aspoň niečo z plodov Tvojej usilovnej práce sa dostáva na svetlo.

Ako som Ti už spomínal, začala sa činnosť Komisie ČSAV a MŠaK pre pedagogiku v Prahe a od nového roku začne obdobná komisia SAV a Pov. školstva v Bratislave. Hneď na začiatku, pravda, neoficiálne som hovoril o celkom neuspokojivej situácii pri vydávaní historicko-pedagogickej literatúry na Slovensku. V tejto súvislosti som nastolil najmä vydávanie tých prác, ktoré Ty robíš,

²³ Ide o problematiku vedecko-technickej revolúcie a výchovy. Pozri: Pavlík, Ondrej: Škola vo svetle vedecko-technickej revolúcie. In *Pedagogika*, roč. 17, 1967, č 2, s. 129 – 147.

²⁴ Ružička, Vladislav: *Dejiny slovenského šlabikára*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1966, 191 s.

alebo si začal robiť, či organizovať ešte v kabinete (Bibliografické,²⁵ Rezik). V najkratšom čase túto vec rozhybeme – aj Bakoš,²⁶ aj Pavlovič²⁷ zaujali veľmi kladné stanovisko, tiež si toho názoru, že aj komisie musíme využiť na to, aby sa táto dobrá vec presadila. (Snád' si ešte ani nepočul, len teraz táto správa prichádza: Pavlovičovi zomrela dcéra Jelka, lekárka, čo je od jari na študijnom pobyte v USA. Krutá rana pre rodičov. Bolo to veľmi inteligentné a krásne dievča).

Milý Vladko, i keď človek má často ruky sputnané, musí sa hýbať. Ty to vždy robíš, aj ja sa tak usilujem. Dúfam, že ešte predsa len spolu dačo dokážeme!

Prajem Tebe i Tvojej milej pani šťastlivý a dobrý rok.

Andrej

Pozn.: List je písaný plniacim perom.

10.

Pohl'adnica Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Washington, 1. máj 1969

Milý Vladko,

hádam vieš, že som od októbra v USA. Prešiel som mnohé mestá od východu na západ, navštívil som veľa univerzít a vys. škôl, pedagogických inštitúcií. Veľmi som so svojou cestou spokojný, teraz sme sa vrátili do W(ashingtonu) a začiatkom júna sa cez New York a Londýn vrátíme domov. Srdečný pozdrav pre teba a milostivú pani

Ondrej Pavlík

Pozn.: Text je napísaný perom jeho typickým rukopisom.

11.

List Ondreja Pavlíka V. Ružičkovi. Bratislava. 26. január 1972

Vážený priateľ, milý môj učiteľ,

Predvčerom som dostal od Teba Rezikovu Gymnaziológiu²⁸ a ponáhl'am sa, aby som Ti zo srdca blahoželal a súčasne aj poďakoval za veľkú prácu, ktorú si prekladom a starostlivou redakčnou prácou vykonal pre slovenskú pedagogiku i národ slovenský. Hneď na dúšok, ako som knihu dostal, som prečítal takmer tretinu textu (čítal som aj po nociach) a som nadšený Tvojou robotou. Táto podrobná správa o slovenskom školstve zo 16. – 17. storočia bude mať veľký význam pre upevnenie sebavedomia slovenského učiteľstva a pre rozvoj pedagogického myslenia. Kiež by sme takýchto prác mali viac! Gymnaziológia je však s'ľa mocný, ťažký balvan vložený do stále sa ešte len začínajúcej stavby slovenskej pedagogiky. Istá vec je, že robotu, ktorú si pri tejto knihe mal, a tak isto to znechucovanie, ktoré si musel pri tom prežiť, Ti nikdo nezaplatí. Ale viem, poznám Ťa, že si nikdy nedbal na materiálne odmeny, že Ti vždy aj pri vedeckej a vychovávateľskej práci záležalo, aby si priložil svoj podiel v prospech celku, v prospech pokroku ľudskej spoločnosti, v prospech rozvoja našich národov. Patríš k tým českým profesorom, ktorí už po prvom prevrate prišli na Slovensko, aby vyoralí svojou prácou brázdy, ktoré slovenský národ a československý štát nikdy nezabudnú. Vložil

²⁵ V. Ružička s J. Petrikovichom spracovávali Bibliografiu knižnej a časopiseckej pedagogickej literatúry na Slovensku od najstarších čias do roku 1955. Podrobnejšie: Michalička, V.: Krátky život Pedagogického kabinetu SAV (1955 - 1958), c. d., v tlači.

²⁶ Univ. prof. PhDr. Ľudovít Bakoš, DrSc. (1919 – 1974). Venoval sa problematike teórie výchovy, dejín pedagogiky a učiteľskému vzdelávaniu.

²⁷ Gustáv Pavlovič (1907 – 1990), akademik, stál pri zrode jednotnej školy a socialistickej pedagogiky.

²⁸ Rezik, Ján, Matthaëides, Samuel: *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Z lat. originálu preložil a historicko-kritickými poznámkami opatril PhDr. Vladislav Ružička, CSc. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, 614 s.

si do tejto poslednej práce nesmiernu trpezlivosť, nadľudskú vytrvalosť, prejavil si v nej celú svoju rozsiahlu erudíciu, môžeš si²⁹ naozaj povedať, vykonal som dobrú a veľkú vec. A spolu s Tebou môže si tak povedať aj Tvoja dobrá, vzácna pani. Poznám Vás takmer od mladosti a viem, čo znamená pre Teba jej nesmierna citlivosť, láskavá podpora; pamätáme sa³⁰ na tieto vzácne vlastnosti aj my, Tvoji žiaci. Viem, že bez veľkého porozumenia tejto vzácnej slovenskej ženy by sa Ti bolo oveľa ťažšie, aj na tomto poslednom diele, pracovalo. Uvedomujem si, že boli časy, keď len ona jediná bytosť na svete stála po Tvojom³¹ boku a posmeľovala Ťa do nekonečnej práce, do zápasov s horami ľahostajnosti.

(ďalší text prerušený)

Začiatkom tohto školského roku som prešiel na celý úväzok na Fil. fak. Komenského univerzity. (Gondova 2). V minulom roku som napísal rozsiahlejšiu štúdiu „Vedeckotechnická revolúcia a výchova“,³² v ktorej som sa usiloval zhrnúť svoje štúdium danej problematiky. Myslím, že by práca mohla vzbudiť záujem aj inde. Nemám však možnosti ju vydať. Ak sa mi podarí nejakým spôsobom ju rozmnožiť, pošlem Ti ju, aby si videl na čom premýšľam, a ako.

Ešte raz ďakujem Vám obojmu za veľkú radosť a srdečne Vás pozdravujem.³³

Ondrej Pavlík

Pozn.: List je písaný na obyčajnom papieri strojopisom. V ľavom hornom rohu je adresa odosielateľa.

Pramene a literatúra:

Fond Vladislav Ružička, sign. 89 B 3. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin.

Michalička, Vladimír: *Krátky život Pedagogického kabinetu SAV (1955 - 1958)*. Rkp.

Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, 194 s.

Akademik Ondrej Pavlík dopisujúcim členom Bulharskej akadémie vied. In *Naša veda*, roč. 3, 1956, č. 5, s. 234.

Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70-te roky 18. storočia)*. Bratislava: SPN, 1974, 409 s.

Pedagogický sborník, 1947, roč. XII., č. 2, s. 114 – 115 a 115 – 116

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

kontakt: vladimír.michalicka12@gmail.com

Posúdil: PhDr. et ThMgr. Libor Bernát, CSc.

²⁹ Písmeno i perom opravené.

³⁰ Písmeno a perom opravené.

³¹ Slovo vpísané perom.

³² Išlo o štúdiu *Vedecko-technická revolúcia a výchova*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1973, 84 s.

³³ Záverečný riadok a podpis je napísaný perom.

DOC. PHDR. ŠTEFAN HOLČEK, CSc. – PRÍBEH S TRPKÝM KONCOM PEDAGÓGA SNAŽIACEHO SA O DIDAKTICKÉ INOVÁCIE

Eduard Lukáč

Abstrakt: Doc. PhDr. Štefan Holček, CSc. (1928 – 1999) po ukončení štúdií pôsobil na viacerých školách, no najväčšia časť jeho pracovného života bola spojená s činnosťou vysokoškolského pedagóga v Prešove. Patril k propagátorom modernizácie vyučovacieho procesu, intenzívne sa zaoberal problematikou zavádzania nových didaktických pomôcok, didaktických hier vo vyučovaní, individuálneho prístupu k žiakom v rámci diferenciacie pri vyučovaní, sebazvedelávaním a príčin neprospievania žiakov. Patril k priekopníkom skúmania celodenného výchovného systému na školách v regióne východného Slovenska. Emigrácia jeho syna v predvečer Nežnej revolúcie však zabránila jeho ďalšiemu pedagogickému pôsobeniu, znamenala násilné prerušenie jeho tvorivej činnosti a mala negatívny dopad i na jeho zdravie.

Kľúčové slová: dejiny školstva a pedagogiky, Štefan Holček, didaktika, celodenný výchovný systém

Abstract: Doc. PhDr. Štefan Holček, CSc. (1928 – 1999) was active at more schools after finishing his studies, but the largest part of his professional life was connected with the activity of university teacher in Prešov. He belonged to propagators of modernisation of educational process; he intensively dealt with the problem of implementation of new didactic tools and didactic games in teaching process, with individual approach to pupils as a part of differentiation in teaching process, with self-education and with the causes of not-passing of pupils. He belonged to the pioneers who researched all-day educational system at schools in the region of eastern Slovakia. Emigration of his son on the eve of the Velvet Revolution hindered his next pedagogical activity; it was a violent interruption of his creative activity and had a negative impact on his health, too.

Keywords: history of educational system and pedagogy, Štefan Holček, didactics, all - day educational system

Štefan Holček sa narodil 30. decembra 1928 v obci Valtov Šúr (Valtašúr, teraz obec Šúrovce),¹ neďaleko Serede, v trnavskom okrese. Bol najmladším zo šiestich detí, ktorých otcom bol Gašpar Holček (1883 – 1953), vyučený stolár a matkou Magdaléna, rod. Bohunická (1888 – 1979).

Prvé vzdelanie získal na ľudovej škole a meštianskej škole v Sereďi, ktorú ukončil 30. júna 1944.² Následne v rokoch 1945 - 1949 pokračoval v štúdiu na Učiteľskej akadémii v Bratislave, kde získal spôsobilosť pre výučbu 1. – 5. post. ročníka a dňa 3. júna 1949 mu bolo vydané maturitné vysvedčenie o skúške učiteľskej dospelosti,³ keď úspešne zložil skúšky zo slovenského a ruského jazyka, z pedagogiky, zo spoločenských náuk a z prírodopisu.

Vo funkcii učiteľa začal pôsobiť od 1. septembra 1949 na Odbornej roľníckej škole v Bučanoch do 30. júna 1951.

Dňa 1. septembra 1951 začal študovať na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave a štúdium ukončil 30. júna 1954. Už počas štúdia, od 15. apríla 1953 do konca augusta 1954, okúsil „pedagogický chliebík“, keď zastupoval na Pôdohospodárskej technickej škole v Trnave.

Podľa vtedajšieho plánu pracovných síl bol Š. Holček, po vyjadrení súhlasu Krajského národného výboru v Bratislave, prijatý do práce v rezorte školstva a bolo mu určené miesto

¹ Súčasná obec Šúrovce vznikla spojením území obcí Veľké Šúrovce, Zemianske Šúrovce, Valtov Šúr a Varov Šúr.

² Osobný výkaz datovaný 1. decembra 1958. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

³ Vysvedčenie o skúške učiteľskej dospelosti. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček. O zložení skúšky informuje aj *Výročná správa Učiteľskej akadémie v Bratislave za rok 1948 – 49*. Bratislava: Kníhtlačiareň Concordia, 1949, s. 24.

v Hrnčiarovciach. Po vysokoškolskom štúdiu nastúpil 1. septembra 1954 na Osemročnú strednú školu v Hrnčiarovciach, na ktorej dňom nástupu vykonával i funkciu zástupcu riaditeľa.⁴ V deň svojich 26. narodenín, t.j. 30. decembra 1954, uzavrel manželstvo s Annou Trokanovou (nar. v r. 1929) z neďalekej obce Valtov Šúr.⁵ Zo šťastného manželstva sa zrodili tri deti, synovia Miroslav (nar. v r. 1955), Ľuboš (nar. v r. 1958) a Miloš (nar. v r. 1963). Nakoľko býval u matky v Šúrovciach a jeho manželka pracovala v Odevných závodoch v Hlohovci, cestovanie do školy mu spôsobovalo značné problémy. Z tohto dôvodu požiadal o preloženie na školu v Seredi.⁶

Na základe rozhodnutia Školského odboru Rady okresného národného výboru v Seredi,⁷ po predchádzajúcom súhlasnom stanovisku Školského odboru KNV v Bratislave, pôsobil Š. Holček od nového školského roka 1955/1956 ako učiteľ na Osemročnej strednej škole v Seredi, kde bol pre svoje pedagogické a odborné schopnosti menovaný zástupcom školy. O jeho svedomitosti svedčí i priaznivé vyjadrenie riaditeľa školy k návrhu na zvýšenie platu, v ktorom sa uvádza: „*Sústavnou prípravou na vyučovanie vytvára všetky predpoklady k dosiahnutiu dobrých výsledkov. Má veľmi dobré výsledky v polytechnickej výchove. Úspešne vedie technický krúžok, v ktorom so žiakmi zhotovuje rôzne učebné pomôcky.*“⁸ Na škole, ako i v okrese, viedol predmetovú komisiu z matematiky, zúčastňoval sa kultúrno-osvetovej práce v rámci činností školy. Jeho účinkovanie na škole trvalo do konca novembra 1957 a počas pôsobenia na škole ukončil štúdium na Vyššej pedagogickej škole v Bratislave. Diplom mu bol vydaný dňa 22. júna 1957 a získal spôsobilosť pre vyučovanie predmetov matematika a fyzika pre 6. – 8. post. ročník.

Po vyhovení jeho žiadosti o preloženie⁹ vykonával od 1. decembra 1957 do 31. augusta 1962 funkciu zástupcu riaditeľa na Osemročnej strednej škole v obci Dvorníky, kde učila i jeho manželka v materskej škole. Aj v tejto škole bolo hodnotenie jeho práce zo strany vedenia vysoko pozitívne: „*Súduh Holček si svoje funkčné miesto zastával veľmi dobre, v plnení povinností bol učiteľom vzorom. Dbal, aby sa nové formy a metódy práce rozširovali, aby vyučovanie bolo kvalitné, bol dobrým pomocníkom riaditeľa školy.*“¹⁰ V súvislosti s vykonávaním tejto funkciou navštevoval jednoročný cyklus vzdelávania určený pre riaditeľov a zástupcov. Okrem toho absolvoval dvojtzáďňové školenie ako vedúci predmetovej komisie pre matematiku, školenie dielenských prác, pracoval ako člen výboru matematickej olympiády, člen Spoločnosti pre šírenie vedeckých a technických poznatkov, člen Rady MsNV, člen pôdohospodárskej a kultúrnej komisie pri MsNV a pod.

Na základe kladného vybavenie jeho žiadosti o preloženie do Trnavy¹¹, kde rodina získala nový byt, začal od školského roka 1962/1963 vyučovať na Základnej deväťročnej škole pri Pedagogickom inštitúte v Trnave, na Bottovej ulici.¹² Ako kvalifikovaný učiteľ s aprobáciou matematika – fyzika pre 6. – 9. ročník, pôsobil na tejto škole do konca októbra r. 1967. „*Na škole učí predmety svojej aprobačnej skupiny, kde dosahuje pomerne dobré vyučovacie výsledky. Pri dôraznejšom postoji voči žiakom, jeho výchovno-vyučovacie výsledky by mohli byť oveľa lepšie.*

⁴ Dekrét o poverení funkciou zástupcu riaditeľa, č. 357/Škol.-1955-38. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁵ Oznámenie o uzavretí manželstva, Osemročná stredná škola v Hrnčiarovciach, č. 8/1955 zo dňa 3. januára 1955. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁶ Žiadosť o preloženie. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁷ Dokument zn. Škol. PAM.42-1955 zo dňa 29. júna 1955 v Archíve Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁸ Prihláška o prevod do nových platov od 1. septembra 1956, datovaná 15. mája 1956. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁹ Dekrét Odboru školstva Rady ONV v Seredi zn. Škol.PAM.38/1957 datovaný dňa 26. novembra 1957. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹⁰ Hodnotenie Š. Holčeka riaditeľom školy v Dvorníkoch datované dňa 29. mája 1961. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹¹ Žiadosť o preloženie na ZDŠ v Trnave datovaná dňa 29. januára 1962. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹² Prijatie do pracovného pomeru č. 438/62 datované dňa 9. júla 1962. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

*V hojnej miere využíva učebné pomôcky, hľadá progresívne formy a je predpoklad, že po určitých skúsenostiach sa mu práca v týchto predmetoch bude ešte lepšie aj dariť.*¹³

Na škole viedol astronomický krúžok, organizoval fyzikálnu olympiádu, bol poverený vedením pedagogickej praxe poslucháčov Pedagogického inštitútu v Trnave, pre ktorých bol i cvičným učiteľom. Jeho pedagogické zručnosti sa postupne zlepšovali, o čom svedčí i zdôvodnenie návrhu riaditeľa školy na udelenie odmeny, v ktorom sa uvádza, že „v práci je veľmi svedomitý, precízny, k žiakom má dobrý prístup.“¹⁴ Na škole pôsobil i ako triedny učiteľ, okrem toho bol i členom skúšobnej komisie pre prácu s audiovizuálnymi pomôckami a školil členov pedagogických zborov obsluhovať ich, členom komisie pre riešenie otázky cigánskych obyvateľov pri MsNV v Trnave a členom astronomického krúžku v Hlohovci. Napriek spokojnosti s jeho prácou vedenie školy nevyhovelo jeho žiadosti o ponechanie na škole¹⁵ a pre nedostatok miesta musel ukončiť pracovný pomer.

Následným pôsobiskom Š. Holčeka sa od 1. novembra 1967 stal Krajský pedagogický ústav v Bratislave. Zastával v ňom miesto vedúceho kabinetu moderných učebných pomôcok a školského filmu,¹⁶ a to do 30. septembra 1969. Pričinil sa o spoluprácu so školami pri zavádzaní učebných pomôcok do výučby, podnecoval učiteľov aj k ich výrobe a ako podnet pre iných učiteľov organizoval výstavy takýchto pomôcok. Na pracovisku sa zaoberal napr. aj otázkou analýzy príčin zhoršeného prospechu žiakov v 6. ročníku na vybraných školách vtedajšieho Západoslovenského kraja. Pomocou dotazníka skúmal vplyv spoločenských aspektov na neprospievajúcich žiakov, v pedagogickej oblasti učiteľia odpovedali na otázky spolupráce rodiny a školy, postojov žiakov k učeniu a príčin neprospievania.¹⁷ Okrem iného výsledky poukázali na význam školských družín a klubov, špecializovanej prípravy učiteľov posledného ročníka I. stupňa, intenzívnejšej spolupráce s rodičmi pri riešení zhoršujúceho sa prospechu a pod.

V škol. r. 1967/1968 ukončil na Filozofickej fakulte UK v Bratislave 6-ročné diaľkové štúdium odboru pedagogika.¹⁸ Neistá budúcnosť ďalšej existencie krajských pedagogických ústavov v danom období, ako i získané vzdelanie, podnietili Š. Holčeka k tomu, aby si po vypísaní konkurzu podal žiadosť o prijatie za odborného asistenta na katedru pedagogiky.¹⁹ Po úspešnom zvládnutí konkurzu nastúpil od 1. októbra 1969 na miesto odborného asistenta²⁰ na Katedru pedagogiky a psychológie PedF UPJŠ v Prešove.

Na základe aktívneho sebazvedelávania vykonal dňa 31. mája 1971 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave rigorózne skúšky z vedného odboru pedagogika, za čoho mu bol priznaný titul doktor filozofie – PhDr.²¹ Aj na tomto pracovisku jeho pedagogická a vedecko-výskumná činnosť bola na vysokej úrovni, pracoval napr. aj ako koordinátor a riešiteľ čiastkovej témy vedecko-výskumnej úlohy „*Celodenná starostlivosť o deti z robotníckych a roľníckych rodín.*“ Pri hodnotení jeho činnosti v danom období vedúci katedry uvádza nasledovné stanovisko: „*Pre pedagogickú prácu je po*

¹³ Kvalifikačný popis: Štefan Holček, ku dňu 31. marca 1964. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹⁴ Návrh na odmenu v júni 1967 – za sťaženú prácu, datovaný 25. mája 1967. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹⁵ Žiadosť o ponechanie na škole datovaná dňa 15. mája 1967. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹⁶ Pracovná zmluva medzi Krajským pedagogickým ústavom v Bratislave a Š. Holčekom. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹⁷ Holček, Štefan: K niektorým otázkam neprospievania žiakov v 6. ročníkoch v Západoslovenskom kraji. In *Komenský*, roč. 95, 1970, č. 3, s. 167 – 171.

¹⁸ Diplom č. 10709/1968 o ukončení štúdia datovaný dňa 9. novembra 1968. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

¹⁹ Žiadosť o prijatie za odborného asistenta datovaná 4. júna 1969. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

²⁰ Pracovná zmluva uzavretá medzi PedF v Prešove UPJŠ v Košiciach zastúpená dekanom a Š. Holčekom. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

²¹ Diplom č. 5752/1971 o získaní akademického titulu PhDr. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

odbornej stránke dobre pripravený. Teoretické a odborné poznatky si prehlbuje sústavným štúdiom literatúry, sledovaním najnovšej knižnej a časopiseckej literatúry. K jeho odbornému rastu prispieva aj štúdium vedeckej externej literatúry. ... K pedagogickej práci pristupuje zodpovedne, badať u menovaného skvalitňovanie tejto práce tak v prednáškach, ako aj v seminároch.“²²

Ďalším medzníkom jeho vedeckého rastu sa stal 8. apríl 1976, keď na FF UK v Bratislave úspešne obhájil kandidátsku dizertačnú prácu s názvom „Individuálny prístup k žiakom v rámci niektorých foriem vyučovania.“ V empirickej časti Š. Holček realizoval výskum vplyvu pôsobenia individuálneho prístupu k žiakom 8. ročníka, ktorý bol realizovaný na ôsmich základných školách. V zmysle vyhlášky Štátnej komisie pre vedecké hodnosti²³ a na základe rozhodnutia Vedeckej rady FF UK zo dňa 12. apríla 1976, bola Š. Holčekovi udelená vedecká hodnosť „kandidát pedagogických vied“.²⁴

Jednou z hlavných vedecko-výskumných aktivít Š. Holčeka v danom období bolo skúmanie pôsobenia celodenného výchovného systému a jeho prostredníctvom odstrániť neprospievanie žiakov na 1. stupni škôl. Problematiku celodenného výchovného systému ako prvý teoreticky načrtol a rozpracoval v období bývalého Československa Rudolf Opata, ktorý vydal spis *Celodenní výchovní systém: Nástin historie a perspektiv vývoje*.²⁵ „Podrobne sleduje vývoj tejto idey v novodobej predsociálistickej pedagogike zovšeobecňuje doterajšie skúsenosti sociálistickej pedagogiky s celodenným výchovným systémom (v ZSSR, NDR, BLR a ČSSR) a zamýšľa sa nad perspektívami mimotriednej výchovy v sociálistickej spoločnosti.“²⁶

V rokoch 1975 – 1977 Štefan Holček, spolu so svojim kolegom Jozefom Havranom²⁷, overovali na vybraných školách východného Slovenska experimentálne svoj model celodenného výchovného systému. Uvedení pedagógovia pod ním ponímali „taký systém, v ktorom žiakom sprístupňujeme vedomosti, zručnosti a návyky v rámci modernejšieho vyučovania, na základe ktorého si osvoja učivo v podstate v škole a v rámci odpoľudňajších činností sa didaktickými hrami plánovite a zámerne zrekreujú a zároveň sa pripravujú na vyučovanie k budúcej dňu – bez ujmy na celkovom vývine žiakovskej osobnosti.“²⁸ V rámci uvedeného systému sa s deťmi výchovne pracovalo od 7. 30 hod. do 17. 00 hod. Cieľom tohto systému bolo, aby si žiaci urobili všetky úlohy a povinnosti v škole a v družine a po ukončení zamestnania, t.j. po 17. hodine, išli domov zo školy bez tašiek. Pri tomto systéme sa striedali dve učiteľky: týždeň bola učiteľka v triede a druhý týždeň v družine, aby sa dosiahla vysoká zodpovednosť za to, čo sa učia a čo deti robia. „Dbalo sa o to, aby sa striedala vzdelávacia činnosť s oddychovými, výchovnými, umeleckými a športovými aktivitami. Experimentátori aj učitelia ho považovali za úspešný najmä z hľadiska štatisticky významnej akcelerácie schopností rómskych žiakov. Znížilo sa aj záškoláctvo a zvýšil sa záujem o školu.“²⁹

²² Návrh do vyššieho platového pásma s. PhDr. Štefana Holčeka, odborného asistenta na Katedre pedagogiky a psychológie PedF v Prešove, UPJŠ v Košiciach, datovaný dňa 10. marca 1975. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

²³ Vyhláška Štátnej komisie pre vedecké hodnosti z 11. novembra 1964 o konaní pri udeľovaní vedeckých hodností, predpis č. 198/1964 Zb.

²⁴ Diplom kandidáta vied, ev. č. 2322. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

²⁵ Opata, Rudolf: *Celodenní výchovní systém. Nástin historie a perspektivy vývoje*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973, 199 s.

²⁶ Jůva, Vladimír: Vývoj československé sociálistickej pedagogiky. In *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Studia minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*. Roč. XXVI/XXVII, řada pedagogicko-psychologická (I), č. 12/13 (1977/1978). Brno: Universita J. E. Purkyně, 1979, s. 15.

²⁷ PhDr. Jozef Havran (1941 – 1993) študoval na Fakulte spoločenských vied Vysokiej školy pedagogickej v Bratislave. Na Katedre pedagogiky Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach začal pracovať od r. 1963 a venoval sa výučbe predmetov dejiny pedagogiky, základy pedagogiky a didaktika. Je autorom učebnice *Pedagogika: úvod do štúdia*, resp. spoluautorom ďalších pedagogických spisov, štúdií a článkov v *Učiteľských novinách*, *Jednotnej škole* a pod., resp. i autorom básnických prác *Hľadanie tvarov*, *Rozpätie*, *Prešovská nedel'a*, *Pri prameni*.

²⁸ Holček, Štefan: Niektoré výsledky výskumu celodenného výchovného systému na východnom Slovensku. In *Komenský*, roč. 102, 1977, č. 2, s. 110.

²⁹ Hornák, Ladislav, Kancír, Ján, Liba, Ján: Teoretické východiská CVS. In *Pedagogický model školy s celodenným výchovným systémom*. Národný projekt: Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2011, s. 7.

V rámci svojej pedagogickej činnosti na katedre viedol Š. Holček prednášky a semináre z predmetov Teória vyučovania a Didaktika pre výučbu v 5. – 12. ročníku. Vo výskumnej činnosti dôraz kládol na otázky modernizácie vyučovania, k čomu viedol i svojich študentov v rámci diplomových prác a vystupoval s príspevkami na konferenciách.³⁰

VYSOKOŠKOLSKÉ UČEBNÉ TEXTY

Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove

PhDr. Štefan Holček, CSc.

CVIČENIA Z DIDAKTIKY

1979

Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach

V období druhej polovice 80-tych rokov vydal viaceré publikácie. Pre študentov pedagogických fakúlt, ktoré v tom čase pripravovali budúcich učiteľov pre 1. – 4. roč. základnej školy, vydal vysokoškolské učebné texty s názvom „Cvičenia z didaktiky“ (1979).³¹ Tie poskytovali aktuálne informácie z oblasti modernizácie vyučovania v opozícii k tradičnej didaktike. „Tradičná didaktika stavia celé vyučovanie predovšetkým na pamäť žiakov, na pasívne prijímanie hotových poznatkov a spôsobov myslenia učiteľa. Učiteľ je zdrojom všetkých poznatkov. Ďalším záporom tradičného vyučovania je nedostatok možností prispôbiť sa tempu učenia všetkých žiakov, s ktorými sa učiteľ sústavne zaoberá.“³²

Učebné texty sa skladajú zo štyroch hlavných kapitol:

- organizačné formy vyučovania,
- aktivizujúce formy práce vo vyučovaní,
- cvičenia z didaktiky,
- príprava učiteľov na vyučovanie.

Obr. 1: Štefan Holček: Cvičenia z didaktiky (1979).

Najrozsiahlejšia z nich je III. kapitola s názvom „Cvičenia z didaktiky“ (rovnaký názov, ako je názov učebných textov), ktorá bola venovaná týmto oblastiam: pozorovania v priebehu náučovov (metódy, formy, zásady), tvorba modelov vyučovacích hodín (organizačná stránka s rozborom), ukážky progresívnych vyučovacích hodín a obsahovou náplňou a ukážky didaktického testu z matematiky. „Celkove cvičenia z didaktiky sú zamerané na modernejšie vyučovanie v ročníkoch 1 – 4 základnej školy (rozvíjajúce vyučovanie).“³³

Pre podporu realizácie myšlienky celodenného výchovného systému vydal s kolegom J. Havranom príručku „Didaktické hry v rámci celodenného výchovného systému v 1. a 2. ročníku ZDŠ“. V prvej časti autori zdôvodnili význam tohto systému, v druhej časti, po vyhodnotení prvotných skúseností, navrhli režim činností. Tretia časť je venovaná metodike didaktických hier a vo štvrtjej sú okrem organizačných a metodických pokynoch predstavené didaktické hry orientované na rekreačno-výchovné aktivity a predmety v stanovených ročníkoch. Prostredníctvom nich mohli deti hravou činnosťou riešiť stanovené problémy podporujúce rozvoj ich myslenia, čím slúžili aj na odstraňovanie únavy.³⁴

Vtedajší Odbor školstva Východoslovenského Krajského národného výboru v Košiciach, pre svoju aktuálnosť v rámci zvyšujúceho sa trendu prepádajúcich žiakov, odporúčal publikáciu všetkým

³⁰ Bágel, Július: 1974. Konferencia o modernizácii výuky na UPJŠ. Vec nás všetkých. In *Spravodaj. Univerzita P. J. Šafárika*. roč. V, 1974, č. 1 – 2, s. 3.

³¹ Holček, Štefan: *Cvičenia z didaktiky*. Košice: Rektorát UPJŠ, 1979, 80 s.

³² Tamže, s. 3.

³³ Tamže, s. 36.

³⁴ Havran, Jozef, Holček, Štefan: *Didaktické hry v rámci celodenného výchovného systému v 1. a 2. ročníku ZDŠ*. Prešov: Krajský pedagogický ústav, 1976, s. 4.

učiteľom a výchovným pracovníkom. „*Formy a obsah hier nie sú nemenné. Sú determinované okolím, v ktorom dieťa žije. Zmeny v sociálnom, ekonomickom a kultúrnom živote spoločnosti postihuje aj hra, pomocou ktorej dieťa aktívne preniká do obklopujúceho spoločenského prostredia.*“³⁵ Ďalšou spoločnou prácou týchto autorov bola metodická príručka „*Metodika práce v celodennom výchovnom systéme na I. stupni ZDŠ,*“³⁶ kde podrobnejšie spracovali túto metódu.³⁷

V júni r. 1980 obhájil Š. Holček na FF UPJŠ v Prešove habilitačnú prácu „*Aktivizujúce formy práce vo vyučovaní,*“ ktorá bola výsledkom 10-ročnej výskumnej aktivity z oblasti didaktiky matematiky na základných školách a následne bol s účinnosťou od 1. mája 1981 menovaný za docenta v odbore pedagogika.³⁸ Po akceptovaní návrhu dekana³⁹ Pedagogickej fakulty UPJŠ prof. RNDr. Ondreja Strečka, CSc., bol Š. Holček rektorom UPJŠ od 1. mája 1981 ustanovený docentom pre odbor pedagogika na Katedre pedagogiky PedF UPJŠ v Prešove.

V lete r. 1981 úspešne ukončil čiastkovú úlohu štátneho výskumu č. VIII-5-3/1.3 s názvom „*Možnosti využitia diferencovaného vyučovania v matematike v 8. roč. ZDŠ.*“ K ďalším výskumným témam, ktoré riešil, patrila napr. rezortná úloha č. V-09-05-07 „*Modernizácia vyučovania niektorými organizačnými formami a prostriedkami na I. stupni ZŠ.*“ V období tzv. 7. päťročnice, t.j. v rokoch 1981 - 1985 riešil Š. Holček čiastkovú úlohu rezortného plánu „*Aktivizujúce formy práce vo vyučovaní na I. stupni ZŠ*“ a v nasledujúcej päťročnej etape to bola čiastková úloha rezortného plánu RŠ II-02/02 „*Formy a metódy sebavzdelávania žiaka na II. stupni ZŠ.*“

V rámci uvedenej výskumnej úlohy, ktorá bola overovaná na štyroch základných školách regiónu východného Slovenska, pojem sebavzdelávanie žiakov ponímal Š. Holček ako „*riadenú a neriadenú činnosť v školskom a mimoškolskom prostredí (rodinné prostredie, krúžková činnosť, ľudová škola umenia, jazyková škola, televízia, rozhlas, film, video, výpočtová technika, exkurzie, čítanie dennej tlače, kníh, slovníkov, encyklopédií, šport a i.), ktorá smeruje k prehĺbeniu a rozšíreniu poznatkov získaných v rámci vyučovania a učenia povinných učebných predmetov a prispieva k ich všestrannému rozvoju.*“⁴⁰

V empirickej časti bol použitý dotazník, prostredníctvom ktorého sa zisťovalo ponímanie sebavzdelávania u učiteľov, rodičov a žiakov a ako ho uplatňujú vo vyučovacom procese. Na základe výsledkov bola na každého žiaka vypracovaná stručná charakteristika o obľúbenosti predmetov, čítaní literatúry, sledovaní programov v televízii, preferencii záujmových aktivít a pod., ktorú potom využívali učitelia v experimentálnej výučbe. Emocionálna stránka vyučovania bola podporovaná prezentovaním kartičiek s citátmi stimulujúcimi aktivitu, resp. riešenie úloh. Dôraz vo výučbe bol presunutý na rozvíjanie logického myslenia žiakov, schopností zovšeobecňovania, abstrahovania a aplikácie. Výsledky výskumu poukázali na opodstatnenosť potreby zvýšenia podielu samostatných činností žiakov vo výučbe, podnecovaní ich účasti na jednotlivých druhoch súťaží a olympiád podľa záujmov a sebavzdelávania žiakov, zavádzaniu problémového vyučovania a že „*sebavzdelávaniu treba venovať pozornosť už na základnej škole, pretože je prípravou na celoživotné permanentné sebavzdelávanie dospelých.*“⁴¹

³⁵ Tamže, s. 13.

³⁶ Havran, Jozef, Holček, Štefan: *Metodika práce v rámci celodenného výchovného systému na I. stupni ZDŠ*. Prešov: Krajský pedagogický ústav, 1977, 149 s.

³⁷ Hvozdovič, Lubomír, Lehoczka, Silvia, Pavlov, Ivan, Skoumalová, Viera, Šimčíková, Edita: *Celodenné výchovné pôsobenie (so zameraním na hry rozvíjajúce osobnosť dieťaťa a jeho kognitívne zázemie)*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003, s. 11. ISBN 80-8045-296-2

³⁸ Menovací dekrét č. 16 864/1980 datovaný dňa 30. apríla 1981. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

³⁹ Návrh na ustanovenie docenta č. 348/1981. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁴⁰ Holček, Štefan: Niektoré výsledky výskumu sebavzdelávania a vyučovania žiakov 5. – 8. ročníka ZŠ. In *Jednotná škola*, roč. XLII, 1990, č. 5, s. 423.

⁴¹ Tamže, s. 430.

Svoje bohaté pedagogické skúsenosti, doplnené aj poznatkami z výskumných aktivít, najmä vyššie uvedeného štátneho výskumu č. VIII-5-3/1.3, prezentoval prostredníctvom vysokoškolských učebných textov s názvom „*Didaktika. Vyučovacia hodina na všeobecnovzdelávacej škole v ročníkoch 5. – 12.*“ (1982).⁴² V nich popisuje tradičnú vyučovaciu hodinu, s jej pozitívami i nedostatkami, ako i s progresívnymi modelmi vyučovacích hodín. Ako uvádza samotný Š. Holček: „*Tradičný spôsob vyučovania sa vo veľkej miere podieľa na neúspešnosti žiakov. Jeho jednostranným zavádzaním niektorí žiaci strácajú najsilnejší motivačný účinok – záujem o učenie.*“⁴³

V protiklade k tomuto tradičnému spôsobu, ktorý je charakterizovaný aj napr. dominanciou učiva, verbálnych metód, pamäťového učenia, pasívneho prijímania hotových poznatkov a pod., zdôrazňuje dôležitý cieľ vyučovacej hodiny, ktorým je „*rozvíjanie tvorivého myslenia a poznávacej samostatnosti u všetkých žiakov. ... Tvorivé myslenie treba rozvíjať*

systematicky v priebehu celého študijného obdobia, v procese vyučovania všetkých predmetov a na každej vyučovacej hodine.“⁴⁴

Obr. 2: Štefan Holček: *Didaktika. Vyučovacia hodina na všeobecnovzdelávacej škole v ročníkoch 5. – 12.* (1982).

Učebné texty sú rozdelené do nasledovných častí:

Úvod.

I. Nastolenie problému.

II. Vyučovacia hodina.

1. Kategória cieľov vyučovacej hodiny.

2. Obsah vyučovacej hodiny.

3. Vyučovacie zásady.

4. Vyučovacie metódy.

5. Organizačné otázky vyučovacej hodiny.

III. Aktivizujúce formy vyučovania.

IV. Organizačná a obsahová náplň vyučovania.

V. Ukážky vyučovacích hodín /obsahová náplň/.

VI. Vymedzenie pojmov efektívnosti, inovácie, intenzifikácie, modernizácie, optimalizácie, progresívnosti, racionalizácie a tradičného vyučovania.

Učebné texty pomáhali zabezpečovať prednášky a semináre z problematiky didaktiky pre študentov učiteľského zamerania pre 5. – 12. ročník. V danom čase sa overovali nové učebné programy a obsah seminárov bol zameraný na pozorovanie, rozbor a spracovávanie „*progresívnych*“ vyučovacích hodín. Hlavným zámerom týchto učebných textov bolo, aby „*si*

⁴² Holček, Štefan: *Didaktika. Vyučovacia hodina na všeobecnovzdelávacej škole v ročníkoch 5. – 12.* Košice: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1982. 141 s.

⁴³ Tamže, s. 4.

⁴⁴ Tamže, s. 9.

študenti kvalifikovanejšie osvojovali učivo z prednášok, z didaktického hľadiska prejavovali väčšiu aktivitu pri rozbere náčuvov a výstupov v priebehu priebežnej a súvislej pedagogickej praxe.“⁴⁵

V rámci aktivít na katedre bol predsedom komisie pre štátne záverečné skúšky v odbore 76-11-8 učiteľstvo pre 1. stupeň základnej školy na PedF UPJŠ v Prešove, členom rigoróznej komisie, členom komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác.

Ešte aj začiatkom posledného akademického roka svojho pôsobenia na fakulte bol „dôveryhodnou“ osobou s možnosťou prezentovania svojich bohatých skúsenosti, ako napr. na konferencii v Ostrave venovanej otázkam vzťahov všeobecnej didaktiky a didaktík predmetov v príprave budúcich učiteľov, konanej 29. – 30. septembra 1988. Vo svojom príspevku s názvom „Aktivita žiakov vo vyučovacom procese a jej analýza v jednotlivých koncepciách vyučovacieho procesu“ sa Š. Holček „zabýval jednotlivými koncepciami vyučovania, zdôraznil význam rozvíjajúceho vyučovania jak ve vzťahu k možnostem aktivizace žáků, tak k celkovému rozvoji osobnosti.“⁴⁶ Aj vedúci katedry prof. PhDr. M. Ričalka, CSc. ho pri septembrovom návrhu na zvýšenie platu hodnotil s pozitívnymi závermi: „Na úseku pedagogickej činnosti je u menovaného snaha neustále skvalitňovať a inovovať obsah vednej disciplíny. ... Úlohy vyplývajúce z Realizačného plánu katedry plní zodpovedne a načas.“⁴⁷ Svedčí o tom i fakt, že bol poverený funkciou vedúceho učiteľa 4. ročníka v dennom štúdiu učiteľstva pre 5. – 12. ročník.⁴⁸

Pri príležitosti 60. narodenín bol dňa 22. decembra 1988 prijatý vedením fakulty i predsedom Východoslovenského kraja, ktorí mu udelili vyznamenanie, pochvalné uznanie a „uistenie s tým, že môže pokračovať v práci vysokoškolského učiteľa do veku 65 rokov. Mal byť o nejaký čas vymenovaný za profesora.“⁴⁹

Vyvrcholenie jeho kariéry a celoživotného úsilia však náhle zmenila emigrácia jeho syna Miloša, ktorý sa vo februári 1989, pár mesiacov pred Nežnou revolúciou, nevrátil z dovolenky v Rakúsku. Týmto momentom sa osobnosť doc. Š. Holčeka stala nevyhovujúcou pre prácu na fakulte, pretože „ako môže vyučovať pedagogiku, keď sám nevedel vychovať syna (učiteľa), ktorý porušil socialistickú morálku a emigroval.“⁵⁰ V letnom semestri 1988/1989 mu už nebolo umožnené vykonávať priamu pedagogickú činnosť, mohol pôsobiť len ako konzultant pri vedení záverečných prác študentov v súvislosti s ukončením škol. roka a po vynútenej „vzájomnej dohode“ dňom 31. augusta 1989 bol s ním ukončený pracovný pomer.⁵¹ Rozhodnutie stranických orgánov prevažovalo nad odbornosťou a dovedty vždy spoľahlivou prácou Š. Holčeka. Vedenie fakulty sa snažilo toto rozhodnutie aspoň čiastočne kompenzovať finančnou odmenou pri odchode do dôchodku, pretože Š. Holček „úlohy vyplývajúce z pracovného zadelenia plnil zodpovedne. Svoju pracovnú iniciatívu prejavoval v pedagogickej činnosti, vedecko-výskumnej, publikačnej činnosti.“⁵² Bola to však len nepatrná náplasť za príkoria spôsobené vypočúvaním na políciu, stratou kontaktov, sledovaním, odpočúvaním a najmä za pocit pokorenia, odstrčenia, neupotrebitelnosti v pedagogickej oblasti, ktorej sa oddane venoval celý život.⁵³

⁴⁵ Tamže, s. 3.

⁴⁶ Mrhač, Josef: Konference k otázkám vztahu obecné didaktiky a didaktík předmětů v přípravě budoucích učitelů. In *Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. Roč. XXXVIII, 1989, č. 3, s. 334 – 335. ISSN 0031-3815.

⁴⁷ Zdôvodnenie k návrhu na zvýšenie platu vypracované prof. PhDr. M. Ričalkom, CSc., vedúcim katedry, datované dňa 27. septembra 1988. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁴⁸ Dekrét rektora UPJŠ o udelení funkčnej odmeny č. 334/88 datovaný dňa 12. septembra 1988. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁴⁹ Holček, Miroslav: *Osobnost pedagoga Štefana Holčeka*. Prešov, 2005, s. 6. Záverečná práca dopĺňujúceho pedagogického štúdia, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁵⁰ Tamže, s. 6.

⁵¹ Skončenie pracovného pomeru č. 18/1989. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁵² Návrh na finančnú odmenu doc. PhDr. Štefanovi Holčekovi, CSc. pri príležitosti odchodu do dôchodku, datovaný dňa 22. augusta 1989. Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.

⁵³ Nedá sa nespomenúť v tejto súvislosti aj napr. na podobný osud vynikajúceho pedagóga prof. Antona Štefánka. Zapletal, Ladislav: *Štefánek - sociolog v soukolí politiky*. Strážnice: Verejnospoločný vzdelávací inštitút, o.p., 2017, 140 s. ISBN 978-80-907057-0-8.

Zhoršujúci sa zdravotný stav už neumožnil Š. Holčekovi vrátiť sa po Nežnej revolúcii na katedru, venoval sa však vedeckej činnosti doma. Spolu so synom Miroslavom chcel v r. 1992 vydať publikáciu analyzujúcu sebvzdelávanie žiakov a vyučovací proces na 2. stupni základnej školy, no neúnosné finančné požiadavky vydavateľstva to neumožnili. Všetky tieto skutočnosti určite mali svoj podiel na cievnych mozgových príhodách, ktoré oslabovali jeho organizmus, zasiahli rečové centrum, jemnú motoriku, čo sa odrazilo i v oslabení písania. „*Mozog však pracoval, nebolo však možnosti ako sa vyjadriť. V tejto situácii veľa svojich rukopisov roztrhal a zahodil, knihy dal do zberu či do smeti.*“⁵⁴ V pozostalosti u jeho syna Miroslava sa zachoval rukopis s názvom „*Sebvzdelávanie, škola a rodina*“ (1996). Š. Holček v ňom načrtnol sebvzdelávanie z historického pohľadu, analyzoval formy sebvzdelávania žiakov – individuálne, párové, skupinové, kolektívne, resp. podľa oblastí záujmu, s dôrazom aj na vzrastajúcu úlohu výpočtovej techniky, venoval sa úlohe motivácie a pod.

Doc. Štefan Holček zomrel 21. júna 1999 v Prešove a pohreb sa konal v upršaný štvrtok dňa 24.6.1999 o 13.30 v Prešove. Je len smutným epilógom, že pohrebu sa z približne 24 blízkych pracovníkov, bývalých členov katedry zúčastnilo iba 6 priateľov. Z nich však boli dvaja z inej fakulty, traja už na dôchodku a teda iba jeden bol v tom čase pracovníkom katedry. Nenašiel sa nikto, kto by za fakultu, resp. univerzitu ocenil prácu dlhoročného pracovníka, vzdal posledný hold pedagógovi, ktorý zasvätil svoj život príprave mladej generácie budúcich učiteľov. Kolega PhDr. Aladár Lonský vo svojom článku túto potupnú situáciu zhodnotil nasledovne: „*Ešte raz sa ospravedlňujem rodine pána docenta Holčeka. Štefan, nech Ťi je prešovská zem ľahká. Ďakujeme Ťi, že si tu bol medzi nami.*“⁵⁵

Pramene a literatúra:

- Archív Personálneho oddelenia FHPV PU v Prešove, fond Štefan Holček.
- Bágel, Július: 1974. Konferencia o modernizácii výuky na UPJŠ. Vec nás všetkých. In *Spravodaj. Univerzita P. J. Šafárika*. roč. V, 1974, č. 1 – 2, s. 3.
- Havran, Jozef, Holček, Štefan: *Didaktické hry v rámci celodenného výchovného systému v 1. a 2. ročníku ZDŠ*. Prešov: Krajský pedagogický ústav, 1976.
- Havran, Jozef, Holček, Štefan: *Metodika práce v rámci celodenného výchovného systému na I. stupni ZDŠ*. Prešov: Krajský pedagogický ústav, 1977, 149 s.
- Holček, Miroslav: *Osobnosť pedagóga Štefana Holčeka*. Prešov, 2005, s. 6. Záverečná práca doplnujúceho pedagogického štúdia, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Holček, Štefan: *Didaktika. Vyučovacia hodina na všeobecnovzdelávacej škole v ročníkoch 5. – 12.* Košice: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1982, 141 s.
- Holček, Štefan: K niektorým otázkam neprospeievania žiakov v 6. ročníkoch v Západoslovenskom kraji. In *Komenský*, roč. 95, 1970, č. 3, s. 167 – 171.
- Holček, Štefan: Niektoré výsledky výskumu celodenného výchovného systému na východnom Slovensku. In *Komenský*, roč. 102, 1977, č. 2,
- Holček, Štefan: Niektoré výsledky výskumu sebvzdelávania a vyučovania žiakov 5. – 8. ročníka ZŠ. In *Jednotná škola*, roč. XLII, 1990, č. 5, s. 422 – 432.
- Hornák, Ladislav, Kancír, Ján, Liba, Ján: Teoretické východiská CVS. In *Pedagogický model školy s celodenným výchovným systémom*. Národný projekt: Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2011,
- Hvozdovič, Ľubomír, Lehoczka, Silvia, Pavlov, Ivan, Skoumalová, Viera, Šimčíková, Edita: *Celodenné výchovné pôsobenie (so zameraním na hry rozvíjajúce osobnosť dieťaťa a jeho kognitívne zázemie)*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003, s. 11. ISBN 80-8045-296-2

⁵⁴ Holček, M.: *Osobnosť pedagóga Štefana Holčeka*, c. d. , s. 7.

⁵⁵ Lonský, Aladár: Ako keby tu nikdy nebol. Posledné zbohom nie je v móde? In *Prešovský večerník*, 20.7.1999, roč. X, č. 2284, s. 2.

Jůva, Vladimír: Vývoj československé socialistické pedagogiky. In *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Studia minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*. Roč. XXVI/XXVII, řada pedagogicko-psychologická (I), č. 12/13 (1977/1978). Brno: Universita J. E. Purkyně, 1979, s. 15.

Mrhač, Josef: Konference k otázkám vztahu obecné didaktiky a didaktik předmětů v přípravě budoucích učitelů. In *Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. Roč. XXXVIII, 1989, č. 3, s. 334 – 335. ISSN 0031-3815.

Opata, Rudolf: *Celodenní výchovný systém. Nástin historie a perspektivy vývoje*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973, 199 s.

Prešovský večerník, 20.7.1999, roč. X, č. 2284, s. 2.

Výročná správa Učiteľskej akadémie v Bratislave za rok 1948 – 49. Bratislava: Kníhtlačiareň Concordia, 1949, 45 s.

Zapletal, Ladislav: *Štefánek - sociolog v soukolí politiky*. Strážnice: Verejnospřávní vzdělávací institut, o.p., 2017, 140 s. ISBN 978-80-907057-0-8.

Kontakt:

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.

Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie

Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove

ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov

eduard.lukac@unipo.sk

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

KRONIKA

STOROČNICA JÁNA GALLU

Vladimír Michalička

V roku 2022 si slovenskí historici školstva a pedagogiky pripomínajú sté výročie narodenia významného protagonistu tejto vedeckej disciplíny – Doc. PhDr. Jána Gallu, CSc. (1922 – 2009).

Ján Gallo sa narodil 3. júla 1922 v Chyžnom, dnes okr. Revúca. V chyžňanskej cirkevnej ev. a. v. ľudovej škole získal základné vzdelanie, ktoré si rozšíril absolvovaním Štátnej meštianskej školy v Revúcej, kde si vypestoval záujem o hudbu, spev a divadlo. Tieto „koníčky“ ho nasmerovali na Rímskokatolícky učiteľský ústav v Spišskej Kapitule, kde svoje hudobné a spevácke záujmy rozvíjal pod dohľadom hudobného skladateľa a skúseného hudobného teoretika a metodika, profesora Ladislava Stančeka (1898 – 1979). Po skončení spišskokapitulského učiteľského ústavu pôsobil na ľudových školách v Pekelníku na Orave a v Kokave nad Rimavicou, na meštianskej škole v Klenovci a napokon opäť na strednej škole v Kokave nad Rimavicou a ako riaditeľ na Základnej odbornej škole v Kokave, kde pokračoval v mnohostrannej kultúrno-osvetovej a umeleckej činnosti.

V roku 1953 bol poverený vedením novozriadenej Pedagogickej školy pre vzdelávanie učiteľiek materských škôl v Tisovci. Po jej zrušení prešiel ako riaditeľ na Jedenásťročnú strednú školu v Poltári a jeden rok ako zástupca riaditeľa na Dvanásťročnej strednej škole v Revúcej a napokon ako stredoškolský profesor na gymnáziu v Revúcej.

Popri pracovných povinnostiach absolvoval štúdium slovenského jazyka a hudobnej výchovy na Pedagogickej fakulte UK, resp. Vysokej škole pedagogickej v Bratislave a diaľkovo študoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave odbor pedagogika. Tu mu bol v roku 1969 udelený titul PhDr.

V Revúcej sa začal cieľavedome orientovať na výskum dejín školstva a pedagogiky. Primárne išlo o dejiny revúckeho gymnázia, výsledkom čoho bolo zriadenie Pamätnej izby revúckeho gymnázia najprv na gymnáziu, neskôr premiestnenej do tzv. Latinákovského domu – Múzea Prvého slovenského gymnázia v Revúcej, v ktorom vznikla expozícia jeho dejinného vývoja. Pre múzeum zozbieral početné historické listinné pamiatky a materiály, vypracoval aj koncepciu a scenáre dvoch stálych expozícií dejín revúckeho gymnázia.

Táto jeho činnosť ho v sedemdesiatych rokoch priviedla na Filozofickú fakultu UPJŠ v Prešove, kde pôsobil v rokoch 1972 – 1988 ako odborný asistent a potom docent dejín

pedagogiky. Po zriadení Katedry výchovy a vzdelávania dospelých sa orientoval aj na dejiny tejto pedagogickej disciplíny.

Na vysokoškolskej pôde sa prioritne zaoberal vedeckému výskum dejín pedagogiky, z ktorých publikoval spočiatku časopisecké príspevky, odborné štúdie a neskôr aj vedecké monografie. Prvou z nich bola fundamentálna práca *Revúcke gymnázium (1862 – 1874)* (Bratislava: Obzor, 1969). Sústredil v nej všetky dovtedajšie poznatky o vzniku a vývoji tejto najvýznamnejšej strednej školy matičného obdobia. Nepočítajúc spomienky jej prvého správcu A. H. Škultétyho z roku 1889 bola prvou ucelenou históriou revúckeho gymnázia, ktorá sa o tri desaťročia stala inšpiračným zdrojom pre Dušana Dubovského, autora monografie *Svätyňa vzdelania a osvety* (2012) a jeho ďalších komplementárnych štúdií.

K tematike revúckeho gymnázia sa Ján Gallo opätovne vrátil najprv časopisecky v Pedagogickej revue spracovaním pedagogických portrétov revúckych profesorov, ktoré neskôr pripravil ako publikáciu, ktorá sa však za jeho života nedočkala knižného vydania. Text tohto diela vyšiel posmrtno pod názvom *Pedagogické portréty profesorov revúckeho gymnázia* (Bratislava: CVTI SR-Múzeum školstva a pedagogiky, 2018). Táto práca je opäť originálnym zrkadlom výchovnovzdelávacieho pôsobenia revúckych profesorov.

Neprávom prehliadané je jeho ďalšie monografické dielo *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia* (Martin: Osveta, 1977). Predstavuje do súčasnosti jednu z najvýznamnejších prác o dejinách stredných škôl na prahu novoveku, a to z pohľadu zamerania na regionálny výskum stredného školstva. Zachytil v nej na základe dôkladného archívneho výskumu organizáciu a dejiny najvýznamnejších stredných a vyšších škôl v Gemeri. V mnohom nadväzuje na prácu Vladislava Ružičku *Dejiny školstva na Slovensku v období neskorého feudalizmu*, ale precizuje ju z hľadiska regionálneho. Gallove výsledky výskumu sa dajú zovšeobecniť na historické pomery celého slovenského školstva. Monografia je skvelou ukážkou spracovania regionálnych dejín školstva a pedagogiky Slovenska. V tejto súvislosti treba pripomenúť aj jeho originálny príspevok *Aktuálnosť regionálnych dejín* uverejnený v roku 1990 v Pedagogickej revue, kde upozorňuje na nevyhnutnosť zamerať sa na skúmanie regionálnych dejín školstva.

Ako vysokoškolský docent pedagogiky publikoval v odbornej tlači aj rad príspevkov z dejín pedagogiky či teórie a dejín pedagogiky dospelých. Takými bola monografia *Pavol Jozef Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg*, teoreticko-metodické príručky *Rétorika pre manažérov, ekonómov a vedúcich pracovníkov*, vyšli v roku 1993, *Rétorika v teórii a praxi*, vyšla v roku 1996. Súhrnom jeho prác v oblasti dejín výchovy a vzdelávania dospelých bola vysokoškolská učebnica v spoluautorstve s Kamilom Škodom *Dejiny pedagogiky dospelých* publikované v roku 1986.

Bibliografiu Gallových knižných publikácií dopĺňujú práce z regionálnej histórie a vlastivedy: Muránska Zdychava (1983), Štítnik (1993), Chyžné (1997) a Muráň (2002), na sklonku deväťdesiatych rokov pripravil do slovníkového diela *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* (1997) niekoľko hesiel osobností gemerského regiónu. V jeho pozostalosti sa zachovali aj tri nevydané rukopisy historicko-pedagogických prác. Nedokončený zostal strojopis *Predškolská pedagogika. Dejiny* (2010), *Dejiny učiteľských spolkov na Slovensku* (2009) a *Dejiny učiteľstva na Slovensku* (do konca 19. storočia), ktoré nenašli za jeho života vydavateľa.

Ján Gallo zomrel 10. decembra 2008. Pri storočnici jeho nedožitého jubilea si v roku 2022 stále pripomíname jeho vzácnu osobnosť a najmä pedagogické dielo, ktoré sa stalo trvalou súčasťou fondu historicko-pedagogickej tvorby na Slovensku. Má aj zásluhu na tom, že spoločne so svojim kolegom Františkom Karšaiom a neskôr s Andrejom Čumom vytvorili na pôde Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove a neskôr na Prešovskej univerzite priaznivé podmienky k systematickej vedecko-výskumnej práci v oblasti dejín pedagogiky, pedagogiky dospelých a komeniológie. Na ich odkaz dnes nadväzujú tvoriví nasledovníci z radov historikov, pedagogických historiografov a komeniológov ako Eduard Lukáč, Peter Kónya, Igor Kominarec, Marta Bačová a ďalší.

Fotografia J. Galla, zdroj: Múzeum prvého slovenského gymnázia v Revúcej.

VIKTOR ŠÁNDOR - PRVÝ RIADITEĽ MÚZEA ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

Vladimír Michalička

Nedávne päťdesiatročné jubileum založenia Múzea školstva a pedagogiky bolo príležitosťou vrátiť sa do obdobia jeho vzniku a priblížiť si osobnosť, ktorá stála pri jeho zrode a v prvých rokoch jeho existencie. Tou je prvý riaditeľ múzea – Viktor Šándor (1909 - 1991).¹

Pochádzal z írečitého slovenského regiónu Gemer. Narodil sa 8. júla 1909 v baníckej obci Sirk ako tretí syn do rodiny Jána Šándora a jeho manželky Jolany, rod. Gallovej. Otec bol plných devätnásť rokov učiteľom tamojšej cirkevnej ev. a. v. ľudovej školy, kde mu vypomáhala manželka vyučujúca dievčatá ručným prácam. Keď Ján Šándor narukoval v prvej svetovej vojne do Ruska ako vojak, manželka ho v učiteľskej práci plne zastúpila.

Malý Viktor navštevoval ľudovú školu najprv v Sirku, neskôr v Jelšave. Keď jeho súrodenci dorástli, otec s rodinou sa presťahoval do Rožňavy, kde získal miesto na slovenskej dvojtriednej škole, ktorá spadala pod Rimamuránsku spoločnosť, solventnú bankú firmu. Jeho deti tak mali po

skončení povinnej školskej dochádzky za priaznivejších podmienok navštevovať vychýrené rožňavské reformné gymnázium.

Po maturite v roku 1927 sa Viktor Šándor rozhodol pre vysokoškolské štúdium na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne, kam nasledoval svojho staršieho brata študujúceho na tamojšej Technike. Po dvoch rokoch sa rozhodol prejsť na Filozofickú fakultu v Bratislave. Priviedla ho k tomu bizarná príhoda s českým profesorom Arne Novákom, ktorý ho vyzval, aby na budúce pri skúške odpovedal po česky a nie nejakým dialektom, pričom mal na mysli Šándorovu rodnú slovenčinu.

Na bratislavskej Filozofickej fakulte pokračoval v štúdiu filozofie, slovenského jazyka a maďarčiny. Na štúdium si ďalej zarábala kondíciami, neskôr ako pomocná sila v Pedagogickom seminári filozofickej fakulty. Zapojil sa aj do mimofakultného študentského hnutia ako člen a funkcionár ľavicového Združenia sociálnodemokratických akademikov a podieľal sa na vydávaní spolkového časopisu Nový hlas. Ostatný voľný čas venoval športovej činnosti, najmä jeho obľúbenému tenisu v lete a v zime korčuľovaniu.

Vysokoškolské štúdium úspešne ukončil promóciou v lete roku 1932. Spočiatku pôsobil ako výpomocný učiteľ na meštianskej škole v Moldave nad Bodrogom, od roku 1933 bol už profesorom na Štátnom maďarskom gymnáziu v Košiciach, kde vyučoval slovenský jazyk a literatúru. Pri jednej z návštev školského inšpektora mu bolo vytknuté, že pri preberaní života a diela spisovateľa Jana Nerudu zdôrazňoval jeho proletársky pôvod a triedne povedomie. Na základe toho bol ponechaný plných sedem rokov na kvalifikačnom stupni dočasného profesora. V roku 1934 nastúpil dvojročnú vojenskú prezenčnú službu v Rimavskej Sobote, po jej skončení prešiel na miesto profesora na Štátnom maďarskom gymnáziu v Šahách. V dôsledku všeobecnej mobilizácie v roku 1938 musel narukovať, ale keď sa vrátil do Šiah, ktoré medzitým pripadli Maďarsku, bol maďarskými orgánmi zatknutý a väznený. Následne dostal zápal pľúc, preto bol prepustený do domáceho liečenia do

¹ Životopisné údaje boli spracované na základe životopisu vypracovaného manželkou Viktora Šándora, informácií a ďalších podkladov, ktoré nám sprostredkovala jeho dcéra RNDr. Milica Beránková.

Rožňavy a odtiaľ po vyliečení utiekol na Slovensko k rodičom. V Šahách mu zostal všetok jeho osobný majetok.

Od školského roku 1939/40 pokračoval v školských službách ako dočasný profesor Slovenského štátneho gymnázia v Prešove. Tu ho však jeho nadriadení nútili vstúpiť do Hlinkovej gardy, preto sa dal preložiť do Bratislavy. V roku 1941 začal učiť na Štátnej priemyselnej škole na Fajnorovom nábreží, kde vyučoval slovenský jazyk, občiansku výchovu a neskôr ruštinu, ktorú si medzičasom osvojil.² V Bratislave sa zoznámil a neskôr oženil Vierou Dohnányovou, úradníčkou Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave, ktorá pochádzala zo známej rodiny oravských národovcov Zochovcov. V životopise, ktorý po rokoch spracovala Šándorova manželka, je zmienka o tom, že hoci bol prísny, žiaci si ho veľmi obľúbili, často ho navštevovali aj v jeho domácnosti a s mnohými absolvoval výlety do okolia Bratislavy či lyžiarske výlety. Niekoľko jeho žiakov ostalo s ním v kontakte prakticky až do posledných dní života. Inou jeho učiteľskou aktivitou – keďže chýbali učebnice - bolo prepisovanie jeho prednášok na blany a ich rozmnožovanie, v čom mu opäť výdatne pomáhala jeho manželka.

Po oslobodení ešte niekoľko rokov pokračoval v učiteľskej profesii na Štátnej priemyselnej škole, ale v roku 1953 učiteľskú katedru zamenil za miesto šéfredaktora Slovenského pedagogického nakladateľstva. V tom čase už mal za sebou vydanie niekoľkých prekladov a úprav dobovo aktuálnych politických brožúr, prekladov a rešerší pre široký okruh novín a časopisov. Počas krátkeho šéfredaktorstva (1952 – 1953) ako spoluautor prispel k vzniku *Učebnice slovenského jazyka pre 2. triedu gymnázií* (1953), v spoluautorstve pripravil *Výber zo svetovej literatúry* (1953), prispel kapitolami k učebnici *Slovenská literatúra od sedemdesiatych rokov 19. storočia po rok 1918* od Andreja Mráza (1952), z ruštiny preložil príručku pre dedinských učiteľov *Škola a poľnohospodárstvo* (1953) či súbor pedagogických statí *Komunistická výchova v sovietskej škole. Kniha druhá* (1954). Samostatne vypracoval *Dejiny staroveku. Učebný text pre 1. triedu gymnázií* (1953).

Po krátkom pobyte v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve si ho československé vládne orgány vyžiadali do diplomatických služieb. V roku 1954 odišiel na Ministerstvo zahraničných vecí v Prahe, kde najprv absolvoval intenzívnu jazykovú a odbornú prípravu a v júni 1954 bol vyslaný do Paríža vo funkcii veľvyslaneckého radcu. Čoskoro za ním prišla manželka s deťmi. Zakrátko bol však z Paríža odvolaný a vymenovaný za veľvyslanca v Holandskom kráľovstve so sídlom v Haagu, kde pôsobil v rokoch 1954 - 1959.

Diplomatické pôsobenie v Holandsku Viktora Šándora bolo mimoriadne úspešné aj vo vzťahu k českému a slovenskému školskému a pedagogickému dedičstvu. Už za I. ČSR totiž naša vláda odkúpila od holandského štátu a zrenovovala kaplnku v Naardene, kde je hrob J. A. Komenského (bolo to výsostné územie Československej republiky – dnes ČR), v inej budove bolo zriadené Múzeum J. A. Komenského, chýbala už len dôstojná socha Komenského. Československá vláda sa s holandskou vládou dohodla na postavení pomníka J. A. Komenského. Mal vzniknúť podľa obdobnej Komenského sochy v Uherskom Hradišti od Vincenca Makovského, ale mala byť podstatne väčšia. Holandská strana sa zaviazala pripraviť a skutočne aj inštalovala veľký podstavec. Vypuknutie druhej svetovej vojny však zastavili práce na odlievaní sochy, ale aby podstavec nezostal prázdny, československá strana naň umiestnila malú bustu, čo však nebolo v súlade s pôvodným zámerom.

Po skončení vojny, najmä však po spustení „železnej opony“ diplomatické vzťahy „ochladli“ a boli obnovené až začiatkom päťdesiatych rokov. Holandská vláda však k pôvodnému návrhu stavala rezervovane. V tomto okamihu sa myšlienky umiestnenia Komenského pomníka ujal Viktor Šándor. Ako prvý diplomat z spoza „železnej opony“ nadviazal úzky kontakt predovšetkým s holandskou princeznou Beatrix, ktorá oceňovala Šándorove rozsiahle jazykové schopnosti, kultúrnu rozhladenosť, široké znalosti dejín filozofie, ktorú princezná taktiež študovala, a vytvorilo priestor pre výmenu názorov, pričom ho sama oslovovala ako kolegu. Tieto momenty umožnili jeho zásluhou vec Komenského pomníka opäť vrátiť na rokovací stôl a v rokoch 1956 – 57 doviedol Viktor Šándor

² Viktor Šándor aktívne ovládal latinčinu, francúzštinu, nemčinu, maďarčinu a ruštinu. Informácia M. Beránkovej.

inštalovanie dôstojnej Komenského sochy do šťastného konca. Dňa 12. októbra 1957 za účasti kultúrnej delegácie Ministerstva školstva ČSR sa uskutočnilo v Naardene slávnostné odhalenie sochy J. A. Komenského. Za zvukov československej hymny a spevu holandskej hymny Viktor Šándor spoločne so starostom Naardenu položili k pomníku veniec a československý veľvyslanec odovzdal pomník do opatery mesta Naarden.³

Diplomatická misia V. Šándora v Holandsku bola ukončená v roku 1959. Vrátil sa do Prahy a ako zástupca odboru na Ministerstve zahraničných vecí tu pracoval do roku 1962, keď sa z rodinných dôvodov navrátil do Bratislavy.

Od roku 1962 bol riaditeľom bratislavského vydavateľstva Osveta, v roku 1969 sa stal tajomníkom Sekretariátu pre medzinárodné styky pri Úrade vlády SSR.

Po zrušení tejto inštitúcie v roku 1970, hoci mal nárok na odchod do dôchodku, ako stále aktívny a príčinnivý človek sa stal v roku 1970 riaditeľom (vtedy platil titul vedúci) novozriadeného Múzea školstva a pedagogiky pri Slovenskej pedagogickej knižnici.⁴ Do funkcie ho navrhol vtedajší riaditeľ Slovenskej pedagogickej knižnice Ján Lehký ako skúseného vedúceho pracovníka, znalca jazykov i školsko-pedagogickej histórie. Spočiatku bol jediným pracovníkom múzea a vo svojej činnosti sa radil s viacerými slovenskými historikmi pedagogiky, najmä s Vladislavom Ružičkom, ktorý vznik takéhoto múzea inicioval už krátko po skončení druhej svetovej vojny. Šándor sa v prvom rade zamerl na propagáciu novovzniknutého pracoviska: napísal niekoľko informačných článkov, výziev verejnosti na darovanie školsko-pedagogických materiálov, vypracoval podklady pre jeho činnosť v nasledujúcom období a nakoniec zriadil Vedeckú radu múzea. Uskutočnil i pracovné cesty po domácich múzeách a navštívil aj Pedagogické múzeum a knižnicu v Budapešti. V roku 1972 rokoval s vtedajším ministrom školstva vo veci získania samostatnej budovy, žiaľ pre podporu vznikajúceho múzejného pracoviska nenašiel pochopenie. Až v roku 2016 dostalo Múzeum školstva a pedagogiky za vedenia jej riaditeľky PhDr. Daniely Vaněkovej vlastnú budovu v Devínskej Novej Vsi, bývalú tzv. Masarykovu školu na dnešnej Charkovskej ulici.

Prvým oficiálnym vystúpením múzea na verejnosti bola v roku 1970 spoluúčasť na výstave Učiteľia – komunisti konanej v Uherskom Brode počas Uherskobrodských dní učiteľov, v nasledujúcom roku to bola výstava Ivan Branislav Zoch pri príležitosti 50. výročiu jeho úmrtia inštalovaná v Univerzitnej knižnici a následne reinštalovaná v Modre a Pedagogickej fakulte v Trnave. V roku 1972 pripravil spoločne s Vladislavom Ružičkom realizoval výstavu Slovenské šlabikáre od najstarších čias podnes, počas ktorej múzeum získalo niekoľko cenných historických šlabikárov. V roku 1974 pripravil Viktor Šándor s kolektívom spolupracovníkov libreto a scenár výstavy Vyučovanie ruštiny na Slovensku v rokoch 1918 – 1945, ku ktorej bol vydaný knižný zborník. Spoločným úsilím vznikla v roku 1974 aj výstava Slovenské národné povstanie a škola inštalovaná v Univerzitnej knižnici, ku ktorej bol tiež vydaný zborník historicko-pedagogických príspevkov. Poslednou aktivitou, na ktorej sa zostavovateľsky podieľal Viktor Šándor bola edícia kritického vydania knižnej štúdie Pavla Križku *Kremnické školstvo* (Bratislava: SPN, 1975), ktorú autorsky pripravili vtedajší spolupracovníci Milan Hamada, Mária Novacká a Ján Kocka. Žiaľ, v normalizačnom období mená spoluautorov nesmeli byť zverejnené.⁵

Do dôchodku odišiel Viktor Šándor v roku 1976. Aj naďalej sa však venoval prekladateľskej a publikačnej činnosti pre viaceré časopisy a inštitúcie. V roku 1986 si nešťastnou náhodou privodil úraz (zlomená bedrová kosť), ktorá ho na dlhé obdobie pripútala na lôžko, neskôr na invalidný vozík, čo ťažko znášal. Dňa 30. júla 1991 vo veku 82 rokov skonal.

Napriek pomerne krátkemu pôsobeniu Viktora Šándora uchováваме si v pamäti jeho záslužnú a mnohostrannú prácu pri kladení základov dnešného Múzea školstva a pedagogiky.

Fotografia V. Šándora, zdroj: Fotoarchív Múzeum školstva a pedagogiky.

³ Internetové stránky o osudoch valónskeho kostolíka v období rokov 1933 – 1989 a aktivitách Viktora Šándora mlčia.

⁴ *Tridsať rokov Múzea školstva a pedagogiky 1970 – 2000*. Bratislava: ÚIPŠ, 2000, s. 9 a nasl.

⁵ Podrobný výpis aktivít z tohto obdobia múzea zachytáva publikácia uvedená v predchádzajúcej poznámke.

ANOTÁCIE

Veda, školstvo a kultúra na Slovensku v rokoch 1918 – 1928. Zborník príspevkov a výberová bibliografia. Zost. M. Bôbová. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2020, 558 s. ISBN 978-80-89388-81-3.

Publikácia prináša dvadsať statí z okruhu vedy, školstva, osvety, záujmových organizácií a spolkov a umenia v období prvého desaťročia po vzniku Československej republiky. V bibliografickej časti viac ako 2 700 bibliografických záznamov informujúcich o článkoch dotýkajúcich sa tematiky vedeckých inštitúcií a spolkov, múzejníctva, vzdelávacích a výchovných inštitúcií, kultúrno-osvetových zariadení, umeleckých a kultúrnych spolkov či kultúry národnostných menšín.

(vm)

Dvořáková, V. a Smrčka, J.: Lesk a bída vzdělávání. Vysoké školství jako zrcadlo české společnosti v časech volného trhu. Praha: Euromedia Group, 2018, 207 s. 978-80-242-6106-5.

Hoci nejde prísne o historickú prácu v pravom slova zmysle, je však presným zrkadlom mapujúci uplynulé tri desaťročia vývoja českého vysokého školstva. Reflektuje predovšetkým patologické stránky jeho vývoja, ktoré majú dopad na úroveň vzdelanosti a rezignujú na etické a hodnotové ukotvenie najvyšších školských ustanovizní. Aj Slovensko by potrebovalo takúto štúdiu.

(vm)

Šimek, J., Halířová, M.: Škola a válka. Branná výchova v české škole. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2021, 219 s. ISBN 978-80-86935-56-0.

Publikácia z pera vedeckých pracovníkov pražského Národného pedagogického múzea a knižnice J. A. Komenského spracovali doteraz málo prezentovanú tému brannej výchovy v českej škole 20. storočia, ktorá sa dotýka aj slovenských reálií. Je doplnená bohatou obrazovou prílohou.

(vm)

Drenko, J.: Emil Malesevich. Přírodovědec z Lučenca. Lučenec: Novohradské osvetové středisko, 2022, 94 s.

Plodný autor prác z regionálnych dejín Novohradu, dejín obcí a škôl tohto regiónu najnovšie pripravil monografiu o profesorovi prírodných vied lučeneckého gymnázia Emilovi Malesevichovi (1856 – 1911). Podáva jeho stručný životopis a podrobnejšie pôsobenie na lučeneckom gymnáziu a jeho príspevku k poznávaniu prírodných vied na základe rozboru jeho vedeckých prác.

(vm)

Láčlavíková, M.: Dejiny právnického štúdia na Trnavskej univerzite v Trnave. Praha: Leges, 2021, Doplnené a rozšírené vyd., 218 s.

Monografická práca mapujúca históriu výuky práva na historickej Trnavskej univerzite a Kráľovskej akadémii, jej prednášateľov, jednotlivé jej zložky v horizonte 17. a 18. storočia ako aj odkaz právnického vzdelávania pre súčasnú Trnavskú univerzitu.

(vm)

Glossová, M.: „Nespôsobilí na vysokoškolské štúdium“. Previerky a vylučovanie študentov slovenských vysokých škôl v rokoch 1948 – 1960. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, 207 s. ISBN 978-80-89335-94-7.

Bohatým archívnym výskumom podložená monografia sa zaoberá dosiaľ neprebádanou témou perzekúcií politicky nepohodlných študentov na slovenských vysokých školách. Pojednáva o mechanizmoch vylučovania a ich kontexte v dejinách Slovenska po roku 1948, venuje sa jednotlivým vlnám čistiek a rozdielom vo vylučovaní študentov na slovenských a českých vysokých školách.

(ms)

Dejiny školstva v Bratislavskej župe. Zborník príspevkov z konferencie Bratislavského samosprávneho kraja organizovanej pri príležitosti Dní európskeho kultúrneho dedičstva 2020. Bratislava: Bratislavský samosprávny kraj, 2021, 126 s. ISBN

Publikácia ako výstup z rovnomennej konferencie predstavuje niektoré aspekty dejín školstva najmä na území hlavného mesta od konca 19. storočia. Autori sa okrem predstavenia rámca dejín školstva na Slovensku venovali najmä architektúre pôvodných školských budov bratislavského kraja a dejinám dvoch z nich. Jedna z kapitol približuje aj činnosť Múzea školstva a pedagogiky a proces obnovy nového sídla v Devínskej Novej Vsi.

(ms)

Duchoňová, D., Hanula M. a kol.: Človek raného novoveku. Bratislava: Veda, 2020, 440 s. ISBN 978-80-224-1887-4.

Kolektívna monografia z dielne vedeckých pracovníkov Historického ústavu SAV má ambíciu predstaviť dejiny 16.- 18. storočia z pohľadu jednotlivých štruktúr spoločnosti. Kapitola venovaná učiteľom prináša pohľad na vzdelávanie a jeho sprostredkovateľov, ich miesto v meniacej sa spoločnosti a úlohy, ktoré pre nich nová doba prinášala.

(ms)

Škultéty, A. H: Pamäti slovenského ev. a. v. Gymnasia a s nim spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci. V Ružomberku: Tlačou Karola Salvu – nákladom vydavateľovým, 1998. Reedícia 2022, 287 s. ISBN 978-80-89057-98-6.

Pri príležitosti 160. výročia založenia prvého slovenského gymnázia sa mesto Revúca podujalo na vydanie pôvodnej práce o dejinách školy z pera jej bývalého správcu Augusta Horislava Škultétyho. Nové vydanie v jazyku doby je obohatené o slovník pojmov preložených do dnešného jazyka. Vydávanie ťažšie prístupných pôvodných prác je prínosom pre bádateľov i možnosťou ich rozšírenia medzi laickú verejnosť.

(ms)

Pokyny pre autorov

Periodikum Historicko – pedagogické fórum vydáva Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, dočasne vychádza 1x ročne ako dvojčíslo elektronickou formou, registrované pod číslom ISSN 1338-693X. Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny školstva a pedagogiky, Školské múzejníctvo, Kronika a Správy, Recenzie, Anotácie.

Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky. Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy podľa vzoru:

Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70. roky 18. storočia)*. Bratislava: SPN, 1974, 409 s.

Kol: *Pedagogická encyklopédia Slovenska I (A – O)*. Bratislava: Veda, 1984, 734 s.

Michalička, Vladimír: Medaila Jána Amosa Komenského. In: *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 28 – 29. ISSN 1338-693X.

Opakované citácia v skrátenom tvare: Ružička, V.: *Školstvo na Slovensku*, c. d. s. 55

Pri odkazoch na internetový zdroj prosíme okrem presného zdroja uviesť aj dátum citácie.

K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom a anglickom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručne súčasné pôsobisko autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom. Ak je autor fotografie iný ako autor príspevku, je potrebné uviesť jeho meno alebo internetový zdroj. Redakcia si vyhradzuje právo dlhšie príspevky po porade a autorom rozdeliť do viacerých čísiel časopisu. Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Adresa redakcie

Múzeum školstva a pedagogiky
Charkovská 1, 841 07 Bratislava

Kontakty na redakciu

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky, miroslava.slezakova@cvtisr.sk, +421 917 693 235

Dátum uzávierky: 31. august 2022; **Dátum vydania č. 1 - 2 / 2022:** november 2022

Číslo 1 – 2 /2022 Historicko – pedagogického fórum (periodikum o dejinách školstva a pedagogiky a školskom múzejníctve) zostavila redakčná rada: PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Nová Dubnica), PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. (Trnava), doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PhDr. Janka Medveďová, PhD. (Bratislava), PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava)

Redaktorka: Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava)

Technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková. (Bratislava), Ing. Arch. Zuzana Vaněková (Bratislava)

ISSN 1338-693X